

Cəfər
Cabbarlının
mərsiyələri

» səhifə 4

Kırım
türkünün
Azərbaycan
sevdası

» səhifə 11

Mirmehdi
Ağaoğlunun
"Su pərisi"

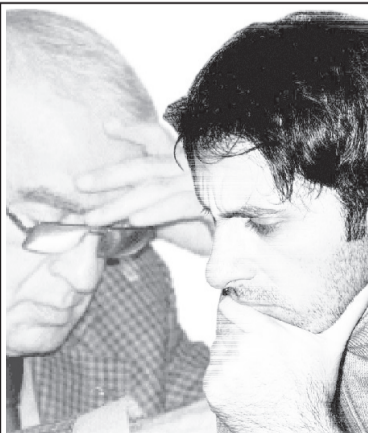
» səhifə 18

Afaq Məsud: "Dilin memarı yazıçıdır"

Tərcümə Mərkəzinin Elmi-Bədii Şurasının iclasının geniş mətni

» səhifə 12-13

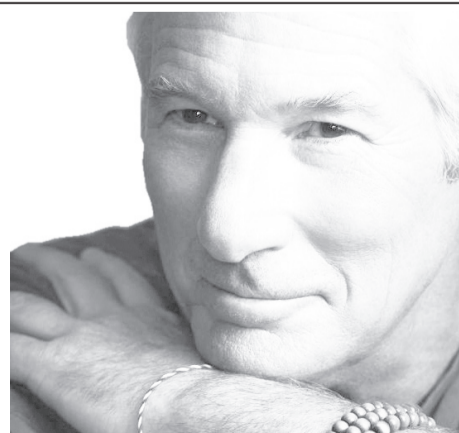

Çingiz
Əlioğlu və
Müşfiq XAN
"Atalar və
oğullar"
layihəsində

» səhifə 8

Riçard
Girin
əbədi
Tibet
sevgisi

» səhifə 24

ANONS

"Arşın mal alan"ın
cəsarətli uzaqgörənliyi

» səhifə 5

Olum, ya ölüm ifadəsinin
kökü haradan gəlir?

» səhifə 6

Praqalı ekoloqlar
Azərbaycanda

» səhifə 7

Saç tökülməsinin
çarəsi haqqında

» səhifə 14

Siyasətin üstündəki adam

» səhifə 15

Nadir şahın Rum padşahı
Sultan Mahmud xana
yazdığı sülhnamə

» səhifə 16

Osmanlının aciz sultanı -
I İbrahim

» səhifə 17

Şarl Bodlerin
"Paris kədəri"

» səhifə 19

Kalori nədir?

» səhifə 20

Dostoyevskinin
məktubları

» səhifə 22

Qorki və Stalin
münasibətləri

» səhifə 23

Məlum yazarlar
haqqında naməlum
faktlar

» səhifə 23

İlham Əliyev Rusiya Federasiyası Dağıstan Respublikasının rəhbəri Ramazan Abdulatipovu qəbul edib

Prezident İlham Əliyev Rusiya Federasiyası Dağıstan Respublikasının rəhbəri Ramazan Abdulatipovu qəbul edib.

Dövlətimizin başçısı Rusiya Federasiyası Dağıstan Respublikasının rəhbəri Ramazan Abdulatipovun ölkəmizə səfərinin ənənəvi qardaşlıq əlaqələrinin müzakirəsi üçün yaxşı imkan yaratdığını vurğuladı. Ölkəmizlə Rusiya Federasiyası Dağıstan Respublikası arasında əlaqələrin region üçün, bütövlükdə Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinin inkişafı baxımından çox əhəmiyyətli olduğunu qeyd edən Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, dövlətlərarası ikitərəfli münasibətlər möhkəmləndikcə, Azərbaycan-Dağıstan ənənəvi əlaqələri daha da güclənir. Ramazan Abdulatipovu və bütün dağıstanlıları Dərbənd şəhərinin iki min illik yubileyinin yüksək səviyyədə keçirilməsi münasibətilə təbrik edən dövlətimizin başçısı bunun region üçün çox böyük hadisə olduğunu dedi. Prezident İlham Əliyev yubiley tədbiri zamanı Azərbaycanla bağlı, xalqımızın ümummilli lideri ulu öndər Heydər Əliyev və görkəmli dövlət xadimi Əziz Əliyev

haqqında dediyi səmimi sözlərə və Əziz Əliyevə Mahaçqala şəhərində abidə ucaldılmasına dair qəbul edilən qərara görə Ramazan Abdulatipova minnətdarlığını bildirdi.

Azərbaycanla Rusiya arasında ikitərəfli əlaqələrin uğurla inkişaf etdiyini vurğulayan dövlətimizin başçısı Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin iyunda ölkəmizə səfəri zamanı da bunu bir daha təsdiqlədiyini diqqətə çatdırdı. Dövlət başçılarının arasında mütəmadi keçirilən yüksək səviyyəli görüşlərin önəmini qeyd edən Prezident İlham Əliyev bu yaxınlarda Vladimir Putinlə Qazaxıstanda görüşdüyünü məmnunluqla xatırladı və uğurla inkişaf edən Azərbaycan-Rusiya münasibətlərini regionda sabitliyin təminatı kimi dəyərləndirdi. Əməkdaşlıq potensialının genişləndirilməsi məsələsinə toxunan dövlətimizin başçısı Rusiya Federasiyasının regionları, xüsusilə Dağıstan Respublikası ilə əlaqələrin iqtisadi, investisiya qoyuluşu, humanitar və digər sahələrdə daha da inkişaf etdirilməsinin önəmini vurğuladı.

Azərbaycanla Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikası

arasında əməkdaşlığın mühüm əhəmiyyət daşıdığını vurğulayan Ramazan Abdulatipov bu əlaqələrin inkişafında Rusiya Prezidenti Vladimir Putinlə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev arasında mövcud olan səmimi münasibətlərin əhəmiyyətini qeyd etdi. Dövlət başçılarının vaxtaşırı olaraq görüşdüklerini vurğulayan Ramazan Abdulatipov özünün Rusiya Prezidenti ilə görüşləri zamanı da Vladimir Putinin Azərbaycanla əlaqələrin inkişafı ilə hər dəfə yaxından maraqlandığını və ölkəmizlə ən xoş və fəal münasibətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tövsiyələr verdiyini dedi. O, Azərbaycan müxtəlif regionları ilə də əməkdaşlığın inkişafında maraqlı olduğunu bildirdi.

Dərbənd şəhərinin iki min illik yubileyinə toxunan Ramazan Abdulatipov xalqımızın əsrlər boyu bir yerdə yaşadığını vurğulayaraq birgə tariximizin böyük əhəmiyyət daşıdığını dedi. Rusiya Federasiyası Dağıstan Respublikasının rəhbəri Azərbaycan Prezidentinin göstərişi ilə Dərbənd şəhərində yüksək keyfiyyətlə həyata keçirilən abadlıq və quruculuq işlərinin də böyük razılıqla qarşılandığını bildirdi.

İspaniya mətbuatı Heydər Əliyev Mərkəzindən yazdı

İspaniyanın biznes sektorunda ən böyük portallarından biri olan "Interempresas" da Heydər Əliyev Mərkəzi haqqında geniş məqalə dərc olunub.

Məqalədə deyilir ki, Azərbaycanın paytaxtı Bakı uzun illər sovet memarlığının təsiri altında olub. 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə infrastrukturun və müasir memarlığın inkişafı üçün əlverişli şərait yaranıb. Bununla da Bakı tipik sovet şəhərindən müasir memarlıq nümunələri ilə zəngin olan maraqlı şəhərə çevrilib.

Məqalədə Heydər Əliyev Mərkəzi haqqında ətraflı məlumat verilir. Bildirilir ki, ölkədəki mühüm tədbirlərin keçirildiyi əsas məkana çevrilmiş Heydər Əliyev Mərkəzi Azərbaycanın və dünyanın müasir memarlıq incisidir.

Mehriban Əliyeva İsveç Sülh Agentliyinin mükafatına namizəddir

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva İsveç Sülh Agentliyinin mükafatına iki namizəddən biri seçilib. Agentlikdən APA-ya daxil olan məlumatda bildirilir ki, digər namizəd amerikalı yazar və aktivist Elis Volkerdir (Alice Walker).

Məlumatda qeyd olunur ki, M. Əliyevanın geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti, Azərbaycan qadınının dünya səviyyəsində müsbət obrazının formalaşmasında əvəzsiz rolu, İslam dünyası, Yaxın Şərq və Qafqazda qadın haqları məsələsinə diqqətlə yanaşması, həmçinin müasir Azərbaycan qadın hərəkatının lideri kimi qadınların həyat şəraitinin tərəqqisi naminə geniş fəaliyyəti onun bu mükafata namizəd göstərilməsində əsas rol oynayıb.

İsveç Sülh Agentliyi M. Əliyevanın fəaliyyətini dəstəkləyib və yüksək qiymətləndirərək, mükafat üçün iki namizəddən biri kimi seçib. Qalibin adı bu ilin noyabrında İsveçin paytaxtı Stokholmda açıqlanacaq.

Leyla Əliyeva Rusiyanın "Puşkin" medalı ilə təltif edilib

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyevanın "Puşkin" medalı ilə təltif edilməsi haqqında Fərman imzalayıb.

Rusiya Federasiyasının "Puşkin" medalı mədəniyyət və incəsənət, maarifçilik, humanitar elmlər və ədəbiyyat sahələrində xidmətlərə, mədəni irsin öyrənilməsi və qorunub saxlanmasına, xalqların və millətlərin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına və qarşılıqlı zənginləşməsinə töhfəyə görə verilir.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latin Amerikasına romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminquey – "Qadinsız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Sərbə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899
Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Feyziyyə, Nərinqül Əliyeva, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub. Tiraaj: 1250. Sifariş: 3364
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74. Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Yaponiyanın nüfuzlu "Pavone" jurnalı Azərbaycanın uğurlarından yazıb

Yaponiyanın elit dairələri arasında populyarlığı ilə seçilən "Pavone" jurnalında Azərbaycana həsr olunmuş iki məqalə dərc edilib. Məqalələrdən birincisi "Bakı-2015" Avropa Oyunları adlanır və cari ilin iyunda Azərbaycan paytaxtında təşkil edilən birinci Avropa Oyunları barədə geniş məlumatı özündə əks etdirir.

Məqalədə qeyd edilir ki, bir çox innovativ idman növünü özündə cəmləşdirən ilk Avropa Oyunlarında 50 ölkədən 6000-dən çox atlet 20 idman növü üzrə yarışmış. Azərbaycan birinci Avropa Oyunlarına layiqincə ev sahibliyi etməklə yanaşı, 21 qızıl, 15 gümüş və 20 bürünc medal qazanmağa nail olub. Oyunların təntənəli açılış mərasimi ən son texnologiyalarla təchiz edilən möhtəşəm Bakı Olimpiya Stadionunda keçirilib. Mərasimdə Azərbaycanın birinci xanımı, "Bakı-2015" ilk Avropa Oyunlarının Təşkilat Komitəsinin sədri Mehriban Əliyeva və Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Patrik Hikki bütün iştirakçıları ilk Avropa Oyunlarının açılış münasibətilə təbrik edərək idmançılara uğurlar arzulayıblar.

Müəllif Akira Matsuda bildirir ki, 17 gün davam edən Oyunlarda 16 Olimpiya, 4 qeyri-olimpiya idman növü üzrə yarışlar keçirilib. On altı Olimpiya idman növündən 12-si "Rio-2016" Yay Olimpiya Oyunları üçün təsnifat imkanları yaradıb.

Möhtəşəm idman bayramı rəngli xoreografiya, heyranedicə atəşfəşanlıq özündə cəmləşdirən təntənəli bağlanış mərasimi ilə sona çatıb.

Müəllif vurğulayır ki, "Bakı-2015" birinci Avropa Oyunları qitə və dünya üçün çox maraqlı, cəlbedici, yeni multi-idman yarışları kimi tarixə düşüb.

Jurnalda dərc edilən ikinci məqalə isə Azərbaycanın milli bayramı - Respublika Günü münasibətilə Tokioda təşkil edilmiş rəsmi ziyafətə həsr olunub.

Məqalədə Tokionun "Okura" otelində təşkil edilən tədbirdə Yaponiya-Azərbaycan Parlamentlərarası Dostluq Liqasının sədri, İqtisadi və Maliyyə siyasəti üzrə Dövlət naziri Akira Amari başda olmaqla yapon cəmiyyətinin müxtəlif sahələrini əhatə edən 200-dən artıq qonağın iştirak etdiyi vurğulanır.

Məqalənin müəllifi Azərbaycanın Yaponiyadakı səfiri Gürsel İsmayilzadənin açılış nitqinə diqqət çəkərək son illər böyük uğurlara imza atan ölkəmizin dünyada etibarlı tərəfdaş kimi tanındığını vurğulayıb. Qeyd edib ki, zəngin təbii ehtiyatlara, füsunkar təbiətə, qonaqpərvər insanlara malik Azərbaycan Yaponiya ilə əməkdaşlığa xüsusi önəm verir və iki dost ölkə arasında əlaqələr sürətlə inkişaf edir.

Hər iki yazının müəllifi olan Akira Matsuda məqaləni bu fikirlə tamamlayır: "Siyasi cəhətdən sabit və təhlükəsiz olan bu ölkənin turizm mərkəzlərinə səfər etmək mənim ən böyük arzuma çevrilib".

Vüqar AĞAYEV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Rusiyada nəşr edilən "Literaturnaya qazeta" ilə üçüncü birgə buraxılışı çap edilib.

İnstitutdan AzərTAC-a bildirilib ki, bu buraxılışda zəngin ənənələrə malik olan Azərbaycan aşiq ədəbiyyatından seçilmiş nümunələr "Müdrüklük və sevgi bağçası" adı ilə rusdillə ədəbiyyat məkanına çıxarılıb. Məşhur "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının program xarakterli müqəddiməsinin görkəmli rus şərqşünası, akademik Vasili Bartoldun tərcüməsində böyük oxucu auditoriyasına çatdırılması Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin bu qədim abidənin aşkara çıxarılmasının 200 illiyi haqqındakı Sərəncamının icra edilməsi baxımından da aktual səsleşir. Yeni birgə buraxılışda Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının klassikləri Aşiq Qurbani, Aşiq Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Dəllək Murad, Aşiq Alı, Aşiq Ələsgər, Aşiq Bəsti, Molla Cuma, Aşiq Qurban Ağdabanlı, Aşiq Hüseyn Bozalqanlı, Çoban Əfqan, Aşiq Şəmşir, Xəyyat Mirzə və başqalarının qoşmaları və gəraylılarından seçmələrin tərcümələrinin oxuculara çatdırılması ədəbiyyatımızın bu böyük qolu haqqında dolğun və ümumiləşmiş təsvürlərin yaradılmasına xidmət edir.

"Literaturnaya qazeta" ilə üçüncü birgə buraxılış

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli ilə ədəbi əlaqələr üzrə ixtisaslaşmış tanınmış ədəbiyyatşünas Abuzər Bağurovun "Musiqidən yaranmış şedevrlər" adlı məqaləsində milli aşiq ədəbiyyatının çoxəsrlik ənənələri və müasir inkişaf səviyyəsi haqqında geniş və sistemli elmi araşdırmalar diqqətə çatdırılıb. Bundan başqa, "Literaturnaya qazeta"nın Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı buraxılışında şeirləri verilmiş xalq sənətkarlarının təvəllüd və vəfatı tarixlərinin qeyd edilməsi inkişaf prosesini həm də mərhələlər üzrə təsvir etməyə imkan yaradır.

Geniş oxucu auditoriyasına təqdim olunan "Literaturnaya qazeta"nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə birgə buraxılışı böyük formatda çıxan bu qəzetin 4 səhifəsi həcmindədir.

Bir qayda olaraq "Literaturnaya qazeta" hər dəfə Ədəbiyyat İnstitutu ilə birgə buraxılışında Azərbaycan rəsamlarının rəsm əsərlərindən illüstrasiyalar da təqdim edir. Üçüncü buraxılışda tanınmış Azərbaycan rəssamı Elçin Məmmədovun "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının motivləri əsasında çəkdiyi rəsmlərdən nümunələr Azərbaycan aşiq ədəbiyyatına aid səhifədə yer alıb.

Azərbaycan-Rusiya ədəbi əlaqələrinin yeni və əhəmiyyətli səhifəsi olan "Literaturnaya qazeta"nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə birgə buraxılışlarını filologiya elmləri namizədi, dosent Abuzər Bağurov hazırlayıb.

Ölkələrimiz arasındakı ədəbi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi sahəsində səmərəli iş aparan Abuzər Bağurovun hazırladığı "Moskvada Azərbaycan şairləri" adlı antologiya da bu yaxınlarda Moskvada "Xudojestvennaya literatūra" nəşriyyatında çapdan çıxıb.

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "Literaturnaya qazeta" ilə birgə buraxılışının növbəti saylarında klassik və müasir Azərbaycan poeziyasından rus dilinə tərcümələr oxuculara çatdırılacaq.

"Qatil" filminin təqdimatı keçirilib

Nizami Kino Mərkəzində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişi ilə lentə alınan "Qatil" bədii filminin təqdimatı keçirilib. APA-nın məlumatına görə, tədbirdə baş nazirin müavini, xalq yazıçısı Elçin Əndiyev, mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev, əmək və əhalinin sosial müdafiəsi naziri Səlim Müslümov, Heydər Əliyev Mərkəzinin rəhbəri Anar Ələkbərov, millət vəkilləri, mədəniyyət və ictimaiyyət nümayəndələri iştirak edib.

Cəfər Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasının direktoru Müşfiq Hətəmov film haqqında məlumat verərək bildirib ki, rejissor Kamran Şahmərđan Elçinin eyniadlı pyesi əsasında ekranlaşdırıldığı film "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında Finlandiyanın "Black and White Studio", Gürcüstanın "Studio 33A" və "Vars Studio" şirkətlərinin iştirakı ilə istehsal olunub.

M.Hətəmov son illərdə "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında istehsal olunan filmlərə beynəlxalq festivallarda olan maraqlardan, kino sahəsindəki islahatlardan, gələcək perspektivlərdən danışıraq vurğulayıb ki, hazırda bir neçə ölkə ilə müştərək film layihələri barədə danışıqlar aparılır.

Filmin rejissoru Kamran Şahmərđan "Qatil" pyesi əsasında hazırladığı tamaşanın Sankt-Peterburqda maraqla qarşılandığını diqqətə çatdırıb və filmə də eyni marağın göstəriləcəyinə ümidvar olduğunu qeyd edib.

Psixoloji dram janrında çəkilən yeni ekran əsərinin ssenari müəllifi Elçin, quruluşçu operatoru Mixail Maqaləşvili, quruluşçu rəssamı Rəşad Mehdiyev, icraçı prodüseri Azər Quliyev, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur. Filmdə baş rolları Eka Çxeidze və Apollon Kublaşvili canlandırırlar.

"Xəzər" jurnalının növbəti sayı çapdan çıxdı

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərəf Mərkəzinin rüblük mətbu orqanı olan "Xəzər" dünyəvi ədəbiyyatı jurnalının növbəti (3/2015) sayı nəşr olunub. Jurnalın bu sayında:

- Nobel mükafatı laureatı Xuan Ramon Ximenesin şeirləri;
- Nobel mükafatı laureatı Kamilo Xose Selanın "Paskual Duartenin ailəsi" romanı;
- Azərbaycan ədəbiyyatından Vaqif Bayatlı Odərin şeirləri və Səday Budaqlının "Yaxşı oğlan" hekayəsi;
- Serb yazıçısı Milorad Paviçin "Küləyin astar üzü" romanı;
- Yekaterina Vitisin oğlu Vasili Qrossmana "Cəhənnəmdən məktub"u;
- Rus poeziyasından seçmələr: Fyodor Tütçev, Maksimilian Voloşin, Semyon Nadson və Andrey Voznesenskinin şeirləri;
- İran yazıçısı Sadiq Hidayətin "Kor bayquş" romanı;
- Şervud Andersonun məktubları;
- Türk dünyasından seçmələrdə altay mif və əfsanələri;
- Paraqvyay yazıçısı Auqusto Roa Bastosun "Kurupi" hekayəsi;
- Herman Hessenin "Xoşbəxtlik haqqında" essesi;
- Vladimir Nabokovun "Yaxşı oxucu və yaxşı yazıçı" essesi və digər maraqlı yazılar təqdim olunur.

"Dərviş" Teatrı AzDrama-da

Moskvadan "Dərviş" Teatrının aktyorları Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində çıxış edib. Tamaşanın nümayişindən əvvəl "Dərviş" Teatrının Azərbaycanada həyata keçirdiyi layihələrdən söz açılıb.

Milli Dram Teatrının mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, teatr Azərbaycan mədəniyyətinin Rusiyada təbliğ edilməsi istiqamətində indiyədək bir neçə uğurlu layihə həyata keçirib. "Dərviş" Teatrı M.F.Axundzadənin "Sərgüzəşti- vəzir-xani-Lənkəran", Xalq yazıçısı Elçinin "Şekspir", Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin "Gülüstan", Üzeyir Hacıbəylinin "Arşın mal alan" tamaşaları ilə müxtəlif teatr səhnələrində çıxış edib.

Daha sonra teatrın kollektivi Bəxtiyar Vahabzadənin "Gülüstan" poeması əsasında hazırlanan eyniadlı tamaşanı təqdim edib.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru "Dərviş" teatrının bədii rəhbəri Mərdan Feyzullayev, musiqi tərtibatçısı Pyotr Pavloviçdir. Səhnə əsərində Şirzad Pirallahı, İrina Dmitriyevna və Meri Təşvili rol alıb.

"Natəvan" operası nümayiş olunacaq

Oktyabrın 31-də Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında Azərbaycanın Xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı bəstəkar Vəlif Adıgözəlovun 80 illik yubileyi qeyd olunacaq. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAC-a bildirilib ki, tamaşa ölkə başçısının "Vəlif Adıgözəlovun 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" imzaladığı müvafiq Sərəncamına uyğun olaraq təqdim ediləcək.

Tamaşanın musiqi rəhbəri və dirijoru Xalq artisti, professor Yalçın Adıgözəlov, quruluşçu rejissoru Azərbaycan və Özbəkistanın Xalq artisti Firudin Səfərov, quruluşçu rəssamı Xalq rəssamı Tahir Tahirovdur. Tamaşada teatrın aparıcı solistlərindən Xalq artistləri Azər Zeynalov, Şahlar Quliyev, Mənsüm İbrahimov, Nəzakət Teymurova, Əməkdar artist Zəfira İsmayilova və b. çıxış edəcəklər.

Günümüzlə çox səsləşən bu tamaşa mərhum bəstəkarın yubileyi münasibətilə onun xatirəsinə hörmət və ehtiram ifadəsi olmaqla yanaşı tamaşaçılar üçün də çox maraqlı olacaq.

Teatrda ilk dəfə 2003-cü ildə səhnələşdirilən "Natəvan" operasının libretto müəllifi Nazim İbrahimovdur. Operada görkəmli Azərbaycan şairəsi Xurşidbanu Natəvanın həyat və fəaliyyəti, onun yaradıcılığı fonunda Qarabağda uzun əsrlər boyu hakimiyyət uğrunda gedən mübarizələr, bu yurdun insanları, ab-havası, musiqi və rəqsləri təsvir olunub.

Nənəm – Cəfər Cabbarlının ömür-gün yol-daşı Sona xanımdan eşitmişdim ki, Cəfər Cabbarlı mərsiyə janrına da müraciət edib. Hələ onun yeniyetməlik çağlarında böyük qardaşı Hüseyinqulu ona məhər-rəmlikdə məsciddə oxumaq üçün mərsiyə yazmağı tapşırır.

C.Cabbarlı həm Kərbəla çölündə baş vermiş faciə ilə bağlı mərsiyələr yazır, həm də yaşadığı dövrdə xalqımızın başına gətirilən müsibətləri qələmə alır. Buna misal olaraq, onun "Düşkün dünya" adıyla məşhur mərsiyəsini göstərmək olar.

Babam C.Cabbarlının ev muzeyində qorunan və bu vaxtaca çap olunmayan mərsiyələrdən bəzilərini oxucularımızın diqqətinə təqdim edirəm.

Bəhlul SEYFƏDDİNOĞLU

Düşkün dünya!

Tarixlərdə öksüz kimi göründük.
İllər boyu qaralara büründük,
Yetər artıq ayaqlarda süründük,
Qalx, qalx, qalx düşkün dünya!

Tarix cəllad qan içməkdən yorulmaz,
Tərpanışsız qara zəncir qırılmaz,
Yazıq, artıq bu dərdlərə durulmaz,
Qalx, qalx, qalx, düşkün dünya!

Qoy qırılsın artıq cəllad bıçağı,
Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı,
Dünya olsun azad ana qucağı,
Qalx, qalx, qalx, düşkün dünya!

Hər bir qanun azadlığa bir yağı,
İnsan oğlu olmuş insan tapdağı,
Silkin, ucsun köləliyin torpağı,
Qalx, qalx, qalx, düşkün dünya!

***

Çox qalib intizarımız,
Qasimi-təşnə-kam, oyan.
Şamə gedir qatarımız
Qasimi-təşnə-kam, oyan!

Sən kimi mən də təşnəyəm
Gül kimi soldu ləblərim.
Bəlkə həna yerinə həm
Qanə bulaşmış əllərim.

Tazə ərüs ikən hələ
Qarət olundu zivərim.
Yox dəxi qəmküsarımız
Qasimi-təşnə-kam, oyan.

Vardı zaman, Mədinədə
Orda idim çəməndə mən
Yıxdı fəlak tifağımı
Düşdüm acəb kəməndə mən.

Kamımı almamış özüm
Boynuma salmışam kəfən.
Şamə gedir qatarımız
Qasimi-təşnə-kam, oyan.

Qanlar içində yatma çox
Canım əmoğlu, aç gözün.
Söylə əmin qızıma həm
Xəlvəti var isə sözün.

Qorxuram, ey əmoğlucan,
Dur məni sən apar özün.
Bir eşit ahu-zarımı
Qasimi-təşnə-kam, oyan.

Şümr-ləin də od vurub
Zülm ilə toy otağına
Sənsiz, əmoğlucan, ürək
Səbr eləməz fərağına.

Aç o yaralı sinəni,
Al məni həm qucağına,
Bir yer ola məzarımız
Qasimi-təşnə-kam, oyan.

***

Meydan içrə tək qaldım,
Gəl, baba, harayıma.
Sinəmdən yaralandım,
Getdi tabi-təvənim.

Gəldi ləşkəri-ədüvan,
Əldə xəncər, berdan.
Doldu qanıla meydan
Getdi əldən amanım.

Axdı Əkbərin qanı
Qan doldurdu meydanı
Düşməni tutdu hər yanı
Sənə gəlir gümanım.

Qan tutdu kənarımı,
Aldı ixtiyarımı
Soldurdu övzarımı
Axdı yer üzrə qanım.

***

Solmuşdur gülüm, ey zalım,
Ağlar bülbülüm, ey zalım.
Yol ver xeymələrə bir dəm,
Qoy halımı bilim, ey zalım.

Solmuşdur gülüm, ağlar bülbülüm.
Göz yaşını silim, ey zalım.

Əsdirdin sitəm üzərini
Soldurdun güli-gülzərini
Öldürdün ol ələmdarı
Sındırdın belim, ey zalım.

Təşnədir ləbim, ağlar Zeynəbim,
Göz yaşını silim, ey zalım.

Tökmüş sinəmə çox yarə,
Qalmış Zeynəbim avarə,
Rəhm et Zeynəbi-biyarə
Qoy halım bilim, ey zalım.

Ağlayır əfğan, gözləyir hər an
Göz yaşını silim, ey zalım.

Səhrada hamı doğrandı,
Ləb-təşnə balam oxlandı.
Axır, xeymələr odlandı
Doğranır dilim, ey zalım.

Ağlayır qızım, bağlanmaz gözüm.
Göz yaşını silim, ey zalım.

Qasim yetmədi heç kamə,
Yağdırdın sitəm əyyamə.
Ərus da gedəcək Şamə,
Qoy halımı bilim, ey zalım.

Ol Zeynəbi-zar, qalmış intizar.
Göz yaşını silim, ey zalım.

***

Ey əhli-əza, fəryad eləyin,
Zeynəb bu gecə nalan olacaq.
Övlad nəslinin xeymələri
Zülm ilə talan olacaq.

Kəsmişlər Fəratın sağ-solun,
Sarmışlar ələmdarın qolun,
Zeynəb gəzəcək Şamın yolun,
Həm didələri giryan olacaq.

Bir yanda edər Şümrü cəfa
Bir yanda edər naləni əsra
Zeynəb başaçıq, ol cənnət qəra
Şəmşir-qənə qəltan olacaq.

Yox birə nəfər imdada gələ,
Ta ki, əsra halını bilə
Tufan eyləyə, göz yaşım silə
Kim dərdlərinə dərman olacaq?

Ağlar qabağında Şamə rəvan,
Gözlərdə sereşq, dillərdə fəğan.
Zeynəb deyər, ey zalım, ver aman,
Göz yaşım axıb ümman olacaq.

Ey dövrələyən səhranı zəlil
Söz-söz ehdayi ərsə xəlil
Cəfər sözdür məşərdə dəxil,
Ol gün ki, ona dıvan olacaq.

***

Verdi Hüseyin din üçün
Kərbəla çölündə can.
Vaxt gəlib, indi biz verək
Millətü din yolunda can.

Zülmü-ədu bülənd olub
Hiddət ilə səmalara.
Bəsdə təhəmmül eylədik
Zilləti-bihəyalara.

İndi hamı xəbər verək
Millətə can verənlərə.
Vaxt gəlib, indi biz verək
Millətü din yolunda can.

Nəreyi "Ya Əli" səsi
Uç edə ta ki, sülərə
Rəbbi-əzim üçün hamı
Cəm ola payı-kulərə.

Tiğ ilə rubəru duran
Qan üçün ədulərə
Vaxt gəlib, indi biz verək
Millətü din yolunda can.

***

Əssəlam, əssəlam,
Ey əzadərani-cəmiyyətdə.
Getdi əldən dini-islam
Çarə, ey yarani- cəmiyyətdə

Olmuşduq zar dərd-qəmdən,
Cövrü-cəlladdan, sitəmdən.
Nalə uç eylər Vətəndən
Olmuşduq giryan, cəmiyyətdə.

Ey şahadət talibanı,
Gəldi çün fürsət zamanı.
Ta verək həm biz də canı
Həm olaq qurban, cəmiyyətdə.

***

Gedir bacm Şamə, oyan, Hüseynim,
Düşməni edib xeyməgahın talan,
Hüseynim.
Bu göz o gül bədənini necə görsün?
Gül peykərin qumlar üstə ürəyən,
Hüseynim.

Hansı zalım, qardaş, kəsmiş başını?
Edibdir qanına səni qəltan,
Hüseynim.
Əli qoymunda qalmış Zeynəbim nalan
Sənsiz olubdur didəsi giryan,
Hüseynim.

Bu yetimlərə etdin məni pasiban
Mən bikəsə Şümrü olur pasiban,
Hüseynim.
Qızın Səkinə çəkər fəryadü-ahı
Baba, baba – deyib edər əfğan,
Hüseynim.

Nuk cüdada başım gedir Şamə,
Tələvət edilir nizadə Quran,
Hüseynim.

Gedir qarətə hər nə var, zərü-zivər,
Başa vurur qamçı qövmi-Sufyan,
Hüseynim.

Başa salıb ərüs qarə məcər
Göz yaşı bişək olub ümman,
Hüseynim.
Qasim nəşin qucub, həna yerində
Qanıla edib əllərin qəltan,
Hüseynim.

Necə səbr eyləsin biçərə Zeynəb
Yeddi qardaş bir ərsəyə meydan,
Hüseynim.

Gedir karvanım suyi-Şamə,
Almış araya nəğəsiz ədvan,
Hüseynim.

Olur məskən bizə bir xərabə,
Lütf et, əhli-beytinə gəl mehman,
Hüseynim.

Hücum eylər müxəmmət,
yox qəmxarım,
Sənsiz, görüm dünya olsun vıran,
Hüseynim.

Cəfər CABBARLI "Mərsiyələr"

Şirin MANAFOV

○ **“Arşın mal alan” filmi 1945-ci ildə Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəylinin eyniadlı operettası əsasında çəkilib. Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə bərpa edilən və rənglənən film indi yeni ekran həyatını yaşayır, dünyanın dörd bir yanında özünə tamaşaçı rəğbəti qazanmaqda davam edir.**

(Əvvəli ötən sayımızda)

Filmi bəyənən Stalin onun ölkədə nümayişinə icazə verilməsi səbəbini necə əsaslandırmaq barədə Bolşakova ipucu verir: “Bəli, “Arşın mal alan” antisovet filmdir, sovet hakimiyyəti tərəfindən amansızlıqla məhv edilmiş köhnəliyi, keçmiş həyatı tərənnüm edir. Amma biz qalib gəlmişik”. Beləliklə də filmin nümayişinə verilən icazənin əsas səbəbi də məhz bu olur.

“Bu, bizim qalib, dövlətimizin güclü olması deməkdir. Biz öz gücümüzə və böyüklüyümüzdə o qədər güvənirik ki, keçmişin qalıqları, qalib gəldiyimiz burjua dünyası barədə komediyaya baxıb əylənə də bilərik. Bizə Qərb tamaşaçısına təqdim etmək üçün məhz belə filmlər lazımdır”. “Arşın mal alan”, sadəcə, bir film kimi önəmli idi. Bu film yeni bir cəmiyyəti - SSRİ-ni təqdim etdi: qərblilərdəki kimi, sovet adamlarının da dəyərləri var, onlarla da dost olmaq, əməkdaşlıq etmək olar. Bu ölkədə sahibkarlıq, insanların istəkləri, gələcəklə bağlı arzuları yüksək qiymətləndirilir. Deməli, qanlı sovet diktaturası və Stalinin insanların şəxsi təşəbbüskarlığının məhvinə yönəlmiş istibdad rejimi haqqında Qərb mətbuatının yazdıqları isə, başdan-ayağa iftira və böhtandır.

Avropada filmin geniş prokatı SSRİ-nin cazibədar obrazını yaradaraq, sovet filmlərinin üzünə qapılan açdı, onlara tamaşaçı marağının artmasına səbəb oldu.

Filmin verdiyi mesaj bu idi: siz SSRİ-də diktaturadan, tiranlıqdan, söz azadlığının olmamasından dəm vurursunuz, amma görürsünüz, bizdə belə filmlər çəkilir və vətəndaşların ixtiyarına verilir.

“Arşın mal alan” filminə sahibkarlıq və şəxsi mənfəət hissi kimi sifət burjua dəyərləri tərənnum edilir. O vaxtlar gənc olan məşhur parodiyaçı Arkadi Raykin nəinki filmin özü, hətta onun çəkilməsi ilə bağlı təfərrüatlarla maraqlanmışdı. O, Stalinin gözlənilməz reaksiyasının nədən qaynaqlandığını bilmək istəyirdi.

Axı S. Eyzənşteynə qədər, hələ 1943-cü ildə “Arşın mal alan” filminin çəkilişləri başlayanda kimsə riskləri gözə almalı və tarixə dönmüş keçmişin qəhrəmanlarına rişxənd etmədən, böyük sevgi və rəğbətlə yanaşaraq filmi, məhz tamaşaçıya təqdim olunduğu kimi çəkməyə cəsarət etməli idi. Filmin yaradıcıları hər şeyi incəliklərinə qədər dəqiq hesablamışdılar. Bütün bu incə hesablamalar dəqiqliyin inqilabı idi. İnsan necə düşünə bilər ki, hər şeyi bu qədər yerində, sərrastlıqla edə bilsin.

Rejissorlar M. Room, Y. Protazanov, V. Braun “Daşkəndfilm”də “İki döyüşçü”, “Dəniz qırğısı”, “Molla Nəsrəddin” və başqa filmləri çəkirlər. Mühəribədən sonra özbək rejissorları N. Qaniyev “Tahir və Zöhrə” filmi, rejissor K. Yarmatov “Əbu Əli ibn Sina” və “Əlişir Nəvai” filmlərini, rejissor A. Fayziyev “Ağa və nökr” filmlərini lentə alır.

Stalinin tapşırığını yalnız Bakıda düzgün anlayıb dəyərləndirə bilməmişdilər. Bu, o demək idi ki, yeni məhəllə üçün Qərb dəyərlərinə SSRİ-nin sadıq olduğu illüziyasını yaratmaq

Zeynalabdin Tağıyev və Üzeyir Hacıbəyli epoxasına bu gün də ehtiyac var. O dövrün insanları dəyərləri məhv etmədən də, qalib gəlməyi bacarırlar. Heç bir film, tamaşa, sərgi, siyasətçilərin çıxışları, heç bir konfrans “Arşın mal alan” filminin Qərbdə yaratdığı “Sovet İttifaqı humanizminin dayağıdır” illüziyasının verdiyi effekti təkrarlama bilmədi.

İlk baxışdan sadə bir operetta kimi görünən bu filmə aktyor oyununu xüsusi qeyd etmək lazımdır. İfalar o qədər mükəmməl idi ki, Qərb tamaşaçısını heyratə gətirmişdi – Lütfuli Abdullayevin yüksək aktyorluq məharəti ilə onlar insanın öz hüquqlarını necə tələb etməyinin nümunəsini gördülər. Qəhrəman öz qanuni haqqını olduqca nəzakətli şəkildə tələb edir, heç bir zorakılığa əl atmadan qələbə çalır.

Belə ağıllı bir davranışla ətrafdakıları özünə cəlb etmək – yeni oyunda Sovet İttifaqının ən çox ehtiyac duyduğu məsələ də elə bu idi: Biz Avropada humanist ənənələrə sadıqlıqda liderik, bu ənənələri qoruyur və inkişaf elətdiririk. Filmin yaradılmasının təşəbbüsçüsü Üzeyir bəy mühəribədən sonrakı SSRİ-nin nə istədiyini dəqiq müəyyənləşdirə bilməmişdi. Güc tətbiq etməyən, humanizm prinsiplərini dəstəkləyən, zəiflərin müdafiəsində duran ölkə “Arşın mal alan” kimi filmlərlə qalib gəlmək sənətini öyrədir.

SSRİ-nin süqutundan sonra da bu mövzu gündəmdədir. Üzeyir bəy məktəbinin unudulmaqdan xilas etmiş olduğu şəhər, işıqlı ölkə bu gün müstəqil Azərbaycanın inkişafına xidmət edir. Həmin epoxa iqtisadiyyat, sənaye və incəsənət sahələrində dünya miqyaslı oyunçular hazırlanması işində öz təcrübəsini bizimlə bölüşməyə hazırdır. “Arşın mal alan” filmi bu təcrübədən istifadə etməyi bacarmağı öyrədir.

İndi bizə lazım olan da məhz budur. Əgər biz düşünə bilən aktyorlar yetişdirmək istəyiriksə, millətə belə xəzinələr bəxş edən Lütfuli kimi insanları və onları yetişdirən dövrü geniş araşdırıb öyrənməliyik. Bizim zənginliyimizin gücü nədədir? 1880-1919-cu illərdə Bakıda neft sənayesində güclü rəqabət olduğu bir dövrdə azərbaycanlıların başçılıq etdiyi böyük şirkətlərin yaranması cəmiyyətin sürətli inkişafına təkan verdi. Heç kim güman edə bilməzdi ki, “Arşın mal alan” filmi mühəribə mövzusunda çəkilmiş sovet kino klassikasının məşhurluğunu onlarla ölkədə geridə qoyacaq.

“Arşın mal alan” filmiminin 70 illiyi və ya Hollivudu geridə qoymaq barədə Stalinin göstərişi

Çünki bu, satirikin totalitar rejim şəraitində “yaşamasa”, sərbəst fəaliyyət göstərməsi üçün yeganə şans idi. Bir versiyaya görə, Stalin “Arşın mal alan” filmi də, onun müəlliflərini də məhv etməliydə. Lakin bunun tam əksi baş verdi: rəhbər etiraz etdi ki, belə filmlərə, Üzeyir Hacıbəyli kimi müəlliflərə böyük ehtiyac var. A.Raykin də öz oyununu, eyni vaxtda bir neçə taxtada oynayan şahmatçı kimi, ziddiyyətlər üzərində qururdu. Bu, ona stalinizmin repressiyalarından sağ çıxmaq və 1953-cü ildə - N.Xruşçovun hakimiyyəti dövründə əsl ulduz kimi parlayaraq milyonların sevimlisi olmaq imkanı verdi.

Deməli, Raykin bu filmin yaranma tarixi haqqında bütün təfərrüatları öyrənir.

Raykin və onun kimi minlərlə insan üçün “Arşın mal alan” sanki tunelin sonunda görünən işıq idi. “Arşın mal alan” fenomenini anlamaq bir satirik, “müxalifətçi” olaraq hakimiyyətin gizli motivlərini açmaq, sağ qalmaq və öz sözünü demək imkanı əldə etmək demək idi.

1943-cü ildə Hitlerə qarşı mühəribədə dönüş yaranmışdı, düşmən, hələ ki, güclüydü, amma Qızıl Ordunun hər bir hücumundan sonra alman əsgərləri geri çəkildi. Almaniya artıq hər kəs təşviş içərisində idi. SSRİ-də isə insanların üzündə artıq sevinc, təbessüm görünməyə başlamışdı. Stalin sovet kinematografılarına SSRİ-nin cazibədar obrazını yaratmağı tapşırıq. Onlarla uğursuz cəhdədən sonra, nəhayət, “Arşın mal alan” filmi ərsəyə gəlir. O illərdə ölkədə, əsasən bir mövzuda - faşizmlə mübarizədən, döyüşçülərimizin qəhrəmanlığından bəhs edən filmlər çəkilişdi.

barədə Stalinin tələbini düzgün qiymətləndirə bilən bir məktəb, bir mərkəz artıq mövcuddur.

Stalinin film haqqında dedikləri Bədii Şurayı heyratə gətirmişdi. Onlara nökrərlə ağaların, siniflərin ziddiyyətlərindən bəhs edən Bomaşenin “Fıqaronun toyu” daha yaxın idi. “Əsl sovet tamaşası belə olmalıdır”, - deyər düşündülər. - “Arşın mal alan” da isə “Lütfuli adı nökrə deyil, varlı sahibkarın dostu rolunu oynayır. Bəs, onda inqilab nəyə lazım idi və biz nəyə görə mübarizə aparırdıq?”

1946-cı ildə Venesiyada Beynəlxalq kino-festivalda köhnə sovet filmlərinin retrospektiv nümayişi keçirilir. Tamaşaçılar Vasilyev qardaşlarının “Çapayev”, A.Zaxi və İ.Xeyfitsin “Baltikanın deputatı”, V.Eysmontun “Bir qız haqqında nağıl”, V.Petrovun “Günahsız müqəssirlər”, M.Çiaurelinin “And” filmləri ilə tanış olur. Festivalın əsas mükafatı – “Qızıl lent”i M.Donskoyun “Yenilməzlər” kinofilmi qazandı. Bütün bu filmlər mühəribə mövzusunda idi, “Arşın mal alan” isə cazibədar ölkənin simvolu kimi çıxış edirdi.

Filmin uğuru sovet kinonosunun “nəhənglərini” heyratə gətirmişdi.

“Arşın mal alan” filmi totalitar dövlətin məntiqinə o qədər zidd idi ki, onun Venesiya kinofestivalı kimi nüfuzlu tədbirlərdə təbliğ olunmasına belə ehtiyac yox idi. Film özü onsuz da hər şeyi deyirdi. Məşhur filmin uğuru Lütfuli üçün də dərs oldu və o, bu dərsi çox gözəl mənimsədi.

(Davamı gələn sayımızda)

Tərcümə edən: FEYZİYYƏ

Daşkəndə köçürülmüş “Mosfilm” və “Lenfilm” studiyalarında 1943-45-ci illərdə çəkilən filmlər bu vəzifənin öhdəsindən gələ bilmir.

Stalinizm məhv etməyə çalışdığı tarixin uğurlarından istifadə etməyə çalışırdı. Üzeyir bəy və yaradıcı heyət sübut etdi ki, 1900-cü ilin Bakısı bu gün də yaşayır, Azərbaycan intibahının enerjisi və nikbinliyi bu filmlə xilas edilib və mədəniyyətimizə öz töhfələrini verməkdədir.

Qərribə zamanda yaşayırıq. Kimi dindirirsən, fəlsəfədən danışırsan, filosoflardan sitat gətirir. Bu sitatların deməkləri ki, hamısı artıq əzbərimizdir, amma cıfayda, onlardan bəhrələnməyə bilirikmi? Onlardakı məntiqi həyatın ən həssas anlarında təbiiq edib ağır dilemmalar arasında seçim edə bilirikmi? Məncə, yox. Elə buna görə də, bu silsilədə yeniyetmələrimizə fəlsəfə və filosoflardan söhbət açacağıq. Qoy, bəziləri sitat gətirib ağıllı görünmək istəyəndə, bizim övladlar adicəkilən filosofun başqalarından nə ilə fərqləndiyini də bilsin. Bu yazıları 14-17 yaş arasında olan uşaqlarımız mütəmadi oxusa, düşünməyə, təhlil etməyə öyrənərlər. Amma böyükklərin də oxumasında fayda var, çünki diletantlıq əslində, böyükklərdən kiçiklərə keçir... Silsiləmiz filosoflardan, onların yaratdığı fəlsəfi sistemlərdən söz açır. Bizə bəlli olan ilk fəlsəfi təlimlər çox qədim zamanlarda – eramızdan əvvəl VI əsrdə yaranıb. Maraqlısı budur ki, fəlsəfənin konkret harada yarıldığını söyləmək mümkün deyil. O, təxminən eyni dövrdə bəşəriyyətin bütün sivilizasiya mərkəzlərində, yəni həm Hindistanda, həm Çində, həm də Yunanıstanda yaranıb. "Fəlsəfə" sözünün özü yunan mənşəlidir. Özünü "filosof", yəni "müdrikliyi sevən insan" adlandırılan ilk şəxs məşhur yunan mistiki və riyaziyyatçısı Pifaqor olub. Bu söz Qədim Yunanıstanda qısa bir zamanda çox populyar olub və "filosof" rütbəsi cəmiyyət içində ən hörmətli, müdrək adamlara aid edilib. Amma məşhur Sokrat bu məqamı özünün şəxsi nümunəsiylə populyarlaşdıran, müdrəkliyi dillər əzbəri olmuş ilk şəxs kimi tarixə düşüb. İllər, əsrlər keçir, qədim sivilizasiyalar tarix səhnəsindən bir-bir çıxırdı, lakin elmin və incəsənətin çox qədimlərdə yaranmış bütün sahələri kimi, fəlsəfə də yaşayır, inkişaf edir, təkmilləşirdi. Həmin bu təkmilləşmə prosesi bizim günlərdə davam etməkdədir.

İlqar ƏLFI

Şekspirdən 2000 il əvvəl

Qədim yunan filosofu, Ksenofanın tələbəsi olan Parmenid (eramızdan əvvəl 540-470-ci illər) özünün fəlsəfi görüşlərini metafor və alleqoriyalardan bəhsənən şairlərin şəklinə izhar edirdi. Parmenid insanın öz təbii duyğularıyla görmə, eşitmə, iyilmə və dadılmə vasitəsilə əldə etdiyi bilgilərin həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşırdı. Deyirdi ki, onların əsasında hansısa əşya barədə yalnız öz rəyini, subyektiv fikrini (doksa) bildirə bilərsən. Əsl həqiqət (aleteya) isə şüurlu qavramadan sonra yaranır. Rəy şüurun yoxlumasından keçməlidir – yalnız bu halda həqiqət ola bilər. Parmenid barədə söyləyirdilər ki, "o, fəlsəfəni iki yerə bölüb – həqiqət fəlsəfəsi və rəy fəlsəfəsi". Bizim fizioloji hissiyyatımız aldadıcıdır – onlar bizə yalnız fiziki, daim dəyişən aləm barədə məlumat verdiyindən əldə olunan bilgilərimiz də, elə insan rəyi kimi dəyişkən olacaq. Lakin şüur - Parmenid belə hesab edirdi - insanın məxsusi xassəsidir və onun köməyiylə biz yaranışın, deməli, həyatımızın təməlinə duran əbədi və dəyişməz, yaxud hərəkətsiz həqiqəti dərk edə bilərik. Yaranış deyəndə Parmenid maddi məfhumları, varlığı nəzərdə tuturdu və onu belə səciyyələndirirdi: o, əmələ gəlməyib, keçici deyil, tək, vahid, dayanıqlı və qeyri-bitkindir.

"Əmələ gəlməyib" sözü bu halda onu nəzərdə tutur ki, mövcudiyət həmişə olub və aləmin tarixində onsuz bir an belə olmayıb. Axı onun nə vaxtsa yarıldığını fərz etsək, onda deməli, elə zamanlar da olub ki, onların ərzində heç nə olmayıb. Lakin Parmenid belə hesab edirdi ki, heç nə heçdən yarana bilməz, deməli, varlıq həmişə olub və olacaq, yəni o, keçici deyil.

Varlığın təkliyi və tamlığı o deməkdir ki, dünyanın hər yerində, həyatımızın hər bir anında o, hissə-hissə deyil, həmişə tam şəkildə təzahür edir. Varlığın dayanıqlı olması isə Parmenidə görə onun hərəkətsizliyi ilə əlaqədardır. Efesli Herakliddən fərqli olaraq Parmenid deyirdi ki, "hər şey hərəkətsizdir" və bu zaman o, təbii ki, fiziki cisimlərin fiziki hərəkətini deyil, dünyanı yarıdan təməlin, onun qanunlarının sabitliyini nəzərdə tuturdu. Onlar dəyişməzdir və həmişə eyni olurlar.

Bir dəfə Parmenid Heratlitin görüşlərinə uyğun düşünən bir filosofla mübahisə edir. Parmenidin "hərəkət yoxdur" tezisini təkzib etməyə çalışın həmin filosofun tələbəsi ayağa qalxıb otaqda gəzişməyə başlayır. Bu zaman onun müəllimi tələbəsinin əlindəki ağacla döyüb deyir ki, dünyanın mahiyyəti barədə fəlsəfi mübahisədə belə bəsit əyani misallara əl atmaq yolverilməzdir.

Varlıq anlayışı ilə yanaşı, Parmenid yoxluq anlayışını da fəlsəfəyə gətirdi – yoxluq bir heçdir, qeyri-maddi olan tək bir şey yoxluqdur. Yaxşı, əgər belədirsə, onda Parmenid heç nə ifadə etməyən bu anlayışı niyə fəlsəfəyə gətirib? Bu, yerdə varlığın sonuncu xassəsinə yada salmaq lazımdır – onun qeyri-bitkinliyini. Bu o deməkdir ki, qeyri-bitkin bir şeyə nəyisə əlavə etməklə onu bitirmək, tamlaşdırmaq olar. Daha doğrusu, ona insan şüurunun gücünü əlavə etməyə lazımdır.

Qədim yunanlar hesab edirdilər ki, insan səyi olmadan, nə qanun, nə qayda mövcud ola bilər, hər şey dağlar, bir kaos yaranar. Varlıq da elədir – biz onu saxlamağa səy göstərməsək, o, bizim üçün dağlara qaynaqlı yoxluğa çevriləcək. Yoxluq insanın həyatında varlığın olmamasıdır. Və bu hal, insan öz həyatında hər dəfə varlığı qorumaq üçün səy göstərməyi zaman baş verir.

İnsanın özünə gəlincə, Parmenid onun barəsində çox siri bir fikir söyləyirdi: "Bəşər nəslini özünün ilk başlanğıcını günəşdən alır, lakin onun özünün ibarət olduğu isti və soyuq, günəşdən də güclüdür".

Axilles və tısağa

Bir dəfə Eleyli Zenon (onun yetkinlik çağları eramızdan əvvəl 460-cı ilə təsadüf edir) öz həmsöhbətindən soruşur: "Əgər bir dəne dəni dəni yerə düşsə, biz onun səsinə eşidərik?" – "Yox" – deyər həmsöhbəti cavab verir. "Bəs əgər yerə bir kisə dəni düşsə, onda necə?" – "Əlbəttə, eşidərik". Onda Zenon belə bir fərziyyə irəli sürür: "Görəsən, bir kisə prosa onun bircə dəni arasında bəlli bir nisbət var?" Həmsöhbəti bu suala müsbət cavab verəndən sonra, Zenon deyir: "Bəs mümkündür ki, səslər arasında da eyni nisbət olsun? Əgər bir kisə dəni bəlli bir səs çıxarırsa, kisinin on mində birini təşkil edən bir toxumun həmin səsin on mindən birini çıxarması mümkündürmü?" Əfsanəyə görə Zenon öz müəllimi Parmenonun hissi qavrayışın qeyri-təkmilliyi və məhdudluğu barədə tezisini bu yolla isbat etmişdi.

Zenon, ümumiyyətlə, Parmenonun formalaşdırdığı tezislərin çox parlaq və məntiqi əsaslandırılmalarıyla ad çıxarmışdı: məsələn, varlığın tamlığı və vahidliyi tezisini.

Gəlin fərz edək ki, bütün varlıqlar (yəni dünyada nə varsa, hamısı) bölünəndir və götürüb onu ikiyə bölək; alınanı da yenə ikiyə bölək – beləcə, ikiyə bölə-bölə, nəhayət-sizliyədək davam edək.

Nəticədə ya hansısa ən kiçik və bölünməz bir nəsə qalacaq və onun sayı nəhayət-siz olacaq, ya da varlıq tamam, izsiz-soraqsız yoxa çıxacaq.

İkincisi, təbii ki, xam xəyaldır, çünki varlıq eyni zamanda həm də yoxluq ola bilməz axı. O ki qaldı sonsuz sayda bölünməz hissəciklərin qalacağına, biz bu hissəciklərin hamısını varlıq saymalıyıq, varlıq isə mülahizələrə görə bölünəndir. Deməli, bu mülahizənin özü səhvdir – varlıq da bölünməzdir.

Zenona ən böyük şöhrəti qazandıran onun məşhur aporiyalrı – paradoksal iddialarıdır – məsələn, Parmenidin hərəkətin qeyri-mümkünlüyü barədə tezisini illüstrasiya edən iddia. Filosofun belə aporiyalarından ikisi çox məşhurdur. Birinci aporiya - dixotomiya (ikiyə bölünmə) deyir ki, əgər biz A nöqtəsindən çıxaraq son nəticədə B nöqtəsinə gəlmək istəyiriksə, bunu edə bilmərik. Həqiqətən də, biz əvvəlcə yolun yarısını, sonra qalan yolun yarısını, sonra onun da yarısını – beləcə, düz nəhayətsizliyədək – keçməyə məcburuq. Biz hər dəfə son nöqtəyə yaxınlaşacağıq, amma ona heç vaxt çatma bilməyəcəyik. İkinci aporiya – Axilles və tısağa – deyir ki, əgər Axilles (xatırlayırsınızsa, o, Homerin poemasının qəhrəmanı idi) nə vaxtsa tısağa çatmaq istəsə, bunu edə bilməyəcəkdir. Tutalım, A nöqtəsində olan Axilles həmin an B nöqtəsində olan tısağa çatmaq istəyir. O, B nöqtəsinə yetişəndə, tısağa artıq C nöqtəsinə çatıb, Axilles C nöqtəsinə yetişəndə, tısağa artıq D nöqtəsindədir və beləcə, düz nəhayətsizliyədək – Axilles tısağa heç vaxt çatma bilməz.

Təbii ki, bizim şüurumuz belə absurd bir şeyə inanmaqdan imtina edir, müasir riyaziyyat isə differensial hesablamalar yoluyla Zenonun bütün arqumentlərini bir göz qırpmında təkzib edəcək. Amma yadırdan çıxarmayın ki, filosof ən adi sözlər deyəndə belə, onlara tamam başqa, dərin mənə verir. O, görünən şeylər haqda deyil, aləmin mahiyyəti, onun gizli həqiqətləri barədə mülahizə yürüdü. Bəlkə də "A nöqtəsindən B nöqtəsinə keçmək" Zenon üçün bir varlıqdan digərinə keçmək anlamı daşıyırdı, bu isə bildiyimiz kimi, mümkün deyil, axı varlıq daim birdir.

Hər cür tiraniyanın düşməni olan Zenon baş tutmayan qəsdəndən sonra Eley hökmdarı tiran Nearxin əlinə keçəndə də özünü kimsə kimi apardı. Tiran ağır işğəncələr verilən Zenondan sui-qəsdə ortaqclarını söyləməyi tələb edəndə, filosof özünü həmin adamların adlarını deməyə hazırlamış kimi göstərərək tirandan başını ona tərəf əyməyi xahiş edir və fürsət tapıb dişləriylə qəddar hökmdarın qulağından yapışır və cəllad onu qətlə yetirənədək buraxmır.

Başqa versiyaya görə isə Zenon dəhşətli işğəncələrə baxmayaraq, özünü elə dəyanətli aparıb ki, Eleyin bütün sakinlərini üsyana həvəsləndirib və onlar tiranı deviriblər. O, öz davranışı ilə deyimlərinə bəhsənən birini isbata yetirirdi. Bir dəfə ondan soruşanda ki, fəlsəfə adama nə verir, Zenonun cavabı belə olmuşdu: "Ölümə nifrət bacarığı".

Qədim yunan tarixçisi Plutarxin yazdığına görə, Zenon "öz əməli ilə sübut etdi ki, əsl insan yalnız şər şeylərdən qorxur, ağırdan isə uşaqlar, qadınlar və qadın ruhlı kişilər çəkinir". Zenonun özü isə belə deyirdi: "İçə hava dolu tuluğu suyun dibinə basmaq, insanı istəməyi bir işi görməyə məcbur etməkdən daha asandır".

Olum, ya ölüm?

Onda mən Bakı Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsində əyani oxuyurdum. Bir gün fakültənin dekani məni yanına çağırıb: "Səni təbrik edirəm, dedi - Çexoslovakiyaya gedəcəksiniz. Uzun illərdir biz Praqa Universitetinin biologiya fakültəsinin müəllim-tələbə heyəti ilə təcrübə mübadiləsi aparırıq. Elmi, ictimai işlərdə fərqlənən 8 tələbə arasında sən də adın var..." Bu xəbər bir tələbə kimi məni çox sevindirdi. Eyni zamanda göstərilən etimadı layiqincə doğrultmalı idim. Əni adımın bu siyahıya salınmasını sevimli müəllimlərim - professor Nemət Qasimov, Qara Mustafayev, Həbibə xanım Qasimova, Rauf Hacıyev və başqaları məsləhət görmüşdü. Sovet dövrü idi. Bakıdan qatarla Moskvaya, Moskvadan isə birbaşa Praqaya yola düşdük. Bizi Praqa şəhərinin dəmiryol vağzalında Karlovo Universitetinin professor-müəllim və tələbələri qarşıladılar. Qarşılayanlar arasında Praqa Universitetinin kafedra müdiri, prof. Yan Buxar, Miroslav Şvatora da var idi. Universitetlə tanışlıqdan sonra rektor bizi qəbul etdi. Söhbətimiz çox səmimi keçdi. Azərbaycanlı olduğumuzu biləndə bizi sorğu-suala tutub: "Əsrarəngiz, tayı-bərabəri olmayan təbiətiniz var" - dedi.

Praqada olduğumuz müddətdə o vaxt Çexoslovakiya adlanan Çexiyanın müxtəlif şəhərləri, elm mərkəzləri, elmi-tədqiqat institutları ilə tanış olduq. Laboratoriyalarda təcrübələr keçdik. Eyni zamanda çexiyalı tələbələrə doğma Azərbaycanın füsunkar təbiəti, nadir flora və faunamız haqqında, həmçinin zəngin Hirkan meşələri barədə ətraflı məlumat verdik. Ali məktəblərin tələbələri ilə çoxsaylı görüşlər də keçirdik. Bir sözlə, Praqadan unudulmaz xatirələrlə, xoş təəssuratlarla Bakıya qayıtdıq.

O vaxtdan təxminən 30 il ötüb. Günlərin bir günü, heç gözləmədiyim bir vaxtda mobil telefonuma gələn zəngi qəbul edəndə olduqca doğma, tanış bir səs eşitdim.

- Bəxtiyar, bu sənsən?

- Bəli, mənəm.

- Sizinlə danışan Miroslav Şvatoradır. Biz artıq Bakıdayıq. Sizə Praqa Universitetinin tələbə-ekoloqlarından, ali məktəbin fəxri qoçaman akademiki, dünya şöhrətli alim Yan Buxardan xüsusi salam gətirmişəm....

Mən Miroslav Şvatoranın gətirdiyi salama görə təşəkkür etdim. Xəyal məni 30 il əvvəl qaytardı. Praqa şəhərində Yan Buxarın rəhbərliyi ilə keçirdiyimiz unudulmaz günləri bir daha xatırladım. Miroslava mənim nömrəmi Bakı Dövlət Universitetindən vermişdilər. O, Cənub bölgəsi haqqında istər Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində, istərsə də Bakı Dövlət Universitetində ətraflı məlumat almışdı.

Praqa Univesitetinin professor-tələbə heyəti doğma Azərbaycanımıza onun zəngin təbiəti ilə yaxından tanış olmaq, onu tədqiq etmək üçün akademik təcrübəyə, tədqiqata gəlmişdilər. Onları Bakı Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsinin dosenti, biologiya elmləri namizədi Əbülfəz Tağıyev müşayiət edirdi. Əbülfəz müəllim qonaqların xahişi ilə onları ölkəmizin Cənub bölgəsinə gətirmişdi. Universitet, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi hörmətli qonaqların xahişini yerinə yetirməyi qərara almışdı. Bəri başdan deyim ki, qonaqlar Əbülfəz müəllimdən çox razılıq edirdilər. İctimai televiziya verilməmiş təbiət haqqında bir elmi-kütləvi filmə bağlı professor Qara Mustafayev və dosent Əbülfəz Tağıyev xaricdən gəlmiş alimlərin diqqətini cəlb etmişdi.

Hələ Praqada olarkən akademik Yan Buxarın mənə hədiyyə etdiyi elmi kitabını da götürüb Lənkəranda mavi Xəzərin sahilində qonaqlarla görüşdüm. Təxminən on nəfərin arasında Miroslav Şvatoroviçi uzaqdan dərhal tanıdım. Sən demə, o da məni tanıyıbmış. Mehriban görüşümüz ətrafdakılara da təsir etdi.

Praqalı ekoloqlar bir həftə ərzində Lənkəranda, Lerikdə cənub təbiətinin əsrarəngiz gözəllikləri ilə tanış oldular. Onlara bu diyarın flora və faunası, zəngin təbii sərvətləri, meşələrimiz, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri, Xəzər dənizinin və çaylarımızın canlı aləmi barədə təfərrüat ilə məlumat verildi... Bu müddət ərzində qonaqlarımızda qədim Lənkəran mətbəxi haqqında da təsəvvür yaratdıq.

Osaküçə kənd yeməxanasında onlar üçün açılan cənub süfrəsində torpağımızın yetirdiyi nemətlər, təklif edilən ləziz və dadlı xörəklər hafizələrimdə həmişəlik qaldı. Yeməkdən sonra ətirli Lənkəran çayını nuş etmək üçün qonaqlar təbiətin qoynuna dəvət edildi. Burdakı təmiz ab-hava, yaşıllıq onların çox xoşuna gəldi. Dəmirəğaclarında oxuyan cırcıramaların səsi meşəni başına götürmüşdü. Buna müxtəlif quşların səsi də qarışmış və təbii bir simfoniya yaranmışdı. Heyrətini gizlədə bilməyən Miroslav Şvatoroviç dedi: "Biz hardayıq? Nağıllar aləmində, yoxsa təbiətin qoynunda? Bura ki, təbii konservatoriyadır".

Sonra qonaqlar kameralarını götürüb xeyli şəkil çəkdilər.

Ətirli Lənkəran çayı da qonaqların heyretinə səbəb olmuşdu. Onlardan biri bunu dilə gətirib dedi: "Bu, əvəzsiz içkidir. Əgər bu çay əvvəl bizə təklif olunsaydı, yəqin ki, digər içkilərdən imtina edərdik.

Praqalı qonaqlar Osaküçə meşəliyində yeni salınmış tinglərlə tanış oldular. Burda ilk dəfə gördükləri Eldar şamı, Dəmirəğacı, Lənkəran palıdı, Şərq çınarı onların böyük razılığına səbəb oldu. III buzlaşma dövrünün nümunəsi olan Dəmirəğac haqqında verilən saysız-hesabsız suallara ətraflı cavab alırdılar. Bu zaman İsveçrədən olan alim dünyanın heç bir yerində təsadüf olunmayan Dəmirəğacını qucaqlayıb dedi: "Vallah, buradan getmək istəmirəm. Kaş əvvəldən belə bir füsunkar təbiət qoynunda dünyaya göz açıydım. Ölkəmə qayıdandan sonra professor-müəllim yoldaşlarım və dərslərdə tələbələr qarşısında qürurla deyəcəyəm ki, sizin kitablarda oxuduğunuz, kino-filmərdə gördüyünüz Dəmirəğacını mən canlı gördüm və hətta kameraya köçürtdüm.

Praqalı qonaqların yaddaşında çaylarımız, xüsusilə Veravul çayında gördükləri balıqlar dərin iz buraxdı. Onların dediyinə görə, bu balıqların bəzi növlərini heç yerdə görməyiblər. Gördüklərini fotokameralara köçürməklə bərabər, bəzi balıq növlərindən tədqiqat aparmaq üçün özləri ilə götürdülər. Hətta öz gileylərini də gizlətmədilər.

Dedilər ki, sizdə bu nəhənglikdə təbii sərvətə bir laqeydlik görürük. İndi heç yerdə görmədiyimiz balıq növlərini artırmaq lazımdır. Bu iş üçün sizdə hər cür təbii ekoloji şərait var.

Praqalı qonaqlar füsunkar Lənkəran təbiətindən aldıkları təəssüratları bizimlə bölüşdülər. Ekologiya elmi bəşəriyyətin təbiətdən səmərəli istifadə etməsi üçün gələcəkdə indikindən daha vacib olacaq. Hər kəs öz ixtisasına uyğun olaraq ekologiyanın müəyyən bölməsini daha dərindən öyrənir. Məsələn, bioloqlar üçün canlıların ekologiyası vacibdir. Coğrafiya ixtisası alanlar ekoloji geologiyayı, şəhərlərin, sənaye mərkəzlərinin və başqa landşaftların ekologiyasını, kimyaçılar ətraf mühitin, yəni havanın, suyun, torpağın kimyəvi tərkibinə mənfi və müsbət təsir edən faktorları ətraflı öyrənirlər, riyaziyyatçılar ekoloji sistemlərin modellərini hazırlamaqda iştirak edirlər və s. Hümanitar sahələrin də ekologiyası var. Belə ki, filosoflar təbiətlə cəmiyyətin əlaqəsinin fəlsəfi problemlərini öyrənirlər, hüquqşünaslar təbiətdən səmərəli istifadə edilməsi qanunlarını getdikcə təkmilləşdirir və bu qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edirlər. Müasir dövrdə dünyada gedən proseslərlə bağlı ekoloji problemlər son dərəcə artıb. Bu problemlərin səbəblərindən biri müxtəlif vasitələrlə dünyada meşələrin məhv edilməsi, yaşıllıqların qırılmasıdır. Sizin ölkənizdə təbiətə qayğı var. Ölkənizdə qəbul edilmiş ekoloji qanunlar, qərarlar Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin standartlarına uyğun gəlir.

Praqalı alimlərin təəssüratlarının zənginləşməsində az-çox mənim izahedici, aydınlaşdırıcı söhbətlərimin, təqdim etdiyim kitabların, qərarların təsiri var idi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bu sahədə də əvəzsiz və dünyaya nümunə ola biləcək xidmətlərini dəlillərlə onlar üçün əsaslandırırdım. Qonaqlar bir ekoloq kimi, təbiət tədqiqatçısı kimi bu qayğıdan məmnun qaldılar.

Dövlətimizin bu sahəyə olan məsuliyyətindən yüksək zövq alırdılar. Azərbaycan təbiətinin sabahına daha nikbin baxırdılar. Mən də bu yanaşmadan zövq alırdım.

Qonaqlar xoş təəssüratla Lənkəranı tərk etdikdən sonra da telefon əlaqələrimiz kəsilmədi. Onlar tez-tez mənə zəng edib deyirlər ki, imkanımız olsaydı, bizə nağıllar aləmi kimi təsir edən füsunkar cənub təbiətini, suyunu, havasını Praqaya gətirərdik. Təəssüf ki, bu, imkan xaricindədir. Mən bir ekoloq, vətəndaş, ziyalı kimi bir daha yəqin etdim ki, Vətəni sevmək onun ecazkar təbiətinə məhəbbətdən başlanır. Bu sevgi, bu məhəbbət isə hamıda hələ uşaq yaşlarından formalaşmalıdır...

Bugünlərdə Bakı Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsinin dekani, biologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, professor Akif Quliyevlə üz-üzə gəldik. Hörmətli professor Praqadan - elmi məzuniyyətdən qayıtmışdı. O, xoş xatirələrini bölüşdü. Məlum oldu ki, Akif müəllim Çexiya Respublikasında məzuniyyətdə olarkən bir sıra elmi müəssisələrdə məruzələrlə çıxış edib. Yurduumuzun ekoloji durumu, ölkəmizdə bu sahədə həyata keçirilən səmərəli tədbirlər, kompleks planlar Prezidentimiz, hörmətli İlham Əliyevin ekologiyamıza göstərdiyi yüksək qayğı haqqında ətraflı söhbətlər aparılıb. Praqalı alimlərin dəstəyi ilə gerçəkləşən bu elmi tədbirlər ölkəmizin təbliği sahəsində gözəl bir fürsət olub. Bəli, biz dostlarımızın imkanlarından - hansı sahədə fəaliyyət göstərəcəyindən asılı olmayaraq faydalanmalıyıq. Şəxsi əlaqələrimizdən dövlətimizin təbliği işində istifadə etmək hamımızın, xüsusilə alim dostlarımızın mənəvi borcudur.

Gəlin, təbiətin bizə bəxş etdiyi Vətənimizin bu əvəzsiz gözəlliklərini göz bəbəyimiz kimi qoruyaq. Çünki Vətən, təbiət sevgisi əvəzə-dilməz sevgidir - əcdadlarımızdan övladlarımıza qədər var olacaq bir sevgi.

Bəxtiyar HÜSEYNOV,
Ekoloq-jurnalist

A talar və oğullar mövzusu bəşər övladının yarınısından mövcud olub. Bu məsələ məişətdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yumşaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib.

Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşlı və gənc nəsli təmsil edən sənət adamlarını sözün yaxşı mənasında üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sizlərə təqdim etməyə çalışacağıq.

"Atalar-oğullar" rubrikasının budəfəki qonaqları naşirlər Çingiz Əlioğlu və Müşfiq XANdır.

– Hazırda Azərbaycandakı nəşriyyat sisteminin işini necə dəyərləndirirsiniz?

Çingiz Əlioğlu: Bu gün Azərbaycan kitabı Türkiyə, Çin, İngiltərə, Fransa, Əbu-Dabi, Rusiya, Belarus, Çexiya, Macarıstan və başqa ölkələr də daxil olmaqla, dünyanın bütün aparıcı kitab forumlarında, müsabiqələrdə, sərgilərdə, festivallarda yetərin-cə dolğun bir şəkildə, ləyaqətlə təmsil olunur. Bu iş Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi yaranandan sonra daha geniş vüsət alıb. Təkcə elə bu il XII beynəlxalq kitab sənəti müsabiqəsində yeddi nominasiyada Azərbaycan kitabı doqquz mükafata layiq görüldü, üç nominasiyada isə bizim kitablar birinci yeri tutdu. Bu, bilirsiniz nə deməkdir? Zəngin ənənələri olan Belarus kitabı ilə yarışda Azərbaycanın beş il öncə yaradılmış nəşriyyatı qalib gəlir. Yaxud, Azərbaycanda yeni yaradılmış bir nəşriyyat – "İrs" bu il bir neçə mükafata layiq görüldü. Bu, hər şeydən əvvəl bizim kitab sənəti mütəxəssislərimizin qabiliyyət, istedad və bacarığından xəbər verir. Eyni zamanda Bakıda beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkaları keçirilir və hər dəfə bu tədbirdə iştirak edən qonaqların sayı artır. Bir neçə nəşriyyat var ki, onların çap elədiyi kitablar hər cəhətdən dünya standartlarına cavab verir. Ad da çəkə bilərəm: "Təhsil" Nəşriyyatı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyatı, "Hədəf" Nəşriyyatı və "İrs" Nəşriyyatı. Bizim dünya sərgilərindəki kitab ekspozisiyalarımıza baxmağa gələn naşirlər Heydər Əliyev Fondunun nəşr etdirdiyi kitabları görəndə, müsbət mənada heyrətlərini gizlədə bilmirlər. Bu, çox sevindirici haldır. Biz bu işi görməyi bacarıyıq və deməli, həm də kitabə məsuliyyətlə, sevgilə yanaşa bilərik. Bu gün nəşriyyatlar təcrübə yığırlar, öz maliyyə imkanlarını genişləndirirlər. Əslində, xarici ölkələrlə müqayisədə bu gün bizdə kitablar çox ucuzdur. Finlandiyada kiçik formatlı uşaq kitabının qiyməti 45 avrodur. Bizdə təxminən eyni keyfiyyətdə uşaq kitabının qiyməti 5 manatı keçmir. Hərçənd, Azərbaycanda kitab istehsalı üçün lazım olan bütün xammal – kağızdan tutmuş rəngdək xaricdən gətirilir. Bununla belə, bizdə kitab daha alyetəndir.

Müşfiq Xan: Ümumi mənərə qənaətbəxş deyil. Bir neçə il əvvəl – biz yeni fəaliyyətə başlayanda rəsmi dövlət qeydiyyatından keçən 200-dən çox nəşriyyat adının yer aldığı siyahıyla tanış olmuşdum. Nəzərə alsaq ki, son 5-6 ildə nəşriyyatların yaranması prosesi daha da sürətlənib, bu rəqəm indi bəlkə də 400-ə çatıb. Əlbəttə, balaca bir ölkə üçün bu qədər nəşriyyat fantastik göstəricidir. Ümumiyyətlə, biz bolluğu sevən insanlarıq. Hansısa işin, məhsulun keyfiyyəti bizim üçün üçüncü, bəlkə də dördüncü dərəcəli qayğıdır. Çox olsun, ucuz olsun – bu, bizi istisnasız qane edir, əksər hallarda hətta razı da salır. Dediym nəşriyyatların 80 faizi bu gün faktiki olaraq fəaliyyət göstərmir. Adı və qeydiyyatı var, vəssalam.

Təxminən 15 faiz nəşriyyatlar isə nəyə görə mövcud olduqlarını çox təəssüf ki, özləri də bilmir. Yerdə nə qaldı? 5 faiz. Bu da təxminən iyirmiye yaxın nəşriyyat deməkdir. Sərgilərdə, kitab yarmarkalarında, tədbirlərdə az-çox adlarını eşitdiyimiz, kitablarını, yeniliklərini gördüklərimiz də bunlardır. Məsələn, biz "Hədəf" olaraq sərgilərdə, festivallarda iştirak etməyə çalışırıq. Təbii ki, öz hesabımıza olduğuna görə hamısına qatıla bilmirik. Məsələn, bu ilin sentyabr ayında Moskvada təşkil olunan beynəlxalq kitab sərgisində iştirak edə bilmədik. Pulumuz olmadı. Amma dostlarımızın da dəstəyi ilə ötən il İstanbulda və Londonda, bu il isə Türkmənistan, Minskda və Frankfurtada keçirilən sərgilərə qatılmışıq. Ümumiyyətlə, nəşriyyatların dünya kitab bazarından xəbərdar olması üçün bu sərgilərdə iştirak etmək olduqca əhəmiyyətlidir. Amma nəşriyyatlarımız kitab tərtibatına görə dünya standartlarıyla ayaqlaşır. Yeni çap texnologiyalarını tətbiq etməyə çalışırlar, biz də çalışırıq. Əlbəttə, hər kəs kitabı ucuz çap etmək, ucuz almaq istəyir. Məsələ də elə burda qəlizləşir. Bizdə nəşriyyatlar çox olsa da, mətbəələr, yaxşı çap maşınları barmaqla sayılacaq qədər azdır. Təbii ki, "zirzəmi" mətbəələri həvəskar çap maşınları, adətən "Riso" qrafla nəbzə tutmaqda maneə yaradır. Əksər hallarda pirat kitabların dövriyyəyə girməsi müəlliflərin "ac qalmasına" səbəb olur. Bu, birmənalıdır – Türkiyənin özündə korsan kitablar hər il orijinalardan 7-8 dəfə artıq satılır. Amma baxın, biologiyada təkamülün mürəkkəbdən sadəyə doğru gedən – degenerasiya deyilən forması var. Pirat kitablar və "yeraltı" nəşriyyat-mətbəələr də, işini düzgün quran, həm oxucusunu, həm yazarını, həm də öz loqosunun çəkisini qoruyan nəşriyyatlar üçün belə təkamül zəmin yaradır. Qısa, belə nəşriyyatlar işi yoxuşa sürdükcə, professional nəşriyyatlar istər çapda, istər dizayn və tərtibatda daha sadə, amma bununla yanaşı, yeni təkmil üsullara əl atır. Məsələn, biz ilk dəfə olaraq bədii kitablarda oxucunun estetik zövqünü oxşamaq üçün seçmə lakdan istifadə etdik. Bizdən sonra bir çox nəşriyyatlar bunu tətbiq etdi...

– **Sovet dövrüylə müqayisədə bu gün nəşriyyat sektorunda hansı üstünlüklər və çatışmazlıqlar var?**

Ç.Ə.: Mən o vaxtlar nəşriyyat sisteminin fəal işçilərindən və sonralar da rəhbərlərindən biri olmuşam, SSRİ süqut edəndə mən Azərbaycanda İnformasiya Nazirliyinin Baş Nəşriyyatlar idarəsinin rəisi və kollegiyasının üzvüydüm. Respublikadakı bütün nəşriyyatların işinə nəzarət edən, onları hansısa normativ sənədlərlə təmin edən, işlərini tənzimləyən sektora rəhbərlik edirdim. Bu gün respublikada fəaliyyət göstərən özəl nəşriyyatların təxminən 99 faizinə mədəniyyət və turizm nazirliyə yanaşı, həm də mənim imzayla lisenziya verilib. Sovet dövründə nəşriyyat sistemi məlum qayda ilə işləyirdi.

Çingiz ƏLIOĞLU:

"Elə müəllif var ki, kitabını "ədəbi zəncilər" yazır"

Çingiz Əlioğlu 1944-cü ildə Füzuli şəhərində anadan olub.

"Gənclik" nəşriyyatında redaktor, böyük redaktor, redaksiya müdiri, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında baş redaktor, Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində nəşriyyatlar idarəsinin rəisi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəşriyyat sektorunun müdiri vəzifəsində çalışıb. Əməkdar incəsənət xadimidir.

Plan tutulur, nəşriyyatın bədii şurasında təsdiq olunur, sonra bu plan aidiyyəti üzrə sahəni kurasıya edən dövlət rəsmisinə göndərilirdi. Təbii ki, o dövrün müəyyən ideoloji qadagaları, basqıları vardı. Mən elə o vaxt da senzuranın əleyhinəydim. Amma qəribədir, "Qlavlit" də həm də çox namuslu adamlar işləyirdi. Məsələn, mənim kitablarımın hər hansı birinə, bir az populyar dildə desək, "mız" qoyulmayıb. Hərçənd, "İstedadı yetirənlərin nəğməsi" adlı şeirim ilk dəfə "Ulduz" jurnalında çap olunmuşdu. Bu, əslində himn idi. İstedadı, məlumdur ki, xalq yetişdirir. Orada təxminən belə misralar vardı:

*Biz ələvün qüdrətiyik,
bir ovuc küldə gizlənməmişik.
Biz sükunətlik,
içimizdə bir dəlisov qışqırıq var,
ancaq bilirik, ölürük qışqıraraq...*

Yəni, özümə qarşı bu ideoloji basqını hiss etməmişəm, ola bilsin, "Qlavlit" bizim qonşuluğumuzda yerləşirdi, salaməleykimiz vardı, bəlkə də bu məqamın təsiri olub. Amma 1931-ci ildə böyük rus yazıçısı Saltıkov-Şedrinin əsərlərinin tam külliyyəti çapa hazırlanırdı, Senzura idarəsində çalışan Solovyov soyadlı şəxs makinada yığılan mətnlə yanaşı, əlyazmanı da tələb etmişdi.

Redaktor da məsələni anlamadan bunları ona təqdim etmişdi. Solovyov həm yığılmış mətnəndən, həm də əlyazmadan iri hissələri kəşib atmışdı. Nəticə etibarilə çapa gedənlər heç də Saltıkov-Şedrinin əsərlərinin tam külliyyəti deyildi. İndi senzura yoxdur, kitablar hətta müəllif redaktəsində də çıxa bilər. Nəşriyyatların sayı çoxdur, onlarda növbə gözləmək söhbəti yoxdur. Bu gün Azərbaycanda xeyli kitab çap olunur. Kitab bolluğu var. Amma bunun da öz fəsadları olur. Məsələn, elə bədii ədəbiyyatı götürək, bu cür azadlıq həm də qrafoman yazıçılar və sarı ədəbiyyat üçün geniş meydan açır. Bu gün nəşriyyatlarda savadlı redaktorların və hətta korrektorların sayı azdır.

M.X.: Senzura yoxdur. Azad bazarın formalaşması çağdaş ədəbiyyatın xeyrinədir. Yəni dünya təcrübəsində də belədir. Uzağa getməyək, Türkiyəyə baxsaq, bunun şahidi olarıq – ixtisaslaşmalar var, uşaq ədəbiyyatını, dərsliliyi, klassik ədəbiyyatı, texniki ədəbiyyatı, incəsənətlə bağlı kitabları, proqramlaşdırma kitablarını, tibbi dərslilikləri, tarixi romanları və sairəni və ilaxırı çap edən ballı yayın evlərinə sahibdirlər. Bizdə isə belə deyil.

Razıyam, böyük nəşriyyatların işləri çoxsahəli ola bilər. Bu, tamam başqa bir məsələdir. Amma hansısa istiqamətdə özünü doğrulda bilməyən nəşriyyatın bir layihəni yarımçıq qoyub başqasına keçməsi, sonra üçüncü, dördüncü, beşinci kategoriya nəşrlərə əl atması naşı Azərbaycan oxucusuna nə verə bilər? Baxın, eyni seriyadan həm Borxesin, həm də orta istedadlı malik yerli müəlliflərin çap edilməsi hansı naşir məntiqinə sığır? Absurdluğun dibidir. Olmazdımı ki, məsələn, "Altun Kitab"da Rafiq İsmayılov kimi fəaliyyətə – uşaq ədəbiyyatından, yaxud "Hədəf Nəşrləri"ndə Şəmil Sadiq kimi dərsliliklərdən, lap elə "Qanun"da Şahbaz Xuduğlu kimi sistemli seçilmiş bədii kitablardan başlayıb, fəaliyyəti sonra genişləndirsinlər? Axı bu boyda həngəməyə nə ehtiyac var? Həftəyə bir roman yazdırıb, çap edəcəyinə, qonorar ödəyəcəyinə vəd vermək bizim nəşriyyatlar üçün, bugünkü kitab bazarımız üçün xəyalpərəstlikdən başqa bir şey deyil... Və bir də ki, Sovet vaxtında dövlət vəsaiti hesabına tirajlanan, məcburi abunə hesabına bütün respublika ərazisinə yayılan imzaları, bu gün özəl nəşriyyatlar eyni şövqlə, belə tirajla çap edə bilmirlər.

Müşfiq XAN 1982-ci ildə Biləsuvar rayonunda anadan olub. İxtisasca biologdur.

Senet.az ədəbiyyat və sənət e-dərgisinin baş redaktoru, "Hədəf Nəşrləri"nin direktorudur.

Müşfiq XAN:

“Övladına “kitab oxu”, - deyirsənsə, özün də oxumalısan”

- Ümumiyyətlə necə düşünürsünüz, nəşriyyat təklif və tələb balansını necə qorumaq olar? Yəni həm kommersiya tərəfdən uduzmasın, həm də qonorarla kitab çap etdirə bilsin?

Ç.Ə.: Nəşriyyat yaşamaq, özünü saxlamaq üçün kommersiya xarakterli kitablar da buraxmalıdır. Amma gəlir xətrinə nüfuzunu, imicini qurban verməməlidir. Seçimi düzgün apara bilməlidir. Bunun üçün onun səviyyəli redaktorları olmalıdır. Üstəlik, nəşriyyat öz müəlliflərini də yetişdirməlidir. Bəzən bir müəllifdən ötrü layihə yaradırlar və o layihədə cəmi bir adamın kitabları ard-arda çımağa başlayır. Bu müəllifləri də tanıyırsınız, həmin əsərlərin yazılma texnologiyasından da xəbərdar – onların kitablarını “ədəbi zəncilər” yazır. Hər halda, nəşriyyat özü xalq qarşısında, gələcək qarşısında öz məsuliyyətini dərk etməlidir. Elə nəşriyyatlar var ki, onlar yalnız çirkli pulları yumaqdan ötrü yaradırlar. Bəzən görürsən ki, trikotajçı, gəlir olur nəşriyyat rəhbəri. Əlbəttə, nəşriyyat sahibi fərqli ixtisas yiyəsi ola bilər. Amma əsas olan nəşir istedadıdır. Qonorara gəlincə, bu məsələ müqavilədən asılıdır. Özünü təsdiq etmiş müəlliflərlə məsələ daha asandır. Amma bəzən gənc, istedadlı, amma tanınmamış müəlliflərlə bağlı risk həmişə olur.

M.X.: Sizin soruşduğunuz istehsal-istehlak balansını bədii ədəbiyyat sahəsində, hardasa, sıfıra yaxındır. Metodik nəşrlərin alıcıları isə məcburiyyət səbəbi ilə həmin kitabları alırlar. Məsələn, ali məktəbə hazırlanırsansa, bəlli fənlərdən kitabları, test toplularını əldə etməlisən. Bu, məsələnin başadüşülən və qəbuledilən tərəfidir. Təxminən belə də olmalıdır. Amma bədii kitabın bazarı tamamilə baş-ayaqdır. Bu gün bədii kitab çap edən istənilən yerli nəşriyyatımız kommersiya tərəfdən birmənalı olaraq uduzmuş durumdadır. Biz üç ildir bədii kitab çap edirik. Hamısı maddi ziyan vurub. İki il müddətində İsa Muggannanın “İdeal” romanından cəmi 350 ədəd satılıb. Bu, acınacaqlı bir statistikadır.

- Bizdə kitab bazarı öyrənilirmi? Bununla məşğul olan qurumlarımız varmı?

Ç.Ə.: Marketing məsələlərini nəşriyyat özü aparmalıdır. Burada çox şərtlər – müəllif, mövzu və s. daxildir. Təbii ki, müəyyən qiymət nəşriyyatlar zamanla sıradan çıxır. Ya kitab işinin özəlliklərindən xəbərsiz olurlar, ya kitab təbliğatını, satışı düzgün qura bilmirlər. Buna görə də nəşriyyat alıcılarla sıx təmasda olmalıdır.

Bilməlidir ki, bazarda ondan nə gözləyirlər. Amma bir şeyi də unutmaq olmaz – nəşirin missiyası həm də oxucu zövqünü formalaşdırmaq, onu tərbiyə etməkdir. Ümumiyyətlə isə nəşriyyat işi müəyyən risk - maliyyə və s. tələb edir. Elə yaradıcılıq özü də riskdir.

M.X.: Kitab bazarını öyrənən nəşirlər çox azdı. Adına “öyrənmək” deməyə, daha çox bizim oxuculardan baş açmağa çalışırlar. Biri elə mən özüm. Oxucumuz nə istəyir? Ümumiyyətlə, istəyirmi? Baxın, bu gün, ədəbiyyatın, kitabın, ədəbiyyat və sənət dərgilərinin, saytlarının azmaz dirçəldiyi bir dövrdə belə, bu sualın cavabı konkret olaraq “yox”dur. Yəni istəmir. Valideyn məktəbli oğlunun, yaxud da qızının əlindən tutub dəfələrlə “Mc Donald's”a, “KFC”-yə, “Böyük Fırat”lara aparmağa həvəsli, canfəşanlıq edir, əldən-ayaqdan gedir. Sükan arxasında “mənəm balam kimin uşağından əskikdir” prinsipləri dayanır. Qonşumuzla müqayisə edirik, amma nümunə olacaq nümunələrlə müqayisə edə bilmirik, özümüzü. Bəla da burasındadır. Əlbəttə, başa düşürəm, həmin o “fast-food”lara da getmək lazımdır.

Amma həmin yerlərə dönə-dönə təşrif buyuran ədəbazarlar uşağın əlindən tutub bircə dəfə olsun kitab sərgisinə gətirmir. Xaricə getməyə ehtiyac yoxdur ki. Kitab sərgi-yarmarkaları burada – Bakıda da ildə ən azı iki dəfə keçirilir. Biri mayda, digəri isə oktyabrda. Hələ beynəlxalq kitab sərgilərimiz də olur. İndi susum, siz deyən, kitab görməyən, kitabla təmasda olmayan, kitab sərgilərinə, kitab rəflərindən didərgin olmuş uşaqların, adına “oxucu” dediyimiz sonrakı gənclərin formalaşdırıldığı, daha dəqiqi “formalaşdırılmadığı” kitab bazarını öyrənmək biz nəşirlərə nə vəd edə bilər ki? Heç nə! Bizim kitab bazarında – işıqsız tuneldə nəşirlərimiz hər iki farası sıradan çıxmış avtomobil kimidir. Oxucularımız daha çox kimlərsə tövsiyəsi ilə kitab alır, kitaba pul xərcləyir, əksər hallarda bunun özü də dəb xatirinə baş tutur və evə gətirilən həmin populyar ədəbiyyat nümunəsi digər cansız əşyalar kimi servantda yer tutur. Kitab evinə, kitab mağazasına, kitab sərgisinə gedib, qafasına görə kitab seçsin, özü istədiyi bir mövzu, janr, imza olsun – bizdə belə şey yoxdu. Yaxud da uşağı yanına salıb aparsın, “özünə bir kitab seç, bala”, – desin. Mümkün deyil. Yuxu kimi bir şeydi bizimçün... Xəcalət çəksəm də, sizə dəhşətli bir sirr açım. Deməli, bizim yerli kitab bazarında eyni xarici müəlliflərin Türkiyə türkcəsində olan tərcümələri Azərbaycan türkcəsində olan tərcümələrindən beş-altı dəfə çox satılır. Bunun adı bilirsiniz nədir? Farmazonluq. Kənardan baxanlara nümayiş etdirməyə çalışırlar ki, biz türkcə kitab oxuyuruq, bilin ha. Peşəkar tərcüməçilərdən rəy alıb yoxlamışam, həmin əsərlər ki, Türkiyə türkcəsində bizdə daha çox satılır, o əsərlər Azərbaycan türkcəsinə daha uğurla tərcümə olunub. Qiyməti də 40 faiz ucuzdur. Allah tərəfi, çap keyfiyyəti də olduqca uğurludur. Bəs nədir oxucumuzun bu qədər inamsızlığı, mən anlamıram. Biz anlamırıq. Ümumiyyətlə, bunu nəinki nəşirlərimiz, hətta kitab mağazalarından aylıq satış statistikasını bu gündən satıcılar belə anlamır. Bu mövzuda danışdıqca daha çox xəcalət çəkirəm.

- Çox zaman müəlliflərin səviyyəsindən gileylənirlər. Bu gileyləri bölüşürsünüz mü? Sizcə bizdə niyə kitab oxunmur?

Ç.Ə.: Bizim xalqın müəllif səviyyəsi məni qane etmir və heç vaxt da etməyib. Kitab o vaxt dəyərlidir ki, rəfdə qalib tozlanmasın. Kitabın özəlliyi bundadır ki, həmişə işləyir, əldən ələ keçir. Kitaba yanaşma tərzini xalqın öz mədəniyyətinə yanaşma tərzinin göstəricisidir. Sovetlər dönməndə hər min nəfərə düşən kitab satışı ilə bağlı statistika aparılırdı. Ən çox kitab alan estonlar idi, Azərbaycan o siyahıda axırdan ikinci yeri tuturdu, yalnız Türkmənistanı qabaqlaya bilmişdik. Adı bir detali deyim, mən Neft-Kimya İnstitutunu bitirmişəm, tələbə yoldaşlarımızın əksəriyyəti indi nüfuzlu adamlar, iri müəssisə rəhbərləridir, ailəvi gediş-gəlişimiz də var. Qonaq gedəndə görürəm ki, evlərimdə bahalı Venesiya şüşəsindən tutmuş, bülür qablar, gümüş qaşıqlar var, amma kitab yoxdur.

Arada mənəm hədiyyə etdiyim kitabları görürəm, yetim-yetim dayanırlar. Ya da bu adamlar rəfə, interyerə, pərdənin rənginə uyğun nəfis cildli kitablar – rus ədəbiyyatı nümunələrini qoyurlar ki, onların da qapağı açılmayıb. Ümumiyyətlə, biz daha çox ağız ədəbiyyatı – dastan, aşıq ənənələri üzərində böyümüşük. Qulağımız eşitsin, vəssalam, belə daha rahatdır. Təəssüf ki, bəzi adamlar da çox zaman elə ağızdan aldıklarını, heç bir informativ yükü olmayan söhbətləri danışirlar...

M.X.: Elə bil ürəyimdən keçənlərin hamısını oxuyursuz. Oxuma-yazma qabiliyyəti olan əhəlinin Gürcüstanda 39, bizim ölkədə isə 11 faizi kitab oxuyur. İllərdir eyni halın şahidiyəm – bizim ölkədə kitab ən az populyar olan sahədir. Ümumiyyətlə, bizim xalq üçün “kitab” və “populyar” sözləri antonim kimi bir şeydi. Bura Türkiyə deyil ki, Ayşe Kulinin “Umut” romanının 350 minlik birinci nəşri üç həftəyə satılıb, anbarda bitsin. Bizim nəşriyyatların belə bir satış rekorduna ümidi-filanı yoxdur. Təəvvür edin ki, “ALFA” yayın evində nəşir dostumuz bu statistikanı kompüterində mənə göstərəndə dəhşətə gəldim, üzüldüm, utandım. Özüm də roman yazıb, çap etdirdiyimə görə xəcalət çəkdim. “İstanbul” 33-cü kitab fuarından Azərbaycana qayıdırdıqdan sonra bizim yazarlarımızın tirajlarına baxıb, təzədən özümə gəldim. Zor oldu, günlərimi aldı... Bilirsiniz, müəlliflərin yerində yurdunda olan ölkələrdə insanlar kitab oxumağı həyat tərzinə çevirməyi bacarırlar. Həmin ölkələrdə yeməkdən, içməkdən, danışmaqdan daha çox müəlliflərin üstünlük verən insanlar çoxluq təşkil edir. Müəllif faizi dördüncü dərəcəli olan bizim ölkədə “oxucunun” gündəlik qayğıları sırasına 6-7 saat TV proqramları düşdüüyü halda, ildə cəmi 3-4 saat mütləq ancaq yer ala bilər. Bunun səbəbi təbliğat məsələsinin işləməməsidir. Məsələn, “Beyaz Şou” sürətlə kitab oxuyan oğlanı efiyə çağırdığı halda, bizim telekanallar beş yaşlı lənkeranlı uşağın maşın sürməsinə “beş yaşlı azərbaycanlı avtoş” adı ilə bəh-bəhlə süjetə salıb, təbliğ edir. Yaxud da övladına “get, kitab oxu” deyən uşağın anası səhərdən-aşağa kimi TV qarşısında Fatmanisəyə, Gülbadəyə baxacaqsın, ata da işdən gələn kimi uşağa çəmkirib çayxanaya gedəcəksə, vay o uşağın halına. Nümunə olmalıdır! Övladına “Kitab oxu”, – deyirsənsə, özün də oxumalısan. Ümumiyyətlə oxumalısan ki, səndən dərs götürüb ətrafındakılar, ələlxüsus da nəzarətində olanlar da oxusunlar. Yəni “oxu” deməyə, əksər hallarda heç lüzum da yoxdur. Əsas məsələ icraatdır... Mütəxəssislər bildirirlər ki, insanın peşəsindən, ovqatından asılı olmayaraq, istənilən kəs hər gün heç olmasa 20 dəqiqə vaxt ayırma fürsətinə sahibdir. Bizsə tikinti sahəsində çalışan fəhlənin əlində fasilə vaxtı kitab görsək, səmimi qəlbədən onu ələ salırıq. Amma bugünkü dünya ədəbiyyatında Hollivudda əsərlərinə ən çox film çəkilən Stiven Kinq nümunəsi var. İlk romanları çap olunan əvəfdə adam imkansızlıqdan, biri qırx dollardan qəbir də qazırmiş.

Rəbiqə NAZİMQIZI

Con PERKINS

Sırf iqtisadi bağlardan savayı, Səudiyyə Ərəbistanını bizə kor dünyünlə bağlayan başqa tellər də vardı. Neftlə zəngin olan bu ölkənin modernləşdirilməsi ikibaşlı nəticələr yarada bilərdi. Məsələn, mühafizəkar müsəlmanlar qəzəblənərdi; İsrail və digər qonşu dövlətlər təhlükə hiss edərdi. Ölkənin iqtisadi yüksəlişi Ərəbistan yarımadasının müdafiə strukturlarının inkişafına səbəb olacaqdı. Bu sahədə ixtisaslaşan özəl şirkətlər səxavətli müqavilələrə ümid edə bilərdilər, sonra da xidmət və təminat kontraktlarıyla işi davam etdirərdilər. Müdafiə məsələsi təyyarə limanlarının, raket bazalarının, kazarmaların və onların xidmətilə əlaqədar olan bütün infrastrukturun layihələndirilməsi və inşasını tələb edərdi.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Mən öz kağızlarımı ağzıbağlı zərfdə ofisdaxili poçtla Xəzinədarlığın layihə menecerinə yolladım. Hərdən komandamızın üzvlərindən ikisiylə də görüşürdüm – MAIN-in vitse-prezidenti və rəisimlə. Bizdə hələ araşdırma mərhələsində olan və JEKOR-a verilməmiş bu layihənin rəsmi adı olmadığından, onu öz aramızda pıçıtıyla SAMA adlandırdıq. Kəsəsinə desəm, bu Səudiyyə Pullarının Mənimənilməsi İş (Saudi Arabian Money-laundering Affair) demək idi, amma bu abreviatürada bir söz oyunu da vardı – SAMA həm də Krallığın mərkəzi bankının adı idi – Səudiyyə Ərəbistanının Pul-kredit Agentliyi (Saudi Arabian Monetary Agency).

Hərdən Xəzinədarlığın nümayəndələri də bizimlə görüşürdü. Mən bu görüşlərdə o qədər çox sual vermirdim. Əsas etibarilə öz işimi təsvir edir, qeydlərə cavab verir və hərdənbir onların xahişlərini də yerinə yetirirdim. Vitse-prezidentlər və Xəzinədarlığın nümayəndələri mənim uzunmüddətli xidmət və təminat işləri barədə fikirlərimdən yaman ruhlanırdılar. Vitse-prezidentlərdən birinə bu krallığa verdiyim ad yaman ləzzət eləmişdi deyə, sonralar da tez-tez təkrar edirdi: “təqəüdə çıxana kimi, sağmaq mümkün olan inək”. O ki qaldı mənim özümə, gözlərimin qabağından çəkilməyən inək deyil, keçi idi.

Məhz həmin görüşlərdə başa düşdüm ki, bu layihəyə eyni vəzifələrin həlli üçün bir neçə rəqibimiz də cəlb edilib və indi biz də, onlar da zəhmətimizin bəhrəsini gözləyirdik. Güman edirdim ki, MAIN və qalan şirkətlər bu işə riskə gedərək qabaqcadan ödənişsiz girişiblər. Mənim iş vaxtımın məsrəflərinin ümumi və inzibati xərclər hesabından köçürülməsi də buna dəlalət edirdi. Belə yanaşma əksər layihələrdə işin ilkin mərhələsi üçün səciyyəvi idi. Konkret indiki vəziyyətdə ilkin investisiyalar adı normaları xeyli aşmışdı, lakin vitse-prezidentlər layihənin bütün məsrəfləri ödəyəcəyinə, deyəsən, arxayın idilər.

Rəqiblərimizin fəaliyyətindən xəbərdar olmağımıza baxmayaraq, biz elə hesab edirdik ki, iş hamıya bəs edəcək qədərdir. Mən artıq xeyli müddət idi, bu biznesdəydim və artıq bildirdim ki, gəlir Xəzinədarlığın qəbul edəcəyi işin həmindən birbaşa asılıdır və ən yüksək qonoranı da həyata keçiriləcək yanşmaları təklif edən konsaltinq şirkətləri alacaq. Mən də özümə borc bildirdim ki, məğlubiyyət variantı olmayan ssenarilər hazırlayım. MAIN-də ucalmaqdaydım və SAMA-da iştirakım daha böyük zirvələr vəd edirdi, təbii ki, əgər uğur qazana bilsəydik.

Bizim görüşlərdə həm də SAMA və JECOR-un fəaliyyəti küll halında götürsək, bir presedent yaradacaqdı. Bu, axı həqiqətən də beynəlxalq bankların kreditinə ehtiyacı olmayan ölkələrlə sərfəli kontraktlar qurmaq imkanı idi. Belə ölkələrə nümunə kimi adanın ağılına ilk olaraq İranla İraq gəlir.

İnsan təbiətini nəzərə alaraq, ürəyimizə dammışdı ki, bu ölkələrin liderləri Səudiyyə Ərəbistanı ilə bəhsə girmək istəyəcəklər. Heç şübhə yox idi ki, əvvəllər adama çox dəhşətli gələn 1973-cü ilin neft emarqosu layihələndirmə, inşaat biznesinə hələ çox sürprizlər gətirəcək və qlobal imperiyaya aparın yolu bir qədər də qısaldaçaq.

Mən məsələnin bu mücərrəd mərhələsində kiçik iclas zalında, ya da elə evdə oturub təxminən səkkiz ay işlədim. Bütün işçilərim başqa tapşırıqlarla məşğul idi və özləri öz qayğılarıyla rahatlıqla məşğul ola bilərdilər, amma yenə də arabir onlara nəzərət edirdim. Gördüyümüz işlərin üzərindən məxfilik pərdəsi yavaş-yavaş çəkilirdi. Getdikcə daha çox adam xəbər tuturdu ki, Səudiyyə Ərəbistanı hansısa böyük bir oyuna cəlb edilir. Nigaranlıq artır, şeyiələr dildəndilə dolaşırdı. Vitse-prezidentlər və Xəzinədarlığın nümayəndələri yavaş-yavaş ünsiyyətə daha açıq olurdular – həm də ona görə ki, mənim güman etdiyim qədər, onların özləri də indi daha artıq informasiya alırdılar. Belə ki, getdikcə, bu hiyləgər sxemin daha çox detali ayan olurdu.

Vaşinqton həyata keçirilən plana uyğun olaraq istəyirdi ki, Səudiyyə Birləşmiş Ştətləri və onların müttəfiqlərini qane edəcək qiymətlərlə neft ixracına tam təminat versin. Əgər İran, İraq, İndoneziya, yaxud Venesuela kimi ölkələr emarqo hədəsinə əl atardısı, nəhəng neft ehtiyatları olan Səudiyyə Ərəbistanı itkilərin yerini doldurmalı idi.

Və təbii ki, bu zəiflikdən istifadə edən Vaşinqton daha bir şərt irəli sürürdü – yeri gəlmişkən, bu şərt EK-lərin dünyada oynadığı rolun tamam başqa cür dəyərləndirilməsilə nəticələndi və sonralar bəzi ölkələrdə, xüsusilə də İraqda istifadə etmək istədiyimiz bir alətə çevrildi. Geriyə boylananda heç cür anlaya bilmirəm ki, Səudiyyə Ərəbistanı bunu necə qəbul etdi. Təbii ki, qalan ərəb dünyası, OPEK və başqa islam ölkələri bu müamiliyənin qalan şərtlərindən xəbər tutanda kral ailəsinin Vaşinqtona necə qeyd-şərtsiz tabe olmasından sarsıldılar.

Şərt bundan ibarət idi ki, Səudiyyə Ərəbistanı neft dollarlarına Amerika hökumətinin qiymətli kağızlarını almalydı və bu kağızlara görə gələn faiz Xəzinədarlıq vasitəsilə Səudiyyə Ərəbistanını orta əsrlərdən müasir sənaye dünyasına çıxarmalı idi. Başqa sözlə desək, neft krallığının pullarından istifadə üçün gələn faiz mənim (və rəqiblərimizin) bu ölkəni müasir sənaye mərkəzinə çevirmək ideyalarını həyata keçirən Amerika şirkətlərinə maaş kimi verilməli idi. ABŞ Xəzinədarlığı Səudiyyənin pullarıyla infrastruktur obyektlərinin, hətta bizi Ərəbistan yanmadasının hər yerində bütöv şəhərlərin layihələndirmə və inşaatına cəlb edirdi.

Səudiyyəli, layihənin ümumi istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi haqqını özlərində saxlasalar da, realıq bu idi ki, Ərəbistan yanmadasının siyasət və iqtisadiyyatının gələcəyini xaricilərdən ibarət (müsəlmanların kafir saydığı) elit bir korpus həll edərdi.

Con Perkins “İqtisadi killerin etirafları” sənədi romanından

“Səudiyyənin pullarını necə məniməsədik”

Bunun mümkünüyü qalan ölkələri emarqo fikrindən daşındırıcaqdı. Belə bir təzminatın əvəzinə Vaşinqton kral ailəsinə çox sərfəli bir müamilə təklif edirdi: ABŞ tərəfindən ehtiyac yaranardısı, hərbi sahə daxil olmaqla, tam və birmənalı dəstək. Amerika bununla sülalənin hakimiyyətdə çox uzun müddət qalmasına təminat verirdi.

Bu, elə bir müamilə idi ki, Səud ailəsi ondan, ölkəsinin coğrafi mövqeyi və hərbi qüvvələrinin zəifliyi ucbatından İran, Suriya, İraq, İsrail kimi qonşularına qarşı duruş gətirmək gücündə olmadığına görə heç cür imtina edə bilməzdi.

Özü də bu, vəhhabiliyin ən mühafizəkar prinsiplərinə əsaslanan və həmin prinsiplərə artıq yüz illərdən bəri ciddi riayət edən bir krallıqda baş verəcəkdə. Bu, onlar tərəfindən heç vaxt yuyulması mümkün olmayan bir günah idi, lakin mən elə düşünürdüm ki, həmin şəraitdə, Vaşinqtonun təşkil etdiyi siyasi və hərbi təzyiqlərdə Səud kral ailəsi seçim variantının çox olmadığını dərk edirdi.

Biz hesab edirdik ki, qazancımızın sayı-hesabı olamayacaq. Bu potensial olaraq ağılsız perspektivlər vəd edən şirin bir müamilə idi. Razılaşmanın şirinliyini bir az da artırın o idi ki, bizim Konqresdən razılıq almağımıza görə yox idi – bu prosesə “Bechtel” və MAIN kimi öz mühasibat kitablarını açıb ortaya qoymaq, sirlərini açmaq həvəskarı olmayan korporasiyaların hamısı niyyət edirdi. Keçmiş jurnalist, Yaxın Şərq institutunda işləyən Tomas Lippman bu müamiliyənin bütün üstünlüklərini bəlağətlə belə vəsf edirdi:

“Pulun içində üzən səudiyyəli Xəzinədarlığa yüz milyonlar borc verə bilərdilər ki, onlar da həmin vəsaitdən - təchizatçılara və iş icraçılara ödəniş anına kimi - geninə-boluna bəhrələndirilərdi. Bu sistem həmin pulları Amerika iqtisadiyyatına işləyəcəyini təmin edərdi... O həm də buna zəmanət verərdi ki, komissiyaların menecerləri səudiyyəli rəzlilərlə Konqres qarşısında heç bir hesabat vermədən nə istəsələr edə bilsinlər”.

Bu tarixi razılaşmanın parametrlərinin müəyyən edilməsi güman olunduğundan xeyli az vaxt apardı. İndi də onun həyata keçirilməsi üsullarını tapmaq lazım idi. Prosesin hərəkətə gəlməsi üçün çox məxfi bir tapşırıqla ən yüksək hökumət səviyyəsində kimsə Səudiyyə Ərəbistanına yola düşdü. Mən bunu dəqiq bilmirdim, amma belə güman edirəm ki, həmin səlahiyyətli şəxs çox böyük ehtimalla Henri Kissincer idi.

Bu elçi hər kim olsa da, görəcəyi ilk iş İranda Britaniyanın neft maraqlarına təhlükə yaratmaq fikrinə düşən Musəddiqin başına gələnləri kral ailəsinin yadına salmaq idi. Sonra isə səudiyyəliyə elə bir cəlbədicə təklif irəli sürülməliydi ki, seçim imkanı onsuz da məhdud olan kral ailəsi üçün ondan imtina etmək çox çətin olsun. Mən əminəm ki, cəmi iki alternativ yolun olduğuna onları inandırmışdılar – bizim təklifi qəbul edib dəstəyimizə bel bağlamaq, ya da Musəddiqin yoluyla getmək. Elçi Vaşinqtona qayıdanda, səudiyyəliyə tabe olmaq barədə razılığını gətirdi.

Düzdür, xırda bir maneə yenə qalırdı. Biz Səudiyyə hökumətinin apancı simalarını da inandırmağımız, baxmayaraq ki, bunun əslində sırf ailə işi olduğunu söyləmişdik. Səudiyyə Ərəbistanının demokratik dövlət olmamasına rəğmən, kral ailəsinin özü də müəyyən razılaşdırmalara ehtiyac duyurdu.

1975-ci ildə belə apancı simalardan birinə məni də qoşdular. Mən özlüyümdə ona şahzadə “U” deyirdim – Uels şahzadəsi – baxmayaraq ki, əslində, onu varis də saymırdım. Mənim vəzifəm ona SAMA-nın ölkəyə və şəxsən özünü gətirəcəyi faydaya inandırmaq idi.

Bu, əvvəldən göründüyü qədər də asan iş deyildi. Şahzadə U özünü əsl vəhəbi sayırdı deyə, ölkənin qərb merkantilliyinə yuvarlanmasını seyrçi kimi kənardan izləmək fikrində deyildi. O, elə hesab edirdi ki, bizim təkliflərin bütün məkrini artıq başa düşüb. Onun sözlərinə görə, bizim də məqsədimiz min il qabaq səlibçilərin güddüyü niyyətlə eynidir: ərəb dünyasının xristianlaşdırılması. Əlbəttə, o, qismən haqlıydı. Mən də düşünürdüm ki, nöqtəyi-nəzərimdən bizimlə səlibçilər arasında həqiqətən elə bir fərq yoxdur. Orta əsrlər Avropasının katolikləri deyirdi ki, onlann məqsədi müsəlmanları cəhənnəmə odundan xilas etməkdir; biz isə Səudiyyə cəmiyyətini modernləşdirmək istədiyimizi söyləyirdik. Düznü desək, məncə, səlibçilərin də, korporatçıların da yeganə qayğısı imperiya qurmaq idi.

Dini dünyagörüşünə baxmayaraq, şahzadə U-nun bir zəif cəhəti vardı – gözəl şansın qadınlardan ötrü əldən-ayaqdan gedirdi. Bir az gülməli görünür, amma tanıdığım səudiyyəliyə arasında belə bir zəif damarı olan, ya da ən azından, bunu mənim bilməyim üçün şərait yaradan yeganə şəxs məhz o idi. Onun bu cəhəti tarixi müqavilənin baş tutmasında öz rolunu oynadı və bu, missiyamın uğur qazanması üçün mənim, gör bir nələyə əl atdığını göstərir.

(Davamı gələn sayımızda)

○ ...35-50-ci illərdə çəkilmiş Azərbaycan filmlərində tez-tez adına-soyadına rast gəlirdim: Xeyri Əmirzadə...

Nəçə illər əvvəl arxivdə işləyəndə təsadüfən şəxsi sənədlərlə də rastlaşdım...

Saralmış vərəqlər mənə qaynar və zəngin ömür yolu keçmiş, yaradıcılığın və taleyinin 25 ilini kinomuzla bağlamış sənətçi haqqında sənədli bir hekayət "danışdı"...

I. "Cızığından çıxan" oğlan

...1893-cü ildə Kırmda, Yalta yaxınlığındakı Dərəköy kəndində bir türk çocuğu dünyaya göz açdı. Atası Osman kişi öz alın təriylə bir parça çörək pulu qazanan kəndliydi, üstəlik, xalqın və mənsub olduğu islam dininin adət-ənənələrini sədaqətlə qoruyurdu. Onun anlamında türk oğlu torpağa və kökə, dədə-baba dəyərlərinə bağlı olmalıydı...

Elə oğlu Xeyrini beş kəlmə söz və yazı-pozu öyrənməkdən ötrü məktəbə qoyanda da inamından dönməmişdi. Amma çocuğun əli qələm tutar-tutmaz, "cızığından çıxıb təsviri sənətə meyl etməsi, müqəddəs Qurani-Şərifin izn vermədiyi rəsmlər çəkməsi" onun sonsuz qəzəbinə səbəb olurdu. Onu məktəbə göndərmişdi ki, Quranı oxumağı, bir balaca da yazmağı öyrənsin; Xeyri isə, şeytana uyub cizmaqaralar eləyirdi. Buna nə qədər dözmək olardı?

Günlərin birində Osman kişi Xeyrini "günah iş" başında yaxaladı, qulağından yapışib möhkəmcə əzişdirdi, çəkdiyi şakilləri də cırıq-cırıq elədi: mal-heyvan otarıb saxlamaq əvəzinə "belə şeylərlə məşğul olmağı" oğluna başışlaya bildirdi.

Osman kişi elə bilirdi, öyüd-nəsihətilə, şapalağıyla Xeyrini haqq saydığı yola yönəldəcək, torpağakökə bağlayacaq. Oğlunun könlündə cücəran istəkdənsə, atanın xəbəri yox idi...

II. Uzun yolların yolçusu

On beş yaşı hələ tamam olmamış Xeyri elə həmin gün evdən baş götürüb getdi. Ağına düşdüyü yolun ən yaxın nöqtəsi Odessaydı. Burda onu rəssamlıq məktəbinə götürmədiklər, çünki əməlli-başlı təhsili yox idi. Təsadüfi gəlirlər hesabına dolana-dolana, rəngkarlığı öyrənməyə başladı.

Sonra yolu Peterburqdan, Moskvadan keçdi. Ac-yalavac, sərgərdan, cibində qəpik-quruş, özünəxas inadla sənət mədəninin qapılarını açmağa can atırdı.

1913-cü ildə yurd həsrəti sənət arzularını üstələdi. O, hər şeyi atıb Dərəköyə qayıtdı, atasının hüzurunda başışlanmağını təvəqqe elədi və onun xeyir-duasıyla çobanlığa başladı. Sürüləri yaylağa çıxaran sonra yaşlıları durub-dincəlməzdilər, "yaşıl xalı"nın üstündə, ayın-uldusun altında bir rəqs başlanardı ki, gəl görəsən! Bu bəhsə-bəhsədə Xeyrinin qabağında duruş gətirən olmazdı. İllah da ki, "Qoşpaq" və "Məcnun" rəqsləri onun ifasında təkrarsızıydı.

Payızın orta ayında, sürülər yaylaqdan ənəndə onun qalbinin dərinliklərindən xoşbəxt yayın unutturduğu köhnə istəyi baş qaldırdı. Osman kişi də bu dəfə oğlunun qabağına kömək itələmədi, könül-süz də olsa, xeyir-dua verdi...

Bəli, Xeyri Əmirzadə yola rəssam olmaqdan ötrü çıxmışdı, hələ taleyinin bəxşisindən xəbəri yox idi.

III. Taleyin yazısı: Kətandan səhnəyə...

...1914-cü ildə Xeyri Əmirzadə Odessaya gedib Bədaye Məktəbinə daxil oldu. Elə həmin günlər də Birinci Dünya savaşı başladı.

Elə bil bütün bunların ona zərər qədər də dəxli yox idi, hey axtarır, öyrənir, oxuyur, çəkirdi. Çəkdiyələri də daha çox uşaqlıq yaşantılarıyla, Kırmla, Dərəköylə bağlıydı.

Kırım türkünün Azərbaycan sevdası

Amma alın yazısıydımı-nəydi, Odessaya gəldiyi ilk günlərdən uğruna səhnə çıxmışdı. Vaxt tapın kimi teatra gedirdi, tamaşaları buraxmamağa çalışırdı. Bədaye Məktəbini bitirəndə də, azad yaradıcılıqla məşğul ola-ola ayağını teatrdan kəsmədi. Lazım gələndə tamaşaların tətibatına yardım edirdi. Hətta risq eləyib kütləvi səhnələrdə, epizodik rollarda da oynayırdı. Axırda kətanla səhnə arasında seçim etməli oldu və... 1918-ci ildə ikiillik Teatr studiyasında oxumağı qərara aldı. Oxuya-oxuya teatrdə özünü sınaqdan keçirirdi.

O çağlar Bağçasaray şəhərində Kırım-Tatar Milli Teatrı yaradılmışdı. 25 yaşlı sənətçi Xeyri Əmirzadə də həmin teatrın ilk aktyorları sırasındaydı, siyasi təlatümlərə fikir vermədən yaradıcılıqla məşğul olurdu.

1921-1924-cü illərdə oynadığı Tahir ("Tahir və Zöhrə"), Bəy ("Arşın mal alan"), Tixon ("Tufan"), Alim ("Alim"), Yanğur ("Yanğur"), Podkolesin ("Evlənmə") və s. rolları onun tükənməz yaradıcılıq yanğısına malik olduğunu göstərirdi. O, artıq seyrçilərin sevimlisinə çevrilmiş, 1923-cü ildə səhnədə qazandığı uğurlara görə "Kırım-Tatar ASSR-in xalq artisti" fəxri adına layiq görülmüşdü.

Teatrın səhnəsində çıxış elədiyi illərdə görkəmli alim və sənətçi Osman Akçokraklı, rəssam Useyin Badninskiylə yaxın münasibəti onun dünyagörüşünün formalaşmasına güclü təsir göstərdi...

Amma hələ də taleyin dönməndən xəbəri yoxuydu...

IV. ...və səhnədən çəkiliş meydançasına

...1924-cü ildə Odessa kinostudiyasında "Alim" filminin çəkilişinə hazırlaşan tanınmış rejissor Tasin işə başlamaqdan ötrü bütün məsələləri yoluna qoysa da... hələlik baş rolun ifasını tapa bilməmişdi. Alim obrazını yaradacaq aktyor müsəlman adət-ənənələrini yaxşı bilməli, gözəl at çapmalı, rəqs eləməli, mükəmməl fiziki keyfiyyətlərə malik olmalıydı. Vaxt ötüb-keçir, amma sınaqdan keçirilən namizədlərin heç biri rejissorun ölçülərinə uyğun gəlmirdi.

Günlərin birində el şənliyində cavan bir oğlanın ehtiraslı ifasını, gözəl qədd-qamətini, sifətindəki sirayətədi və ilhamlı gülüşünü görəndə Tasin qəti qərara gəldi: "Bu gülüş bütün filmə dəyər!" Elə bu kəlməylə də Xeyri Əmirzadənin yaradıcılıq yolunun yeni mərhələsi başladı.

Çəkiliş meydançasına ilk dəfə çıxs da, özünü itirmədi, sövqi-təbiiliklə ekran qanunlarının çərçivəsi daxilində obraz duyumunu bacarıqla gerçəkləşdirdi. "Alim" filminin böyük uğur qazanması cavan sənətçinin populyarlığını daha da artırdı.

Xeyri Əmirzadənin 20-ci illərdə çəkildiyi filmlər və ifa elədiyi rollar çeşidli olmaqla yanaşı, peşəkarlıq sarıdan da diqqəti çəkirdi. O dövrdə böyük tamaşaçı uğuru qazanmış "Daş haqqında mahnı" (Xəlil, rejissor Leo Mur (Leonid Muraşko, sonralar Bakı kinostudiyasında "Gilan qızı" le-nitini çəkib), 1925), "Həbs üçün order" (Sergey, rejissor Tasin, 1926), "Kira Kiralina" (Yunan,

VI. Azərbaycanı özünə vətən seçdi...

...1932-ci ildə Bakı kinostudiyasının dəvətilə "26 Bakı komissarı" filmi lentə alan görkəmli gürcü rejissoru Nikolay Şengələy komissarlardan birini canlandırmağı xarakterlər ustası kimi tanınan Xeyri Əmirzadəyə tapşırırdı. Aktyorun peşəkar və ilhamlı oyunu sənətdaşları və tamaşaçıları ilə yanaşı, kino tənqidinin də diqqətindən yayınmadı. İdeoloji təbliğat möhürü daşısa da, rejissor işi və aktyor ifası sarıdan sənət ölçülərinə uyğun gələn bu lentin uğuru Xeyri Əmirzadənin də taleyində dönüş nöqtəsi oldu: milli aktyor kadrlarının qıt olduğu o illərdə sənətçi, taleyini Azərbaycandanla, milli ekran sənətimizlə bağladı. Bu bağlılığın ömrü isə, uzun oldu - düz 25 il.

Sonrakı il rejissor Mikayıl Mikayılov Xeyri Əmirzadəni "İsmət" filminə çəkilməyə dəvət etdi. Aktyor bu lentdə İsmətin ərinin - sosializm meyarlarına görə antipod olan Səmədin obrazını yaratdı, rejissor görüşünü ifadə eləmək üçün bacarığını əsirgəmədi. Bu səssiz ekran əsəri aktyorun plastikasını, mimikasını və obraz cizgilərini bütün dolğunluğuyla üzə çıxardı. Onun filmdəki ifasını görəndə böyük ədəbimiz Cəfər Cabbarlı rejissor qismində çəkməyə hazırlaşdığı "Almaz" lentindəki Kərim obrazını Xeyri Əmirzadənin yaradacağını nəzərdə tutmuşdu. Ədibin vaxtsız vəfatından sonra onun işini davam etdirən rejissorlar - A.Quliyev və Q.Braginski də həmin rolu məhz Xeyriyə tapşırırdılar. 1936-cı ildə ekranlara çıxan bu filmə Xeyri Əmirzadənin ifası özünəxas cizgilərlə seçilir.

rejissor Qri-qolin, 1927), "S e m e n t" (Qleb Çemakov, rejissor Vilner, 1927), "Sədd uçuruldu" (Vasili, rejissor Kapvinenko, 1928), "Məkkəli qonaq" (Fayz-məmməd, rejissor Tasin, 1929), "Böyük günəş" (kolxozçu, rejissor Bassalıqo, 1929), "Sollar qızılgülü" (Bəy, rejissor Q.Aqaçev, 1930) filmləri Xeyri Əmirzadənin yaradıcılıq imkanlarını aşkara çıxarmaqla yanaşı, demək olar ki, bütün rejissorların diqqətini ona cəlb etdi.

Amma hələ də taleyinin bəxşisindən xəbəri yox idi...

Onun Azərbaycan sovet kinosundakı ən böyük uğuru nakam rejissorumuz Səməd Mərdanovun adıyla bağlıdır. Rejissorun lentə aldığı, ideoloji yönümünə rəğmən, ekran sənətimizin sayılıb-seçilən əsərlərindən olan "Kəndlilər" (1939) filminə də aktyorun yaratdığı Mehmandar bəy obrazı milli çarlarına, bitkin xarakter cizgilərinə görə yaddaqalandır. O, bu rolda mövcud ideoloji qələbin tələblərinə əməl eləsə də, xarakterin özündən gələn xüsusiyyətləri ustalıqla qabarda bilir.

Xeyri Əmirzadə peşəkarlığı və koloritli ifasıyla artıq Azərbaycan ifaçılıq sənətində özünə yer tutmuşdu. Aktyorun səmimi və duyumlu oyunu, yaratdığı obrazın xarakterinin dərinliklərinə enməsi diqqətdən yayınmırdı. "Səbuhi" (1941) lentindəki Rəcəb obrazı da onun yaradıcılığında bir-birini tamamlayan obrazlar silsiləsinə daxildir.

Artıq ömrünün kamillik çağlarını yaşayan sənətçinin çiyinlərində sanballı yaradıcılıq yükü vardı...

VII. Sənətsiz ötən illər

O illərdə bədii filmlərin çəkilməməsi ("Arşın mal alan", "Fətəli xan" və müharibə haqqında bir-iki lent istisna olunmaqla), sonra araya "beskartınye" adlanan dövrün düşməsi Xeyri Əmirzadənin yaradıcılığında də təsirsiz ötürmədi...

Bütün bunlar sənətçinin yaradıcılığında ağırlıq bir boşluq əmələ gətirdi...

...Aradan illər ötəndən sonra "beskartınye" buzu əridi, bədii filmlərin çəkilişinə başlandı. Peşəkarlığına, təcrübəsinə və amplusına uyğun rollar gözləyən Xeyri Əmirzadə isə elə bil unudulmuşdu. Təkcə 1955-ci ildə rejissor Lətif Səfərov yaddan çıxmış, çəkiliş meydançasından ötrü qarışmış, tamaşaçılarla görüşmək üçün burnunun ucu göynəyən aktyoru "Bəxtiyar" filminə kiçik bir rola dəvət elədi. Sənətçi az qala obraza girməyi, kinonun ab-havasıyla yaşamağı yadırgamışdı. Ancaq həmişəki kimi, bu rolu da sonuncu dəfə kamera qarşısında dururmuş kimi oynadı. Kəm-kəsirlərinə rəğmən, o illər böyük seyrçi uğuru qazanan bu ekran əsəri Xeyri Əmirzadənin yaradıcılıq bioqrafiyasında sonuncu akkord oldu.

Bəlkə də "Bəxtiyar" ekranlara çıxanda rejissordan da çox sevinən Xeyri Əmirzadə olub. Ömrün 60-nı adlanmış, 40 ildən artıq səhnədə və çəkiliş meydançalarında çeşidli obrazlarla yaşamış sənətçi yeni rollardan başqa nə lazıymıydı axı?!

Bəlkə də intizarla ayrı rejissorlardan dəvətlər gözləyirmiş, ya da təklif olunmuş obrazları yaratmağa hazırlaşmış...

Kim bilir?!

Bir onu bilirlik ki, gözəl sənətçi 1958-ci il, fevralın 17-də dünyasını dəyişdi...

***

...İndi tamam unudulmuş sənət fədəisi Xeyri Əmirzadənin adına yalnız o illərin filmlərinin titrlərində rast gəlir, özünü isə ekranda görürük...

Beş-üç nəfərin yaddaşında yaşayan bir büküm xatirədən özgəondən nə qaldı ki?!

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Oktyabrın 16-da AR NK yanında Tərcümə Mərkəzinin Elmi-Bədii Şurasının növbəti iclası keçirilib. İclasda "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"nin 6-cı nəşri, ölkə üzrə dil və tərcümə işinin təkmilləşdirilməsinə dair hazırlanmış Dövlət Proqramının layihəsi müzakirə olunub. İclası giriş sözü ilə Şuranın sədri Afaq Məsud (Tərcümə Mərkəzinin direktoru) açaraq, Azərbaycan dilinin təbii, düzgün işlədilməsi və tərcümə işinin təşkili ilə bağlı Mərkəz tərəfindən aparılmış araşdırmaların nəticələri barədə fikirlərini bildirdi:

– İl ərzində Mərkəz, dövlət qurumlarında dil və tərcümə işinin təşkili ilə bağlı ekspertizalar aparıb. 67 qurum üzrə aparılan təhlillər nəticəsində bu sahədə ağır durumun yaşandığı, rəsmi və beynəlxalq yazışmalarda Azərbaycan dilinin və tərcümənin norma və qaydalar üzrə təbii edilmədiyi və bu səbəbdən yolverilməz anlaşılmazlıqlar və yanlışlıqlar ortaya çıxdığı aşkarlandı. Eyni mənzərə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərinin və tədris vasitələrinin tərtibində, həmçinin Kütləvi İnformasiya Vasitələrində həyata keçirilən dil və tərcümə proseslərində, eləcə də ədəbi dilin işləndiyi digər sahələrdə aşkar edilib. Mövcud durumu yaranan səbəblər dərin və müfəssəl şəkildə araşdırılarkən, dil və tərcümə sahəsində yaşanan bu mənzərənin bir sıra subyektiv və obyektiv amil və səbəblərdən qaynaqlandığı üzə çıxıb. Burada, ilk növbədə, təbii ki, Azərbaycan dilinin tədrisi məsələsi gündəmə gəlir. Digər, daha əsaslı məqam – dilin ilkin təyinatçı və göstəricisi olan, Azərbaycan dilinin söz ehtiyatını və yazılış qaydasını müəyyən edən müvafiq nəşrlərin bu sahədə yaratdığı əngəllərdir. Söhbət, yaxın illərdə işıq üzü görün "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən gedir. Bu gün rəsmi yazışmalarda, dərslər və tədris vasitələrinin hazırlanmasında, kino, efir, dublyaj və s. mətnlərinin tərtibində, həmçinin geniş xalq kütləsinin hər sahədə istinad və istifadə etdiyi, yararlanıldığı bu kitab, təəssüflə bildirməliyəm ki, dilimizə, leksik mədəniyyətimizə yad, çox vaxt yazılış qaydası, sanki qəsdli şəkildə təhrif olunan söz və ifadələrlə doludur. Övvələ, nəzərinizə çatdırım ki, yaranmış vəziyyətin aradan qaldırılması məqsədi ilə Mərkəzdə artıq yeni "İşlək Azərbaycan dili lüğəti" üzərində iş gedir. Və biz bu işə ölkənin tanınmış dilçilimlərinə, lüğət mütəxəssislərinə də cəlb etmək niyyətindəyik.

Afaq Məsud: "Dilin memarı yazıçıdır"

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin Elmi-Bədii Şurasının iclasının geniş mətni

Bu kitabdan müəyyən hissəni sizə də təqdim etmişik ki, öz fikir və mülahizələrinizi, təklif və iradlarınızı bildirəsiniz. Kitabın müzakirəsinə başlamazdan əvvəl bunu da bildirməliyəm ki, Mərkəz, dil və tərcümə sahəsinə nəzarətədiçi dövlət qurumu olaraq, indiki halda bu nəşrdən istifadəni məqsəduyğun saymır. O səbəbdən ki, aparılan təhlil, kitabda yer alan 50 000-dən çox sözün ədəbi dil qaydalarına uyğun tərtib edilmədiyini, sözlərin yazılış qaydasının pozulduğunu, buna yüzlərlə terminoloji, qəliz ərəb, fars və ara sözlərinin, şivə və dialektlərin əlavə olunmuşunu aşkar edib. Kitabın tərtibində yol verilmiş ən böyük xəta – lüğət spesifikasiyinin, sahə formatının nəzərə alınmaması, müxtəlif sahəli lüğətlərdə yer almalı olan sözlərin bir araya gətirilərək, söz xaosu yaratmasıdır. Kitabda yüzlərlə dərman, kimyəvi element adlarının, tibb, coğrafiya, hüquq, iqtisadiyyat, astrologiya və s. sahələrdə işlədilon spesifik terminlərin yer alması da təəccüb doğurur. Bu sözlərin öz lüğətləri var və yaxud da olmalıdır. Terminoloji, izahlı lüğətlər, sahələr üzrə, hüquq terminləri, iqtisadi terminlər lüğəti və s. iləxir.

Digər təəccüb doğuran məqam, lüğətdə yüzlərlə izahlı olmayan, dilimizdə işlədilməyən acaib sözlərin yer almasıdır. Məsələn, "ağu", "ağulu", "ağvalideyn", "ağyağız", "ağzibütün", yaxud, "axartı", "alahu", "alafa", "alaqandan", "alaban", "alabayraq", "alacanlandırma", "alacahöyük" və s. Saymaqla bitmir. Və ən faciəli olanı – kitabda yer alan bütün sözlərin, bu namulüm sözlər də daxil olmaqla, inkar və təsdiq, zaman və məsdər formasında və ismin bütün hallarında yüzlərlə ekvivalenti ilə birgə verilməsidir. Kitabın digər bəlası – ədəbi dildə, yaxud sifahi danışq dilində işlədilməyən ara sözlərlə, acaib şivə və dialektlərlə dolu olmasıdır. Şivə və dialektlərin dilimizi zənginləşdirməsini inkar etmək, lakin burada yer alanları dialekt, ya şivə adlandırmaq da olmur: "ağzıheyyə", "kimyəvi element adlarının, tibb, coğrafiya, hüquq, iqtisadiyyat, astrologiya və s. sahələrdə işlədilon spesifik terminlərin yer alması da təəccüb doğurur. Bu sözlərin öz lüğətləri var və yaxud da olmalıdır. Terminoloji, izahlı lüğətlər, sahələr üzrə, hüquq terminləri, iqtisadi terminlər lüğəti və s. iləxir.

Kitabın tərtibində yol verilmiş növbəti yanlışlıq – dilimizdə işlədilon söz birləşmələrinin bitişik yazılmasıdır. Məsələn, intonasianın da açıq-aydın bildirdiyi "ağ ciyər", "qara ciyər", "ağ üz", "yaşıl yarpaq", "ağ yun", "axır zaman", "ağ yataq" və sair bu kimi ifadələrin kitabda bitişik verilməsi təəccüb doğurur: "ağciyər", "qaraciyər", "ağüz", "yayılyarpaq", "ağyun", "axırzaman", "ağyataq" və s. Əgər "ağ ciyər" sözü qorxaq adam mənasında "ağciyər" kimi işlənirsə, bu, bu sözün və eləcə də o biri sözlərin bu sayə təhrif edilməsinə əsas vermir. Digər xoşagəlməzlik sözlərin yazılışında yol verilmiş qrammatik xətalardır. Məsələn, kitabda "zəncirvari", nədənsə "zəncirvari", "qövsvari", nədənsə "qövsvari", "yumurtavari", nədənsə "yumurtavari" və s. kimi verilməsinin səbəbi anlaşılır. Ölkə, şahər və adam adlarının kitabın axırında ayrıca verildiyi halda, həm də mətdə, üstünlük kiçik hərflə verilməsi də təəccüb doğurur. Ağsətafa, Ağsu şəhərlərinin adlarının kiçik hərflə verilməsi bir yana, qarşısında şərab növü kimi izah olunması acı gülüş doğurur. Bir yazıçı kimi, monim üçün ən ağırlı məqam isə "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" adlanan bu kitabın fars sözü olan "ab" la başlamasıdır.

Bəli, dilimizə çox sayda ərəb, fars mənşəli söz və ifadələr daxil olub, lakin dilimizdə işlədilməyən "ab" (su) sözünün Azərbaycan dili kitabının ilk sözü kimi təqdim edilməsi, düşünürəm ki, nə dilimizə, nə də mənləyimizə şərəf gətirir. Daha sonra Şuranın üzvləri – Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, professor A.Hacıyev, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin rektoru, professor Fərəh Əliyeva, Bakı Asiya Universitetinin rektoru, BDU-nun Dünya ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, professor Cəlil Nağıyev, Azərbaycan Dillər Universitetinin Tərcümə fakültəsinin dekanı, professor Vilayət Hacıyev, Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, professor Paşa Kərimov, Mərkəzin aparat rəhbəri Yaşar Əliyev, şair Ramiz Rövşən və Mərkəzin Elm, təhsil və mədəniyyət şöbəsinin dil mütəxəssisləri Bəhlul Abbasov və İlqar Qasimov məsələyə dair fikir və mülahizələrinə bildirdilər:

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, professor Asif Hacıyev:
– Bizim lüğətçiliyimiz, ümumən zəifdir. Rusiyada həyata məhkəmələri nəzərə almadan, geniş müzakirələr aparılmamışdır. Azərbaycan dilinin saflığını qorumaq lazımdır.

Rusiyada ensiklopediyanın nəşri üçün metodik vəsait hazırlanmışdır. Müəyyən meyarları müəyyənləşdirmişdilər - seçim hansı meyarlara əsaslanmalıdır, qaynaqlar necə incələnməlidir.

rərək ortaya mükəmməl bir iş verildi töhfələri nəzərə almadan, geniş müzakirələr aparılmamışdır. Azərbaycan dilinin saflığını qorumaq lazımdır.

Bundan sonra kino terminlərinin də izahlı lüğətini hazırlamağı düşünürük. Fikirləşirəm ki, sahələr üzrə terminoloji lüğətlər hazırlanarkən, həmin sahənin öz mütəxəssisləri bu işə cəlb olunmalıdır.

Amma bizdə bu əsnə yoxdur. Hər sahənin öz lüğəti olmalıdır. Dilimizdə olan, dialektlərdə qalan gözəl sözlər də var ki, onlar da dilimizə gəlməlidir. Əslində, heç 100 000 söz də çoxluq göstəricisi deyil. Dilimizdə olan və lüğətə salınmalı sözlər bundan daha çoxdur. Paradoksal vəziyyət budur ki, digər sahələrə aid lüğətləri hazırlamaq üçün də bu lüğətdən istifadə etməliyəm və ona görə də bu lüğət mükəmməl olmalıdır. Etimoloji, dialektik, üslubi lüğətlər, qədim dövrə və s. aid lüğətlər hazırlanmalıdır.

Türkiyədə hər il bir kitabça buraxılır ki, bas bu il dilimizə filan sözlər daxil edildi. Bizdə belə bir təcrübə də yoxdur. Təklif edərdim, həm Dilçilik İnstitutunun əməkdaşlarını, həm universitetlərdə tədris işini həyata keçirən savadlı mütəxəssisləri, bu sahəyə aidiyyatlı şəxsləri bir araya toplayıb bu problemlə bağlı doğru yanaşmanı aydınlaşdırmaq.

Sonra isə layihənin özünü həyata keçirməyə başladılar. Mən bu xeyirxah məqsədi həyata keçirmək üçün ən əvvəl iş prinsiplərini mütəxəssislərlə müzakirə etməyi təklif edirəm.

Bakı Asiya Universitetinin rektoru, professor Cəlil Nağıyev:
– Dili yazıçı yaradır. Dilçilər də bizi dinləməlidir, müəyyən məqamlarda ortaq fikirlə hərəkət etməliyik. Bu lüğət yenidən işlənməlidir. Elmi Şuranın tərkibində bir seminar təşkil edə bilərik, ayrı-ayrı mütəxəssislər dəvət olunur, dinlənilir və ortaq bir fikir əldə olunur. Müəyyən sözlər alınma dildən gəldiyi şəkildə verilməməlidir, qarşılığı tapılmalıdır. Universitetlərimizdə savadlı mütəxəssislər var. Biz iş bölgüsü müəyyən etməliyik, araşdırmalar aparmalıyıq, dilçiləri dəvət etməliyik. Bu işlərdən məşğul olmalıyıq, mərhələli şəkildə şəxsləndirilməlidir.

Lakin dilimizi dar çərçivədə saxlamaq olmaz. Müəyyən alınma sözlərə işləklik verilməli, bu sözlər də diqqətlə araşdırılmalıdır. Tam razıyam ki, ədəbi dildə olan sözlərin orfoqrafiyası və ayrı-ayrı sahələrə aid terminlərin orfoqrafiyası ayrıca hazırlanmalıdır.

Ramiz Rövşən (şair, tərcüməçi):
– Asif müəllimlə bir məsələdə razıyam ki, mütləq iş prinsipləri müəyyənləşdirilməli, sonra işə başlanılmalıdır. Əlaqəli işləməliyik, bütün görülməli işləməliyik, sistemli aparılmalıdır. Amma bu kitab pərakəndə işlənilib. Dil gəlmə sözləri hazm etmək iqtidarındadır, hansıları həzm edirsə, o, dildə qalır, etmirsə, qala bilmir. Çox ciddi layihəyə imza atırıq. Qeydləriniz də doğrudur, sadəcə, iş prinsipləri müəyyənləşdirilməlidir. Puşkin özü 2000-ə qədər söz kəlməsi götürüb rus dilinə. Biz isə belə kitabları araya-ərsəyə gətirəndə, ədəbiyyatın dilçiliyə

Azərbaycan Dillər Universitetinin Tərcümə fakültəsinin dekanı, professor Vilayət Hacıyev:
– Dilçilikdə lüğətçilik ayrıca bir bölmədir. Biz dilin universal lüğəti ilə orfoqrafiya lüğətini qarışdırırıq. Orfoqrafiya lüğətində diqqət daha çox yazılış mürəkkəb olan sözlərə verilir. Bütün sözlərin orfoqrafiya lüğətində olması, ağırlıq yaradır. Vurğunu əsasən bu tərəfə yönəltməliyik. İşlək sözləri və hansı işlək sözlərin orfoqrafiyası yaratmadığını müəyyənləşdirib, lüğətə onları yerləşdirməliyik.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin rektoru, professor Fərəh Əliyeva:
– Lüğət çatışmazlığı bizim sahədə də özünü qabarıq büruzə verir. İndi hal-hazırda teatr terminlərinin izahlı lüğətini hazırlayırıq. Tədris zamanı bu, çox lazım olur.

Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, professor Paşa Əliyev:
– Bəli, əvvəlcə meyarlar müəyyənləşdirilməli, həmin istiqamətdə də işlərə başlanılmalıdır. Bu lüğətdə elə sözlər var ki, hal-hazırda dilimizdə işlək deyil, elə sözlər var ki, düzgün yazılmayıb və elə sözlər də var ki, artıqdır, yəni onlar verilməyə də olardı. Məsələn, "dəftərli", "dəftərsiz" sözləri kimi. Lüğət, həqiqətən, yenidən işlənməlidir. Daha rahat, praktik bir kitab hazırlanmalıdır. Burada bir çox sözlər yoxdur. Biz həmin sözləri də toplamalıyıq. Bu işə lüğətçilik şəraitində yanaşmaq lazımdır. Bu işə qoşulmaq təşəbbüsündə olan şəxsləri də layihəyə cəlb edə bilərik.

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar.

İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət barədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviyyələr, sürtmə məhləmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi") əsəri xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilib.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Beşinci fəsil sınıqlar, əziklər və çıxıqlar haqqındadır.

Müxtəlif növ əziklər və oynaq-ların yerindən çıxması baş verərsə, xəstədən dərhal qan almaq lazımdır.

Qanalma mümkün olmazsa, həmin nahiyəyə zəli qoymaq məsləhətdir.

Belə xəstələrin mədəsinə meyvə şirələri və ya imalə vasitəsilə yumşaldırlar.

Sonra ona məsruditus dərmanı və ya gülabda həll edilmiş çin rəvəndi verirlər.

Bundan başqa, bu növ xəstələrə keşkab, maş və badam ləpəsi vermək də münasibdir.

Bu xəstəlik zamanı ağrı mədəyə vurarsa, hərəsindən yarım misqal olmaqla, kəhrəba və mərcanı iskanəbiyə qarışdırıb xəstəyə içizdirirlər.

Sonra almanın çəyirdəyini təmizləyib gülabda bişirirlər. Həmin almadan 15 dirhəm, qızılgül – 10 dirhəm, akasiya ağacının qatranı, adi mərsin yarpağı və nərdotu – hərəsi 5 dirhəm, sərv ağacının qozaları, zəfəran və həqiqi əzvey – hərəsi 1 dirhəm olmaqla, böyük bağayarpağı suyuna qarışdırır və mədə üzərinə qoyub sarıyırlar.

Ağrı qaraciyər nahiyəsində meydana çıxarsa, 10 dirhəm çin rəvəndi, hərəsindən 5 dirhəm olmaqla, bitki balı (tut fəsiləsinə aid bəzi bitkilərin təbii qatranı) və bambukun buğum aralarında yığılan kristal maddələrini döyüb bişirirlər. Alınan məhlulu sadə iskanəbiyə qarışdıraraq xəstəyə verirlər.

Bundan başqa, hərəsindən 5 dirhəm olmaqla ağ səndəl, qırmızı qızılgül və qurudulmuş bənövşə, 1 dirhəm zəfəran və yarım dirhəm kafuru gülab və qızılgül yağına qatıb qaraciyər nahiyəsinə qoyurlar.

Xəstədə, az da olsa, hərəkət artımı müşahidə olunarsa, hərəsindən 2 dirhəm olmaqla qızılgül, məstəki ağacının kitrası, nərdotu və darçın, 3 dirhəm mərsin yarpağı, 2 dirhəm quluncan kökünü şəbbügülü yağı və yasəmən yağının qarışığında həll edərək qəbul etmək lazımdır.

Sınıq və çıxıqların əlacına gəldikdə, oynaq yerindən çıxarsa, onu ehtiyatla dartıb yerinə salmaq və yumşaq sariq qoymaq lazımdır.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi)

Ağrı aradan qaldırmaq üçün döyülmüş adi mərsin yarpağını bişirib ağrıyan nahiyəyə qoyurlar. Bu sarıq hər gün açib dəyişmək mütləqdir.

Sınıq baş verərsə, aşağıdakı dərmanı düzəldib işlətmək məsləhətdir.

10 dirhəm təmizlənmiş maş, 10 dirhəm kahı, hərəsindən 5 dirhəm olmaqla həqiqi əzvey, mirra, gül-xətmi, akasiya ağacının qatranı və 20 dirhəm gili toyuq yumurtasına qarışdırırlar.

Qaraqanux, dərman ballıyoncası, adi mərsin və uca andız qarışığı da bu baxımdan faydalıdır.

Sarıq ağrı verərsə, onu açmaq və ağrı sakit olduqdan sonra yenidən bağlamaq lazımdır.

Altıncı fəsil saç tökülməsi haqqındadır.

Bu xəstəlikdən əziyyət çəkən xəstələrə əci iyarəc dərmanı, yem qarpızının toxumları, aqarık göbələyi və bişmiş qızılqanmaq qarışığını vermək lazımdır.

İsti məzacli insanlara kiçik ətrifel dərmanına (balda yoğrulmuş dovalardan hazırlanan dərman) bişmiş sarı mirobalanları qatıb vermək daha münasibdir.

Saçı tökülən insanlar acı iyarəc dərmanını suda həll edərək, onunla saçlarını yaxalamalıdır.

Onlar anasiklüs bitkisinin toxumları, südləyənin havada qurumuş şirəsi, inək ödü və nərgiz güllünün soğanağının qarışığını və vələmirlə gül-xətminin qarışığını saça çəkməlidirlər.

Bundan başqa, belə xəstələr bir saat ərzində döyülmüş noxudla sirkənin qarışığını saçlarında saxlayıb yusalar, məqsəduyğun olar.

Saçın uzanması üçün saçı çuğundur suyu ilə, mərsin suyunun qarışığı ilə yumaq məsləhətdir.

Həqiqi əzveyi təzə mərsinlə döyərək qarışdırıb, saça yaxır və bir müddət saxlayandan sonra yuyurlar. Bu, saçın uzanmasına kömək edər.

Sarı mirobalanlar və emblika mirobalanlarının suyu ilə saçı yumaq və ona emblika mirobalanlarının yağını çəkmək də bu baxımdan çox faydalıdır.

Çil.

Dəridə çil əmələ gələrsə, xəstədən qan almaq, onu bişmiş mirobalanlar və qızılqanmaq vasitəsilə sifraqla etdirmək və acı iyarəc dərmanı vermək lazımdır.

Sarı arseni döyərək, təzə keşniş suyuna qarışdırıb, çil düşən nayihəyə çəkmək xeyir gətirər.

Bundan başqa, turp toxumu, acı badam ləpəsi, at lərgəsi və yemiş tumunun içini döyüb yabanı zəfəran suyuna qatır və hamamdan çıxandan sonra həmin dərmanı çilə çəkirlər.

Dəmrov xəstəliyinə tutulan xəstələrdən ilk öncə qan almaq, bişmiş mirobalanlar və qızılqanmaq dərmanı vasitəsilə xəstəni imalə etdirmək və ona ətrifel dərmanı vermək lazımdır.

Sonra eyni miqdarda olmaqla, turp toxumu, bayaqotu, enliyarpaq bozalaq, yem qarpızı toxumu, canavar giləsi, ağ aserqal, qara xardal və oxyarpaqlı sarmaşığı döyərək bişirir və hamamda, günəş altında, yaxud ocaq yaxınlığında dəriyə çəkirlər.

Ekzemaya (dəri xəstəliyi) duçar olan xəstələr qusmalı, acı iyarəc dərmanı içməli və ya sifraqla edib, ətrifel dərmanı qəbul etməlidirlər.

Bundan başqa, belə xəstələr canavar giləsinin yarpağı, qara aserqal, qara istiot, boraks duzu, soda (natrium-hidroksid) və dəmir yonqarını sirkədə qaynadararaq, dərman düzəltməli və qızmar günəş altında dəriyə çəkib qurumasını gözləməlidirlər.

Dabanın çatlaması.

Dabanda çat əmələ gələndə zaman ayağı toz-torpaqdan qorumaq lazımdır.

Nazi və kitrəni xırdalıyıb bişirir, ərəb ağacının yağı ilə qarışdırır və hamamda yuyunandan sonra dabana çəkirlər.

Yeddinci fəsil zəhərlənmənin əlacı haqqındadır.

Zəhərlənmədən ehtiyatlanan insanlar kəskin tamı və ətri olan təəm və şərbətlərdən uzaq olmalı, şübhələndikləri yerlərdə yeyib-içməməlidirlər.

Şirin, acı və turş təamlarda zərərli maddələrin qoxusu və tamı hiss olunmur.

Çox ac və susamış insanlar belə qoxunu və tamı hiss etməyə bilməzlər.

Ac və susuz insanların zəhərlənməsi çox pis olur.

Zəhərlənmiş insan tox olarsa, onun damarları dolar, zəhərin təsiri azalar və ürəyə çatmaz.

Ağır zəhərlənmə zamanı xəstədən qan almaq və ona zəhərlənmənin qabağını alan dərmanlar vermək lazımdır.

Bunun üçün 6 dirhəm təmizlənmiş ceviz ləpəsi, hərəsindən 1 dirhəm olmaqla quru sədəfotunun yarpağı və iri duz, 3 dirhəm quru ənciri döyərək dərman düzəldirlər.

Bu dərman əksər hallarda zəhərlənmənin qabağını alır.

Bundan başqa, belə xəstələrə böyük tiryaq, məsruditus dərmanı, dörd hissəli tiryaq və səkkiz hissəli tiryaq kimi padzəhr dərmanlarını vermək məsləhətdir.

Zəhərlənmənin ağırlığı insanın mozacından asılıdır.

Hər bir halda, zəhərlənmiş insan dərhal qusmalıdır.

Zəhərlənmənin təsiri zəifləyəndən sonra xəstə iltıq su ilə kuncüt yağının qarışığını içməli və sifraqla edərək mədəsinə təmizləməlidir.

Bişmiş şüyüd, boraks duzu və yağın qarışığı daha çox qusma gətirər.

Mədə təmizləndəndən sonra süd içmək lazımdır.

Qusma halları təkrar olunarsa, yumşaldılmış müşkü həlimli kətan toxumunun suyuna qatıb xəstəyə verərlər.

Şirən şərab da bu baxımdan faydalıdır.

Əgər məsruditus dərmanı və başqa padzəhr dərmanlarını içdikdən sonra xəstənin qızdırması yüksəlsə, ona buzlu su və qızılgül yağı verərək qusdurmaq lazımdır.

Zəhərlənən insan yuxulasa, onu oyatmaq və yedirtmək məsləhətdir.

Mədə dolu olarsa, qusmaq daha asan olar.

Heyvan və həşəratların dişləməsi nəticəsində əmələ gələndə zəhərlənməni zərərsizləşdirmək üçün xəstəyə triakuleat südləyəni, sitron (turunc) toxumu və iyli çasırın kökünü verirlər.

Əfi ilanının çalması səbəbindən zədələnmiş nahiyəyə üzüm şərabı qoymaq məsləhətdir.

Ağ neft, süd və inək piyi və zeytun yağı, sədəfotu suyu, keçi ödü, duz və təzək qarışığını zəhərlənən nahiyəyə qoymaq bütün heyvan dişləmələrinə qarşı xeyirlidir.

Son.

**Farscadan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

Azərbaycanəsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkcülük hərəkətində, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Atamdan mənə qalan bir neçə dostdan biri də o idi. İllərlə davam edən münasibətlərimizin üzərində buraxdığı təsir, yəqin ki, atamınki ilə eyni olardı. Gənclik illərinin yaraşığından heç bir şey qeyb etmədən yavaş-yavaş ixtiyarlaşan bu adam, həyatının son on ilində ailəsinin, bir vaxtlar soyqırımından qurtardığı türk məmləkətləri mühacirlərinin, nəhayət, İttihad və Tərəqqi hərəkətindən həyatda qalmış son insanların ətrafında toplandıqları, ümid və təsəlli, həyəcan və qəlb rahatlığı tapdıqları bir əlaqə, birləşmə nöqtəsinə çevrilmişdi. Ankarada, Yenişəhirdə Hüseyn Babanın evindəki otağı onunla çox səmimi, çox həyəcanlı görüşlərimizə şahiddir. Əski ittihadçı, həqiqi milliyətçi olan Hüseyn Baba İttihad və Tərəqqinin tək varisi olaraq hələ də həyatdadır.

Hüseyn Baba barəsində İttihad və Tərəqqinin tək varisi deyirəm. Bu, həqiqətdən də belədir. Mərhum Əyyub Sədri ilə Hüseyn Baba özlərinə əmanət olunanları qoruyub saxlamağı bacardılar.

Qafqaz ordularının əski baş komandanı türk dünyasının əsarətdən qurtulması ilə bağlı ürayinin dərinliklərində bəslədiyi ümidləri heç zaman qeyb etmədi. Hətta İkinci Dünya Hərbində bir ara bu ümidlərinin həqiqətə çevriləcəyinə belə inandı! Onunla həmin vaxt olan bir görüşümüzdü indi də çox yaxşı xatırlayıram.

Mənə dövrün baş naziri¹ ilə söhbətini xırdalıqlarına qədər nağıl etdi. Alman ordularının keçəcəkləri yolu xəritədə uzun-uzadı göstərdi. Almaniya da gələcəyin türk dövlətlərinin hökumətlərini indidən qurmağın zəruriliyini, bu məqsədlə bəzi təmaslarda olduğunu dedi. Artıq burada ticarət işlərini tamamilən dayandırdığını, alman ordularına qoşulub Rusiyanın içərilərinə qədər gedəcəyini, bir sözlə, məsələ ilə bağlı bütün

Atamın dostları

plan və düşüncələrini təfərrüatlı şəkildə anlatdıqdan sonra "Tək bir şeydən qorxuram, - deyə əlavə etdi. - Alman liderlər çox qaba adamlardır. Xalqın psixologiyasından bir şey anlamırlar. Rusiya tamamilən çökmədən əsir millətlərin istiqlalından söz açmaq belə istəməzlər. Halbuki bu millətlərin müstəqilliyini indidən elan etmək, onların mühacir hökumətlərini Berlində qurub indidən bütün dünyaya car çəkmək lazımdır".

Şübhələrimi söylədim: hələ Birinci Dünya Hərbinin sonunda alman ordularının müttəfiqimiz olduğu halda, Qafqazda bizimlə üz-üzə gəldiklərini, necə çarpışdığımızı xatırlatdım. "Məğlub olmağa məhkumdurlar, - dedim, - çünki qabadırlar, özlərindən çox razıdırlar, bir az da zalımdırlar".

Almaniyaya böyük həyəcanla yollandığı səfərdən üç ay sonra geri döndü. İlk görüşümüz zamanı "Çox məyus qayıtdım, onların əlindən bir iş görməyəcək, artıq buna tam əminəm" - deyə almanlardan uzun-uzadı şikayətləndi.

Osmanlı ordusunun xatirələri arasında böyük, şərəfli yerinə, mənsub olduğu ailənin şöhrətinə, bir qisim ailə üzvlərinin siyasi və hərbi nüfuzunun, əlaqələrinin hələ də qorunub saxlanmasına baxmayaraq, dövlətdən hər hansı bir vəzifə təmənnasında olmadı.

Sırası vətəndaş kimi yaşadı. Özünə keramika - çini hazırlamaq sənətini seçdi. Çiniçilik hələ uşaq yaşlarından böyük maraq göstərdiyi, dərinlən öyrəndiyi, həqiqi sənətkar ruhu və həvəsi ilə gördüyü bir iş idi. Lakin bütün saylarına rəğmən bu sahədə müvəffəq ola bilmədi. Sonradan Qafqaz İslam Ordusu əski baş komandanını bir silah fabrikinin başında gördük. Burada öz icadı olan top mərmisi ucluqlarından tutmuş tapançaya² qədər çeşidli silahlar, yenə öz ixtirası ilə əl bombalarından top mərmilərinə qədər çeşidli partlayıcı maddələr istehsal olunurdu.

Bütün bu icadlar, ixtiralar üzərində böyük şövqlə çalışırdı. Hazırladığı hər mərmə, doldurduğu hər güllə, dəzgahdan çıxan hər tapança və mərmə ucluğu onun nəzərində türk ordusunun bir az daha qüvvətlənməsinə xidmət edən müqəddəs iş idi. "Qızıl Alma röyasının" bu əbədi xəyalpərəstinin, fabrikində istehsal olunan silahları mənə göstərərək izahat verən zaman səsi həyəcədən titrəyirdi, üzü saralırdı. Hər dəfə isə əyilib qulağıma bəzi gizli, qorxunc silahların hazırlanması üzərində çalışdığını pıçıldayırdı.

Zeytunburnunda³ qurduğu kiçik atelyeni qısa zamanda çox böyük bir fabrikə çevirib Xəliscə⁴ köçürdüyü zaman illərdən bəri davam edən sıxıntılardan

dönə-dönə üzleşdiyi haqsız rəqəblərin, gözdən salınmanın, xüsusi yaradılan çətinlik və maneələrin yorğunluğunu, əzabını bilmərrə unuttu. İndi böyük imkanlara malik iş adamı kimi çalışmağa başlayırdı. Bir neçə aylıq fasilədən sonra bir günortaüstü onunla Ankarada, İş Bankının qarşısında rastlaşdım. Yorğun, dalğın halı vardı. Səbəbi ilə maraqlandım. "Heç təsəvvür edə bilməzsiniz, yenə necə çətinliklərlə üz-üzəyəm, - deyə cavab verdi. - Hamısı sanki əl-ələ veriblər. Bütün qara, xəbis qüvvələr "Müvəffəq olmayacaqsan!"

hikkəsi ilə qarşımda boyaboy düzülüblər.

İçim üsyanla doludur! Fabriki, icadlarımı, layihələrimi - nə varsa hamısını, hamısını vurub dağıtmaq, dünyanın göz işləməyən, kindən, həsəddən, dedi-qodudan uzaq, gizli bir nöqtəsinə çəkmək istəyirəm".

Təsəlli verdim, bu sözlərin ona heç yaraşmadığını dedim.

Güldü, "Əlbəttə, - dedi, - hirsimdən belə danışırım, yoxsa bu mərhələni də mütləq uğurla başa vuracağam".

Dörd gün sonra əlimə aldığım ilk səhər qəzetimdə İstanbulda bir silah fabrikinin havaya uçduğunu oxudum. Öncə o qədər də diqqət yetirmədim. Aradan bəlkə də yarım saat keçmişdi ki, oxuduğum xəbər birdən-birə təzədən yadıma düşdü. Qəzetin həmin səhifəsini təkrar açdım. Bu dəfə içimə şübhə toxumu düşdü: havaya ucan fabrikə birdən onunku olmasın? Verilən məlumat çox mübhəm və qaranlıqdı. Hüseyn Babanı telefonla aradım. "Bəli, onun fabrikidir" - dedi və titrək səslə əlavə etdi: "Fəci bir ehtimal da var. Özü də fabrikdə olub. İndi axtarırlar, heç bir yerdə tapa bilmirlər". "Fəci ehtimal" ertəsi gün gerçəyə çevrildi. Turan idealının ən təmiz, ən saf, ən imanlı əşiqi vücudundan bu dünyaya tək bir parça da buraxmadan bir an içində yoxluq aləmində qeyb olmuşdu.

Siyasətin üstündəki adam

Üç qardaş idilər⁵. İki qarayanız üzvləri, ucları bir az qırmızıya çalan burunları, dən düşmüş qara, qalın qaşları, qarşısındakılara hiddətlə baxdığı təəssüratı yaradan gömgöy gözləri ilə birləşmə bənəzəyirdi. Boyları da aşağı-yuxarı eyni olardı. Ən kiçikləri olan üçüncü isə qısa boylu, arıq, sarışın idi. Şabalıd rəngli gözlərində həmişə cəlbədedici bir parıltı diqqəti çəkirdi.

İndi o qədər də yaxşı xatırlaya bilmirəm. Bu fərqlilik, deyərsən, anadan ayrı olmaları ilə bağlı idi. Amma xarakter, rəftar, davranış, ruh halı baxımından onları birləşdirən qardaş saymaq mümkün deyildi. Ən böyükləri yalnız ailə daxilində deyil, bütün cəmiyyət içində, hətta Hilali-Əhmər (Qırmızı Aypara - V.Q.) kimi yalnız şəfqətdən yoğurulmuş bir çevrədə də əsəbi, hirsli, tündməcəz idi. Xasiyyətinin tündlüyünə rəğmən, bu təsisi quraraq tariximizdə bir çox xeyirxah işlərin banisi kimi mühüm yer tutmasını ayrıca qeyd etmək lazımdır. Lakin Hilali-Əhmər rəisliyi dövründə Qızıl Ay aşxanalarında fəqirlərə eşşək əti yedirtməsi də geniş dairədə şöhrət qazanmasının bəlli-başlı səbəblərindən biri olmuşdu.

Ona əsla bənəzməyən digər qardaşı sakit, yumşaqxasiyyətli, azdanışan, kim bilir, bəlkə də ümumiyyətlə, çox az düşünən adam idi. Mən bu üç qardaşdan yalnız biri barəsində - atamın, anamın, mənim, bacı-qardaşlarımızın ürəklərində və ruhlarında yaxın dost, aqrəba, nəhayət, yaxşı bir insan nümunəsi kimi yaşayan üçüncüdən söz açmaq istəyirəm.

¹ Həmin dövrdə Türkiyə Cümhuriyyətinin baş naziri Şükrü Saracoğlu (1887-1953) idi.

² İxtira etdiyi və özünün silah zavodunda istehsalına başladığı yarıavtomatik "Nuri Killigil" tapançası bizim günlərdə də İstanbul hərbi muzeyində nümayiş etdirilir.

³ İstanbulun Mərmərə dənizi sahilindəki rayonu. 1957-ci ildə ilçə statusu almışdır. Şəhərin bir çox əsas sənaye müəssisələri bu rayonda yerləşir.

⁴ İstanbulun Avropa hissəsində, Çatalca yarımadasında yerləşən rayon. Şəhərin qədim və tarixi abidələrlə zəngin hissəsidir. Bəzən Qızıl Buyuz da adlandırılır.

⁵ Haqqında bəhs olunan şəxsin digər iki qardaşı da XX əsrin əvvəllərində türk tibb tarixində öz izlərini qoymuşlar. Doktor Cəlaləddin Muxtar Özdən (1866-1947) dermatologiya, doktor Kamal Muxtar Özdən (1874-1958) isə bakteriologiya sahəsində tanınmış mütəxəssislər olub.

Davamı gələn sayımızda

XVIII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatür sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münsisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Onun mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzü görəcək tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Yaradanın dərgahına ehtiyacı olanın ürəyinin məlum halının əsaslarını təşkil edən humayun xürşidin xatirinin razılığını əldə etmək üçün əvvəlki və sonradan artırılmış təklifləri unutqanlıq tağının altına atıb və dost tumarını yaddaşsızlıq və səssizlik xətamı ilə möhürləyib məhəbbət ilə qardaşlıq gülüstanında çiçəyin sevinməsi və ittifaq ilə dostluq bəharistanında reyhanın fərlənməsi mövsümünün olduğu bu anlarda xaqanın ayanları, səfərə, şövkət və iqbal sahibləri, ali rütbəli əzəmət və həşmət yiyələri, bu əbədi dövlətin ən nüfuzlu şəxsləri və bu yenilməz səltənətin möhkəm inam yeri olan Mustafa xan Şamlunu və münsi Məhəmməd Mehdi xanı elçilik və səfirlik qaydası ilə göybənzər saraya yollayıb dostluq sülhnaməsini adları çəkilmiş alicahların vasitəsilə izzət və şan-şöhrətin məskunlaşdığı məqama göndərdik. O şəhriyarlıq məhəbbətindən təvəqqemiz budur ki, humayun məktubda şəksiz dostluğun və qardaşlıq öhdəliklərinin gələcəyi ifadə olunduğu kimi, tələf olanları yenidən cana gətirmək üçün sevginin dünyanı isindirən alovları ilə ictimailəf və düşmənçilik qaranlığı aradan qaldırılsın, bu böyük ailələrin kərəmətli və əzəmətli xələfləri arasında olan məhəbbət bağları və qardaşlıq əlaqələri nəsildən-nəslə keçərək əbədi və yenilməz olsun, birlik və ittifaq gülüstanı göydəki sarayın katiblərinə məxsus qələmlərin buludundan axan yağıntılarını ilə daim tərəvətləndirilsin, qardaşlıq məktubunu yazanların çırağı həmişə şölələnsin!

*İlahi, ta dünya rəngarəngdir,
Göy dövr edir, kainat isə sakitdir.
Bu padşahlıq sübhəsiz, sənin olsun,
İstədiyini kimi ürəyinin kamına çat!*¹

Nadir şahın Rum padşahı Sultan Mahmud xana yazdığı sülhnamə

Müsəlmanların əməllərində ayrı-ayrılıqları düzəldən, onların qəlblərində qəzəb yaralarını sağaldan, sinələrində bağları və zəncirləri açan Allaha və şöhrətli məqam sahibi olan Onun elçisinə və onun ailəsi ilə əshablarına və ünsürləri təbiətlə, adətləri cəmiyyətə uyğunlaşdırmaq üçün dinin islahı yolunda cəhd edib əllərindən gələnləri əsirgəməmiş rəşidi xəlifələrə həmd olsun!

Əmma bə'd. Şah İsmayıl Səfəvinin vəfatından sonra İranda ədəbsizlik ilə rafiziliyin yayılmağa başladığını və İran ilə Rum arasındakı əlaqələrin düz yoldan kənara çıxdığını gören İran əhalisi Muğan düzündə keçirilmiş Böyük Qurultayda² biz humayun hökmdarın səltənəti qəbul etməyimiz haqqında tələbini irəli sürdü. Hənif məzhəbli sünnət əhlinin və camaatının əziz ata-babalarımızın və əzəmətli sələflərimizin davamçıları olduqlarını nəzərə alaraq, biz o naşı güruhdan öz qara canları və mənasız sözlər söyləyən dilləri ilə böyük xəlifələrin

Mirzə Mehdi xan Astrabadi və onun “İnşa” əsəri

(rəhmətüllahi əleyhim əcməin) dedikləri həqiqətləri boyunlarına alıb məsuliyyətli olmağa meyil göstərməyi dəfələrlə tələb edəndən sonra o tayfa müqəddəs hökmü qəbul edərək əvvəlki halından vaz keçdi. Biz humayun padşah türkmanların möhtəşəm taleyinin cəlalətli sülaləsinin davamçısı və qüdrətli əlahəzrət, dünya hökmdarlarının ən böyüyü, dövrən xaqanlarının ən hörmətli, Süleyman əzəmətli rəhbər, günəş bayraqlı Xosrov, islam ilə müsəlmanların köməkçisi, kafirlər ilə müşriklərin qənimi, qurunun xaqanı və dənizlərin sultanı, ikinci İsgəndər Zülqərnəyn, Hərəmeyni-şərifeynin xadimi, taleyin hakimi, Daranın qardaşı, islampənah padşahın bargahı, islam əhlinin xəlifəsi və türkman tayfasının məşəlinin işi Sultan Mahmud xandan (“Allah onun xilafətinin kölgəsini aləmlərin başı üstündən əsirgəməsin!”) itkilərin əvəzini çıxmaq üçün ondan əvvəlki sənədlərdə yazılmış beş mətləbə imzasını qoymağı istəmişdik.

Səfirlərin təkrar gediş-gəlişindən sonra Süleyman cəlalı padşah üç maddəni qəbul etmiş və iki maddəni şəri və mülki səbəblərə görə təxirə salıb son məktublarında bu məramdan imtina etməyi istəmişdilər. Biz humayun hökmdar iki tərəf arasında olan düşmənçiliyi aradan qaldırmaq və nöqsanlarla həyəcanın təsirindən qurtulmaqdan başqa bir məqsədimiz olmadığını o çiçək çöncələrinin məhəbbətini yayan nəsimə söyləmişdik.

edilmişdi ki, ali Nadirə dövlətinin biddətin təsiri altından çıxmağıyla şükrə layiq müqaviləyə və səmərəli əməkdaşlığa müvafiq olaraq iki uca dövləti müttəfiq kimi tanıyır, lakin bəzi məsələlərə əsaslanaraq müqəddəs xatiri ona bağlıdır ki, əvvəlki maddələr qüvvədən düşdüyü kimi, keçmişdə əlaqələrə xas olmuş dostluq ilə mehribanlıqın möhkəmlənməsi naminə bu mətləbə də xitam verilsin.

Bahar cənnətinin xaqanı Dördüncü Sultan Murad xanın zamanında iki dövlət arasında qərar tapmış sülhün əsası bir qaydadır və heç bir hədd ilə pərdə o yolun rüknələrinə dəyişiklik və xələf gətirməz. Şərt odur ki, bundan sonra fitnə yatmış və xəncər yuxulu olsun, iki tərəfin şərinə layiq və iki dövlətin mənafe-lərinə müvafiq işlər həyata keçirilib, küdurətdən bəhrələnmən və sülh ilə xoş münasibətlərə zidd olan əməllərdən imtina edilsin. İnşallah-təala, bu iki əzəmətli dövlət və bu iki böyük ailənin övladları arasında dostluq ilə məhəbbət qiyamət gününə qədər davam edəcək.

Birinci maddə. Bağdad və Şam³ yolu ilə Beytullahül-harama gedən hacıları valilər ilə hakimlər yol boyu məhəddən məhələ sağ-salamat bir-birlərinə ötürür, hal-əhvallarına nəzarət edərək onlara qayğı göstərməyi özləri üçün lazım bilirlər.

İkinci maddə. Odur ki, dostluğun təkidi və məhəbbətin təsdiqi xatirinə hər üç ildə bir şəxs İrandan o dövlətdə və bir şəxs o dövlətdən İranda olanda, onların xərclərini iki tərəf ödəyir.

Üçüncü maddə. İki tərəfin əsirləri azadlığa buraxılır, onların satışına rəva verilmir, vətənlərinə dönmək istədikləri təqdirdə onlara maneçilik törədilmir, sərhədlərin hakimləri dostluğa zidd olan hərəkətlərdən özlərini saxlayırlar və bundan savayı İran əhalisini xeyir və razılıqla yad edirlər və bundan sonra Kəbəyimi-əzzəməyə və Mədəineyi-müşərəfəyə və digər islam məmləkətlərinə gedib-gələn camaatla Rum tərəfi Rum hacıları və sair islam ölkələrinin əhalisi ilə adət olduğu qaydada rəftar edir, onlardan “durma”⁵ və şəri hesabına xilaf olan pul alınmur və həmçinin ali ziyarətgahlarda da, əgər o camaatın əlində ticarət malı olmasa, Bağdadın rəhbərləri və hakimləri onlardan bac istəmir, ticarət malı onlardan isə hesabat malı alınır, amma artıq heç nə tələb olunmur və bu tərəfdən də Rum tacirləri və əhalisi ilə həmin minvalla rəftar edilir və bu gündən əgər İran əhalisindən Ruma və Rumdan İrana gələnlərə himayə göstərilməyə, bu məsələ iki dövlətin müvəkkillərinə təslim olunur. Biz qeyd edilmiş sənədləri adı çəkilən sülhnamələrin və razılaşdırılmış müqavilələrin əsasında iki həzrətin xələfləri və davamçıları arasında olan və iki dövləti bir-birinə bağlayan əlaqələri əbədi və daim möhkəm saxlamaq xatirinə imzalayıb əhd bağladığı. Əgər o əzəmətli dövlətin tərəfindən dostluq ilə birliyə zidd və əhd-peymanlara müxalif bir işə əmr verilsə, həyata keçməz və bu tərəfdən də həmin yolun qaydalarına xələf gətirən nöqsanlara yer verilməz. “Və kim ki [müqavilənin] şərtlərini pozdu, özünə pislik etdi və kim əhdinə vəfalı oldu, Allah ona böyük mükafat əta edəcəkdir”⁶.

¹ Burada və bundan sonra şeirlərin sətiri tərcüməsi verilmişdir.

² 1736-cı ilin mart ayında Nadirqulu ölkənin ən mötəbər ayanlarını, din xadimlərini və tayfa başçılarını toplayıb bu adla tarixə düşən qurultay keçirmiş və orada özünü rəsmən şah elan etdirmişdir.

³ Yəni “Siz”

⁴ Dəməşq şəhəri.

⁵ Bir yerdə dayanıb qalma haqqı.

⁶ Fəth. 10

(Davamı gələn sayımızda)

Lakin buna baxmayaraq, biz məhz İsgəndərmaqam humayun padşahın razılığını almaqla və islam əhlinin namusunu qorumaqla barış ilə dostluğu bərqərar etmək xatirinə bundan əvvəl şərt qoyulmuş təklifləri geri götürüb və sülh yolu ilə irəliləyib bu ürəyayatan işi fəlak taxtı sahibinə elan etdik. Amma Şah İsmayılın yeritdiyi ictimailəf siyasəti nəticəsində keçmiş zamanlarda Türkmən sultanlarına bağlı olmuş Azərbaycan məmləkətlərindən bəziləri ali Osmanlı dövlətinin tərkibinə keçmişdi. Buna görə izhar olunur ki, əgər islampənah padşahın təbiəti üçün çətin və dostluq adətlərinə müxalif deyilsə, o əlahəzrət³ həmin iki məmləkətdən birini bağışlamaq qaydası ilə bu tərəfin tabeliyində olan məmləkətlərin hövzəsinə qatılsın. Biz o həzrətin həmin təklifləri rədd ya qəbul etmək haqqını tanıyıq. Dövlətin o yüksək məqamlı şöhrət sahiblərinin fəxri Lətif Əfəndinin almaq şərfinə nail olduğumuz humayun məktubunda əlavə

Bahar cənnətinin sultanı Dördüncü Sultan Murad xanın dövründə bağlanmış sülhün əsasında duran iki əzəmətli dövlətin kərəmətli xələfləri və böyük övladları arasındakı dostluq ilə məhəbbət bu iki möhtəşəm ailədə nəsildən-nəslə keçərək zamanənin meydanında daimi olsun! Madam ki, islampənah padşah həzrətləri bu dostluğun ömrünü uzatmış və təsdiqlədikləri sazişləri ilə bu məhəbbəti möhkəmləndirmişdilər, biz humayun hökmdar da bu həzrəti qardaş və o cənabın xatirinin razılığını və müsəlmanların gün-güzəranında əmin-amanlığın qorunmasını ən mühüm mətləblərdən və ən vacib məsələlərdən saymışıq. Buna görə, islampənahın çoxdan gözlədiyimiz bu müştəşahın məktubu gələn kimi, biz o islam hökmdarının ikinci istəyini də qəbul edərək sülhnamənin əsasını qoymağa sərəncam verdik və iki dövlətin nüfuzlu şəxsləri arasında barış işi bir qanun və üç maddə şəklində öz yoluna düşdü.

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmillətli və çoxdini türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanogulları Bəyliyi adlandırdığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətcə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur.

Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

Osmanlı taxtının 18-ci hökmdarı, İslamın 97-ci xəlifəsi olan Sultan I İbrahim Sultan Əhmədlə Kösəm Mahpeykar Sultanın kiçik oğludur. 1615-ci ildə İstanbulda dünyaya gələn şahzadə 1638-ci ildən IV Sultan Muradın vəliəhdi olur. IV Sultan Muradın gözlənilən ölümündən sonra, 24 yaşında dünyanın nəhəng imperiyasına rəhbərlik etməyə başlayır.

İbrahim, şahzadə olarkən qorxu içində yaşayıb, hər an cəllad baltasının altına düşəcəyini gözləyib. Bu da gələcək sultanın sinir pozğunluğu xəstəliyinə tutulmasına səbəb olub. Onu taxta dəvət edən əyanlara isə şahzadə belə cavab verib: "Mənə taxt və səltənət gerek deyil, sultan varsa, məndən nə istəyirsiniz?". O, tələyə salınaraq öldürülməyini zənn edirdi. Hücrəsinə girib gizləndi, nöqərlərinə qapıları bağlamağı əmr elədi. Lakin anasının təkidi ilə hücrəsinə tərək etdi, qardaşının cənəzəsini gördükdən sonra isə sultan olduğuna inandı.

İbrahim dəli deyildi

I İbrahim Dəli İbrahim deyirdilər. Əslində bunu yaxın ətrafı uyduraraq onu gözədən salmaq və onu idarə etmək məqsədi güdürdülər. Uydurmaların arxasında Şeyxülislam Qaraçələbizadə Əbdüləziz Əfəndi dururdu. Dəlilik uydurması isə sultan haqqında yazılan bütün tarixçələrdə önə çəkilirdi. Əvvəlki şahzadələrdən fərqli olaraq, o qədər də yaxşı təhsil görməyən İbrahim dövlət işlərindən lazımcıca baş çıxarda bilmirdi. Sonralar idarəcilikdə yaranan boşluqlar yarıtmaz vəzirlərin özbaşnalıqlarının nəticəsində meydana gəlmişdi. İmperatorluqda baş verən hadisələr ondan gizlədilir, yalan məlumatlar verilir. Bir tərəfdən də anası Kösəm Validə Sultanın dövlət işlərinə müdaxiləsi idarəciliyi laxladır. I İbrahim də qardaşı IV Murad kimi anasını sarayda həbs etdirmək məcburiyyətində qalmışdı. Buna dözməyən Kösəm Validə Sultan oğlunu öldürmək qərarına gəlir və hakimiyyəti ələ keçirməyin yollarını axtarır.

Osmanlının aciz sultanı

I İbrahim

Girit səfəri

Səkkiz il yarım sürən böhran dövründə ən əsas məsələ Girit müharibəsi idi. Girit Venesiya respublikasının əlində qalan dənizə son çıxış nöqtəsiydi. 1644-cü ilin iyulunda Misirə gedən türk gəmisini Girit sahillərində Malta cəngavərlərinin hərbi gəmiləri ələ keçirir. Gəmidə Məkkə qazisi ilə keçmiş saray naziri, qullar, qiymətli mallar, atlar və ləl-cəvahirat var idi. Keçmiş saray naziri dəniz quldurları ilə vuruşmada həlak olur. Türklərdən götürülən qənimətləri dəniz quldurları əvvəlcə Giritə, ordan da Haniya şəhərinə apararaq satırlar. Satılan qənimətlər içində türk atlarını gören rahib: "Buraya türk atlarının ayaq basması yaxşı əlamət deyil" deyərək, Rodos və Kiprin də belə bir uğursuzluqdan sonra türklərin əlinə keçdiyini söyləyir.

Bu hadisə İstanbulda çox pis qarşılanır və Venesiyadakı türk səfiri geri çağırılır: gəmidəki mallarla bağlı onu sorğu-sual edib, Yeddiqüllədə həbsə salırlar, Venesiya Respublikası ilə siyasi münasibətlər isə kəsilir. Donanma hazırlıqlarına başlanılır və sultan özü şəxsən hər gün tərsənəyə gələrək işin gedişi ilə maraqlanır.

30 aprel 1645-ci ildə Yusif Paşanın baş komandanlığı altında donanma yola çıxır. Hamı donanmanın Maltaya gedəcəyini gözləyirdi. İstanbuldakı səfirlər də türk gəmilərinin Maltaya doğru hərəkətə gəlməsi haqqında öz ölkələrinə məlumat göndərmişdi. Səfərin Malta isitiqamətində olmadığını sultanın ən yaxın adamları bilirdi. 106 hərbi, 300 nəqliyyat gəmisindən ibarət olan donanmada isə səfərin Giritə olduğunu bilən tək bir adam var idi, o da kapitan Yusif Paşa idi.

Yalnız 1 ay 21-gün sonra komandan admiralı yanına çağıraraq sultanın möhürlü fərmanını oxuyaraq səfərin əslində hara olduğunu elan edir.

Giritin fəthinin önəmi

24 iyunda türk əsgəri Giritə çatır. Bir gün sonra Haniya mühasirəyə alınır. 12 iyulda Əlcəzair bəylərbəyliyinə göndərdiyi türk donanması da gəlib çatır. 19 avqustda Haniya təslim olur, katolik Venesiya zülümündən və ağır vergilərdən azad olan ortodoks rumlar türkləri sevinclə qarşılayır. Giritin fəthi geciksə də, bütün rum ərazilərinin Osmanlı tabeliyinə keçməsi bununla yekunlaşır.

21 oktyabrda donanma Giritdən qayıdır, Haniyaya isə güclü qarnizon yerləşdirilir. İkinci vəzir Qazi Dəli Hüseyin paşa Giritə baş komandan təyin olur. 1646-cı ilin noyabrında Resmo qalası da təslim olur, yalnız Kandiya təslim olmaqdan imtina edir.

Almaniya təslim olur

Almaniya sərhəddində ara-sıra davam edən toqquşmaların sürətlənməsi bu hadisənin müharibə ilə nəticələnməyini ehtimal edirdi. Şeyid Paşa Tata, Papa, Vessprim, Uyvar, Komron və Yanıqqala kimi Slovakiya qalalarına, hətta Vyannanın yaxınlığında olan müdafiə qalalarına da hücum çəkirdi. Türklər 1641-ci ildə Aşağı Stiryanı tutdular, Bavariyaya qədər irəliləyərək Tuna vadisinə çatdılar. Ərazidə türklərin nüfuzu artmağa başladı, bəzi qəsəbələrdə yerli əhali döyüşsüz təslim olub, Sultanın təbə-

əliyini qəbul edirdi. Bu vəziyyət Almaniya imperatorluğunun gücsüzlüyünü açıq-aşkar göstərirdi. Bir qədər sonra Həsən Paşa Tuna vadsini türk torpağı elan etdi. Vəziyyətin ciddiliyini, başa düşən və türk əsgərlərinin içərilərə doğru hərəkət etdiyini gören Almaniya rəhbərliyi türklərin qarşısında geri çəkilərək, sülh bağlamağa məcbur oldu.

Sultan Rusiyaya qarşı

Rusiya ilə siyasi münasibətlər də türklərin diqqəti ilə müəyyənləşirdi. Ruslar mümkün qədər Ukrayna və Polşanı əldən verməməyə çalışırdı. Sultan İbrahim çar Alekseyə göndərdiyi məktubda belə yazılırdı: "Kırım xanına qədimdən Moskva çarları tərəfindən verilən vergilərin siyahısını müddət üzrə və ardıcılıqla bizə göndərin".

Rusiyanın ərazilərini genişləndirməsinə əngəl olmaq üçün, İstanbuldan tez-tez Kırım xanına Rusyanı sıxışdırmaq göstərişləri göndərilirdi. Hətta rus taxtına iddia edənlərdən biri İstanbula çağırılmış və onunla razılıq əldə edilmişdi ki, hakimiyyət başına keçdikdən sonra Qazanı və Həştərxanı Osmanlıya verməlidir.

Yeniçəriləri

zərərsizləşdirmək cəhdi

1648-ci ilin 6 avqustunda baş vəzir Əhməd Paşa Topraqıdadaki sarayında ziyafət verir. Dəvət olunanlar arasında yeniçəri ocağının tanınmış zabitləri də var idi. Baş vəzirin məqsədi siyafətdən sonra sərxoş olacaq bu zabitləri zərərsizləşdirmək idi.

Bundan xəbər tutan yeniçəri komandanları məclisi xəbərsiz tərk edərək tabeliklərində olan qoşunları ayağa qaldırdılar. Yeniçərilərin etirazı, təbii ki, baş vəzir Əhməd Paşaya qarşı idi, lakin onlar paşaya qarşı çıxmağın Sultan tərəfindən pis qarşılanacağından ehtiyat edərək, intiqam hissələrini çilovlamağa məcbur oldular.

Saray ətrafında I İbrahim taxtdan salınmasını istəyən gizli təriqət də var idi. Bu təriqət sultanın nüfuzunu aşağı salmaq üçün hakimiyyət əleyhinə Anadoluda üsyan qaldırsa da, nəticəsiz olmuşdu.

Bütün bunlar I İbrahim idarəetmə sitemini zəiflədir, onu əyanlar və xalq arasında hörmətdən salırdı.

I İbrahimi nədən öldürdülər

Sultan taxtdan salındıqdan sonra yeniçərilərə nifrət bəsləyən İstanbul camaatı da zülmə məruz qaldı. Lakin İstanbul əhli "Sultanımız uğrunda ölüb, yenə İbrahimi sultan edərək" deyərək hərəkətə keçdi. Bunu gören əleyhdarları, sultanın taxta qayıdacağı təqdirdə onları edam etirəcəyini başa düşərək İbrahimi öldürmək qərarına gəldilər. Ölüm qərarını ən çox istəyən də Kösəm Mahpeykar Sultanla, Şeyxülislam Əbdüləziz Əfəndi idi. Nəhayət, yeniçərilərin daha radikal olanları sultanın kürəkəni Əhməd Paşanı öldürür.

Sultan İbrahimi taxtdan salıb yerinə yeddi yaşındakı oğlu IV Mehmeti gətirdilər. Daş qəfəsə salınan İbrahimi qışqıraraq səskü salmasından qorxan çevrilmiş təşkilatçıları on gün sonra, 1648-ci ildə 33 yaşlı sultanı, özünün məşhur cəlladı olan Qara Əliyə boğduraraq öldürdülər.

Dövlətin idarəsi devrimçi güclərin əlinə keçdi, Osmanlı tarixində "Ağalar səltənəti" adlı qaranlıq dövr başladı.

Sultan İbrahim Osmanlı sultanları içində ən uğursuz simalardan biri idi. IV Muradın mərkəzləşdiriyi və gücləndirdiyi imperatorluq I İbrahim dövründə zəiflədi, laxlamış idarəcilik sistemə çevrildi. Bu qaranlıq dövr Köpürlülərin islahatlarına qədər davam etdi.

Sultan I İbrahim Ayasofyanın həyatindəki türbədə dəfn edildi.

Mirmehdi AĞAOĞLU

Surxay gözlərini açanda dan yeri təzəcə ağarırdı. Göy üzünə səpələnmiş yastı buludlar şirin pambıq kimi çəhrayı rəngə boyanmışdı. Gözlərini qaldırıb ətrafa nəzər saldı. Sahilboyu uzanan yulğun kolları başdan-başa şəhər bələnmişdi. Ətrafı yulğun kollarının düyüvari yarpaqlarından süzülən şəhər damlarının islatdığı şoran torpağın duzlu tamu ilə yulğunluğun turş-məzaqarışq qoxusu bürümüşdü.

O, birdən-birə özünə gəldi. Xəlifcə başı ağrıyırdı. Axşam içdiyi arağın təsiri hələ qalmışdı. Ayağa qalxıb özünə baxanda çılpaq olduğunu anladı. Çölün düzündə lüt olmasından bir anlıq utanc hissi keçirən Surxay tezəcə əl atıb bayaq başını qoyduğu selofan paketdən paltarlarını çıxarıb geyinməyə başladı.

Surxayın 40 yaşı vardı. Orta-boylu idi. Təbii ki, qarın sarıdan onun da bəxti gətirmişdi. Şalvarını nə qədər yuxarı çəksə də, toqqası qasığının üstündən bir santım da yuxarı qalxmazdı. Buna baxmayaraq xeyli çevik idi.

Sovet vaxtı uzun müddət kolxozda aqronom işləmişdi. Sovetlər dağılandıqdan sonra ona verilmiş pay torpağını əkib-becərməklə güzəranını keçirirdi. Digər kəndlilər kimi o da onhektarlıq pay torpağına taxıl əkir, iyunda, biçin zamanı yığıdığı məhsulu Bakıdan gələn dəllalara məcburiyyət qarşısında dəyər-dəyməzinə satıb ilboyu nisyə mal aldığı dükanda borcunu bir xeyli azaldırdı. Məhsulu saxlayıb payızda xird eləməyin də bir mənası yox idi. Dəllallar, demək olar ki, payızda da taxılı yaydakı qiymətə alırdılar. Həm də saxlanma şəraiti olmadığından payıza qədər taxılın bir hissəsini siçovullar daşıyıb aparır, digər hissəsi də qurduğuna görə çəkisi azalardı. Bununla belə, taxıl əkməyindən qalmırdı. Əksər kəndlilər belə edirdilər. Yığıqları məhsulu uyğun qiymətə satıb xərclərini ödəyə bilməsələr də, taxıl əkinini davam etdirir, qazandıqları gəlirlə heç olmaya ilboyu nisyə mal götürdükləri mağazaların borclarını ödəməyə çalışırdılar.

Surxayın həyat-bacasında da üzüm, nar, alma, armud, gavalı, giləs və başqa meyvə ağacları vardı, bostanda xiyar, badımcan, pomidor əkir, bütün ailə bu həyətdən dolanır, hələ üstəlik, bazara çıxarıb satmağa da bir şey qalırdı. Həyətdəki mal-qaranın, toyuq-cücənin xeyri də öz yerində.

Surxayın təsərrüfatdan gələn qazancı yeddinəfərlik ailəni saxlamağa birtəhər bəs edərdi, əgər toylar imkan versəydi.

Uzun müddət kolxozda aqronom işləmiş Surxayı təkcə öz kəndlərində deyil, ətraf kəndlərdə, qonşu rayonlarda, Kürün o tayında da tanıyırdılar. Bu gənş dost-tanış çevrəsi hər ay azı bir dənə toy dəvətnaməsi demək idi. Düzdür, hər ay toya gedib nəmər salmaq kasıb ailə üçün öhdəsindən asanlıqla gəlinəsi iş deyildi.

Artıq beş aydan çox idi ki, qızını xalası nəvəsinə nişanlamışdı. Oğlan evi bu yaxınlarda gəlini aparmağa hazırlanırdı. Əlində cehiz almağa nağd pulu olmadığı üçün o da hamı kimi toydan yığılacaq vəsaitə gözünü dikmişdi. Cehizi rayondakı mağazaların birindən nisyə götürüb, sonra toydan yığılan pulla ödəmək olardı. Qızının toyu üçün saxlayıb böyütdüyü cöngəni satmasaydı, bu toy onun üçün bir o qədər problemlə məsələ olmazdı. Oktyabrda əsgərlikdən qayıtmış oğlunu rayonda mühafizə xidmətinə işə götürmək üçün ondan bir cöngənin pulunu istəmişdilər.

Tanış-bilişlə məsləhətləşmələrdən sonra bir cöngənin puluna oğlanı Rayon Mühafizə Xidmətinə işə düzəltməyin sərfəli olduğunu öyrənmişdi. Maaşı az olsa da, mühafizə işçiləri həm əl-ayaqları təmiz bütün günü formada gəzirlər, həm də arada mühafizə olunan ərazilərə icazəsiz daxil olanlara, qanunları pozanlara xox gəlib 5-10 manat qabağa düşürlər. Surxay da məsləhətə uyub, qızının toyu üçün saxladığı cöngəni satıb oğlunu işə düzəltmişdi. Amma hələ ki, oğlunun çax-çuxunu görməmişdi.

Cöngə də əldən çıxdığına görə axır vaxtlar narahatlığı ikiye artmışdı. Bir də görürdün gecə yatdığı yerdə qəfil ayıldı, eləcə tumanda həyətdə düşüb o baş bu baş var-gəl etməyə başladı. Həyətdə bir xeyli gəzib dolaşdıqdan sonra, nəhayət, toxtayıb gəlib uzanırdı yerinə. Bundan sonra da yuxu onu aparmırdı. İşığı yandırır arvadı da oyadırdı. Yatağın içində oturub Surxayın ta cavanlığından indiyə kimi getdiyi toyları sayıb-sadalamağa başlayırdılar. Siyahı tuturdular, yazdırdıqları nəmər-ləri hesablayır, bu dünyadan köçənləri, başqa şəhərə köçənləri, varlığını, kasıbı, xəsisini, səxavətlini ayırd edir, kimin toyuna nə vaxt, nə qədər pul saldıqlarını, həmin pulun ekvivalentinin hazırda nə qədər olduğunu dəqiqləşdirirdilər. Bu yuxusuz gecələrin birində belə qərara gəlmişdilər ki, qızın toyunadək Surxay çağırıldığı heç bir toydan qalmasın. Bütün toylara gedib əməllicə nəmər yazdırsın ki, qızın toyunda da yaxşı pul yığa bilsinlər. Eybi yox, toya qədər birtəhər dolanlar.

Surxayla arvadının son planları belə olmuşdu.

Dünənə Surxayın iki dəvətnaməsi var idi. Toyun biri kənddə, digəri isə Kürün o tayında - Tataraməhlə kəndində idi. Vaxtilə kolxozda bir yerdə işlədikləri Alməmmədin oğlunun toyu idi. Surxay əvvəlcə kənddəki toya oğlunu göndərmək, o taydakı toya isə özü getmək istəmişdi. Srağagün məlum olanda ki, oğlu dünənə gecə növbəsinə düşür, Surxay qərara aldı ki, kənddəki toya da özü getsin. Bu toydan çıxandan sonra isə bir maşın danışıb özünü verər o taydakı toya. Buna görə də kənddəki toyda çox oturmamağı planlaşdırmışdı.

Toyda başı dostları ilə əməllicə yeyib-icməyə qarışan Surxay bir də ayılır ki, gecə saat on birdir. Başlıovlu toydan çıxıb Kürün qırağı ilə səntirləyə-səntirləyə üz tutur kəndin ortasından keçən, kəndlilərin Böyük yol adlandırdıqları yola sarı. Yolda zəng etdiyi taksisürən həmkəndlisi də telefona cavab vermir.

Tataraməhləyə piyada getmək isə çox müşkül məsələdi; gərək üç kənd qabağa gedib körpünü keçəndən sonra, yenə də getdiyin qədər geri qayıdasan. Tataraməhlə kəndi Astanlı ilə qabaqqənşər idi - biri çayın bu sahilində, digəri o biri sahilində. Surxayın dayandığı yerdən baxanda o tayda, dostunun həyətidə qurulmuş mağarın tutqun işıqlarını görmək olurdu. Surxay birdən səmtini dəyişib özünü verdi yulğunluğa, sahilə.

(hekayə)

Su pərisi

Ehtiyat üçün həmişə şalvarının arxa cibində gəzdirdiyi selofan paketi çıxarıb əvvəlcə səliqə ilə soyunub büküdü yü köynəyini, şalvarını, maykasını, ən nəhayət də tursikini onun içinə yığırdı. Ən üstədən isə ayaqqabısını qoydu. Mobil telefonu şalvarın qayıqına keçirilmiş qoburunda idi. Kürün bu qaranlıq, izsiz sahilində lüt-anadangəlmə qalan Surxayın bədəni ayı kimi tüklü olduğundan, çılpaqlığı qaranlıqda bir o qədər hiss olunmurdurdu. Surxay selofan paketin ağzını möhkəm bağlayıb bir əlinə aldı. Soyuqluğu bədəninə xoş sərinlik yayan palçığa ayaqlarını topuğa qədər basa-basa ehtiyatla suya girdi. Dərinə getdikcə suyun üzündə əmələ gələn dairəciklər uzaqlaşaraq daha da böyüyür, qaranlıqda qeyb olurdular. Bədəni titrədən soyuq suyun təsirindən dəmliyi bir az keçən Surxay, çiyinə kimi suda görünməz olanda qollarını açıb üzümə başladı.

Surxay paltarlarını geyinib çömbəldi. Göyüzü ağarmağa başlamışdı. Gecə olanları yadına salmağa çalışdı. Toydan çıxıb taksiyə zəng eləməyini, yulğunluğa burulub sahilə gəlməyini, yeniyetmə çağlarında Tataraməhləyə toya baxmağa gedəndə, o vaxt hələ Kürün bu tayla o tayını birləşdirən körpünün olmamağına görə yoldaşları ilə sahilə gəlib, paltarlarını çıxarıb selofan paketə qoyub, üzə-üzə çayı keçib toya getdikləri kimi eləmək istəyib paltarlarını soyunmağını, suya girməyini, Kürün ortasında ayağının tutulmağını, çapalamağını, boğulmağını xatırladı.

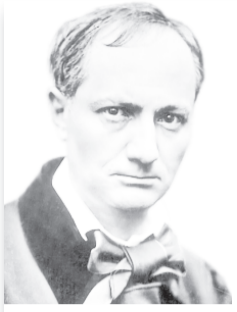
Sonra kimsə sudan boy verib ona sarı yaxınlaşdı. Çiyindən yapışib başını sudan qaldırdı. Uzun saçları, qaranlıqda pişiyinki kimi parıldayan yaşıl gözləri, gümüşü üzgəcləri, boz zümrət, çılpaq qadın bədəni xatırladı. Hövlnak ayağa qalxdı. Heyvanların açdığı dar cığırla yulğunlara sürtünə-sürtünə kənd yoluna çıxmamışdan qabaq çevrilib ağaran dan yerininin işığında Kürün bir qazan qaynar qurğuşun kimi buğlanan bulanıq suyuna baxdı.

Surxay onu su pərisinin xilas etməsinə heç cür inanmaq istəmirdi.

2010

Böyük fransız şairi Şarl Bodlerin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olanlar, çox güman ki, onun Parisə sevgisinin təzahürü kimi yazdığı nəsr əsərlərini oxuyublar. Şairin məlum sonetləriylə səsleşən, nəsrə yazılmış şeirləri (etüdləri) hələ ötən yüzilliyin başlanğıcında V.Xodaseviç tərəfindən rusçaya çevrilib. Bu əsərlər artıq biçimlənmiş poetik bir janrın – şəhərlər haqqında şeirlərin (Qonqoranın Madrid, Uilyam Bleykin London, heykəltəraş Rodenin katibi işləyən Rayner Mariya Rilkenin isə Paris haqqında şeirləri) silsilə kimi yaranmasının mövcudluğundan xəbər verirdi. Bodlerin etüdlərini, şairin pərəstişkarları üçün maraqlı olacağı ümidiylə dilimizə çevirdik.

Şarl BODLER

Gecə saat birdə

Əlbəttə, mən təkəm! Arabir ötüb-keçən, gecikmiş və yorulmuş faytonların səmindən başqa bir səs-səmir yoxdur. Rahatlıq yaranmasa da, heç olmasa, sakitlik bir neçə saat qismətim olur. Əlbəttə! Yaxamdan əl çəkməyən insan sifətləri yox olub getdilər və mən yalnız öz əzabımı çəkəcəyəm.

Əlbəttə! Mənə toranlığa dalmaq ixtiyarı verilib! Hər şeydən öncə, açarın iki dəfə burulması. Qarı mənə təslim olur, elə bil ki, buna görə tənhalığım daha da böyüyür, indi məni dünyadan ayıran qalın divar səddinə çevrilir.

Dəhşətli həyat! Dəhşətli şəhər! Günə yekun vuraq: bir neçə yazıçı gördüm, biri məndən soruşdu ki, quru yoluyla Rusiyaya getmək olarmı? (Görünür, o, Rusiyanı da ada sayır); bir jurnalın redaktoruyla uzun-uzadı, cidd-cəhdlə söhbət elədim. Hər etirazıma cavab verirdi: "Biz burda namuslu adamlarıq!"; bu, o deməkdi ki, bütün qalan jurnallara fırladaçılar rəhbərlik eləyirlər; iyirmi nəfərlə salamladım ki, onların da on beşini tanıyıram; bir o qədər də əlcəksiz əlləri sıxdım;

yağış başlayanda, vaxt öldürmək xətrinə bir aktrisağa baş çəkdim, o da məndən, ondan ötrü Veneranın kostyumunu çəkməyi xahiş elədi; teatrın direktorunun dalınca düşdüm, vidalaşanda dedi: "Siz, zəhmət olmasa, əgər H.-yə müraciət etsəniz, yaxşı olar, o, mənim əsərlərini tamaşaşaya qoyduğum ən sanballı, ən kobud, ən məşhur müəlliflərdən biridi; onun köməyiylə siz nəyə-sə nail ola bilərsiniz. Onu görün, sonrasına baxarıq"; heç zaman göstərmədiyim bir neçə miskin qəhrəmanlığımıla öyündüm (niyə?), məmnuniyyətlə tutduğum bir neçə rəzil işi namərdcəsinə dandım; dostuma kiçik bir qulluq göstərməkdən imtina elədim, tamamilə səfeh olan birisi üçün tövsiyə məktubu verdim; tfu, bəyəm bu, hamısıdı?

Mən hər şeydən və özümdən narazı olmaq, sakitlikdə, gecənin tənhalığında hər şeydən aralanmaq, yenidən özümə bir azca hörmət qazanmaq istərdim. Sevdiklərimin ruhları, vəsf elədiklərimin ruhları, mənə təpər verin, dünyanın yalanlarını və zorlanmış ruhlarını məndən rədd eləyin; sənə, İlahi, mənə bir neçə yaxşı şeir yazmaq imkanı ver; o şeirlər mənim özümə sübut eləsin ki, ən alçaq adam mən deyiləm, nifrət elədiklərimdən pis deyiləm.

Güzgü

İdbar adam içəri girib güzgüdə özünə tamaşa eləyir.

- Güzgüyə niyə baxırsınız axı, özünüzdü görmək sizin xoşunuza gəlmir?

İdbar adam mənə cavab verir:

- Cənab, 1789-cu ilin əbədi prinsiplərinə əsasən, insanların hamısı bərabər hüquqludular; buna görə də, güzgüdə özümə baxmaq hüququna malikəm; məmnuniyyətlə, yaxud narazılıqla – bu isə, artıq mənim vicdanıma aid məsələdi.

Sağlam düşüncə baxımından mən, şübhəsiz ki, haqlıydım; amma qanun baxımından o da səhv eləməirdi.

İt və ətir

- Sevimli köpək, xeyirxah köpək, mənim əziz köpəkiyim, yaxın gəl, şəhərin ən yaxşı ətərindən alınan bu gözəl ətəri iylə!

Və it quyruğunu bulayaraq – mənə, bu, yazıq məxluqlarda gülüş, yaxud təbəssüm anlamına gəlir, – yaxınlaşır, yaş burnunu maraqla ağzıaçıq ətir şüşəsinə tutur, sonra qəfildən dəhşətlə geri atılıb sanki məzəmmətlə mənə hürrür.

- Ah, bədbəxt köpək, əgər mən sənə peyin kisəsi versəydim, onu ləzzətlə iyləyərdin, hətta, bəlkə də yeyərdin. Beləliklə, ey mənim kədərli həyatımın ləyaqətsiz müşayiətçisi, sən də kütləyə bənzəyirsən: bu kütləyə heç zaman zərif ətir qoxulatmaq olmaz, belə şeylər onu qəzəbləndirir; kütləyə diqqətlə seçilmiş tullantılar lazımdı...

Qarının ümitsizliyi

Balaca, üz-gözü qırıqla dolu qarıcığaz hamının fərhələndiyi, hamının heyran olduğu gözəlgöyçək körpəni görəndə, sevindiyindən nur saçdı; uşaq da qarı kimi incə, tamamilə onun təkidişsiz, tüksüz, gözəl bir məxluquydu.

Və o, uşağa xoş bir təbəssümlə gülümsəmək istəyilə yaxın gəl-di.

Ancaq uşaq xeyirxah, lakin qocalıb əldən düşmüş qarının öpüşlərindən dəhşətlə çırpındı, bütün evi qulaqbatırıcı qışqırıqla doldurdu.

Onda xeyirxah qarlıcağaz özünün əbədi tənhalığına çəkildi, bir küncdə ağlayaraq düşündü: "Ah, bizdən, qoca qarılardan ötrü hətta günahsız məxluqların xoşuna gəlmək zamanı da keçdi; biz sevmək istədiyimiz körpələri belə dəhşətə gətiririk!"

Səyyah

- Sən hamıdan çox kimi sevir-sən, qaribə adam? De görüm, atanı, ananı, bacını, qardaşını?

- Mənim nə atam, nə anam, nə bacım, nə də qardaşım var.

- Dostlarını?

- Siz, mənası bu vaxtadan hələ də mənə məlum olmayan sözlər işlədirsiniz.

- Vətəni?

- Mən bilmirəm, o, hansı en dairəsində yerləşir.

- Gözəlliği?

- Mən onu ilahi, əbədi bir obrazda məmnuniyyətlə sevərdim.

- Qızılı?

- Mən ona nifrət eləyirəm, sizin, Tanrını görməyə gözüünüz olmadığı kimi.

- Hm, bəs, nəyi sevir-sən, qeyri-adi səyyah?

- Mən buludları sevirəm... uçan buludları... odur onlar... Möcüzəli buludlar!

Şərəf itkisi

- Bu nədi? Bu sizisizni, mənim əzizim? Siz – belə bir yerdə? Siz, abi-həyat şirəsi içməyə, dadlı yeməklər yeməyə adət eləmiş bir adam? Doğrudan da, təəccüblüdü.

- Mənim əzizim, siz atlardan və faytonlardan necə qorxduğumu bilirsiniz. Elə indicə, tələm-tələsik, ölümün hər yandan dördnala çapdığı, qaynayan qarma-qarışlılığın içində, çirkabda tullana-tullana bulvarı keçəndə, qəfildən şərəfim başım-dan sürüşüb palçıqın içində düşdü.

Onu yerdən qaldırmağa qeyrətini çatmadı. Belə qarara gəldim ki, sümüyünün sındırılmasına razı olmaqdan, öz ləyaqət nişanını itirmək daha yaxşıdı. Bundan başqa, özümə dedim: şər deməsən, xeyir gəlməz. İndi xəlvti gəzə, adi adamlar kimi alçaqlıq, pozğunluq eləyə bilərəm. Və budur, mən burdayam, gördüyünüz kimi – tamamilə sizin kimiyəm.

- Heç olmasa, şərəfiniz barədə elan verməli, yaxud polisi xəbərdar eləməliydiniz.

- Yox, vicdanıma and içirəm! Mənə burda xoşdu. Məni yalnız siz tapdınız. Ali mənəsbə, məni darıxdırdı. Ona görə də, hansısa yaramaz şairin şərəfi necə qaldıracağı, zorla başına keçirəcəyi barədə ləzzətlə düşünürəm. İnsanı xoşbəxt eləmək necə də gözəldi! Üstəlik də, elələrini ki, onları ələ salıb gülə bilərəm! Təsəvvür eləyin ki, X..., yaxud H... Hə? Gör, nə gülməli olacaq!

Lütfkar atıcı

Fayton Bulon meşəsindən keçəndə o, tirin yanında dayanmağı tapşırırdı, dedi ki, vaxtı öldürmək üçün bir neçə güllə atmaq istərdi. O əjdahanı öldürmək – bəyəm bu, hamının ən adi, ən qanuni məşğuliyyəti deyilmi? Və o, əziz, füsunkar, mənfur arvadının, bu qədər nəşə, bu qədər əzab, bəlkə də dühasının böyük bir hissəsinə görə borclu olduğu anlaşılmaz qadının qoluna girdi.

Bir neçə güllə seçilmiş hədəfdən yan keçdi; hətta biri tavana dəydi; və bu gözəl məxluq arının bacarıqsızlığını ələ salır, elə dəli-cəsinə gülürdü ki, o, qəfildən arvadına sarı döndü və dedi: "Bax, o soldaki, burnunu yuxarı tutan, təkəbbürlə baxan gəlinciyi göz-dən qoymayın. Mənim mələyim, təsəvvür eləyirəm ki, o, sizsiniz". Və gözüünü qıyıb tətiiyi çəkdi.

Sonra öz əziz, füsunkar, mənfur arvadının, rəhmsiz ilham pərisinin qabağında baş aydı, onun əlini öpüb əlavə elədi: "Oh, mənim mələyim, öz sərrastlığımıza görə sizə necə də minnətdaram!"

Tərcümə edən:
Nəriman
ƏBDÜLRƏHMANLI

(etüdlər)

Paris kədəri

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhi-fəmizi oxuyarkən böyük zövq almaya-caq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öy-rənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adam-ları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq da-ha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımız-da bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözümlə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qa-lacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə ca-vabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rast-laşmışıq, amma təəssüf ki, dərslük-lərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər su-ala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndir-mək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Bizdə aclıq hissini nə yaradır?

Yeməyə ehtiyacımız olanda, orqanizmin onu tələb etmə-yə başlayır. Bəs biz ac oldu-ğumuz necə bilirik? Beynimiz bu xəbəri necə alır ki, biz də ac-lığımızı hiss edirik?

Aclıq hissini bir çoxlarının fikirləşdiyi kimi, mədənin boş olması ilə heç bir əlaqəsi yox-dur. Axı yenidən doğulan uşaq həyatının ilk bir neçə günündə aclıq nə olduğu haqqında heç bilmir. Xəstələr də çox vaxt mədələrinin boş olmasına baxmayaraq, yemək istəmir.

Aclıq qanda müəyyən qida maddələrinin çatışmazlığıyla başlanır. Qan damarlarının bu maddələrə ehtiyacı olanda, be-yinin "aclıq mərkəzi" adlanan yerinə signal gedir. Həmin bu aclıq mərkəzi elə bil mədə-ba-ğırşağın tənzimlənmə mərkəzi-dir. Əgər qanda kifayət qədər qida maddəsi varsa, aclıq mərkəzi mədənin də, bağırsaqların da fəaliyyətini zəiflədir. Qanda həmin maddələr çatışmırsa, ac-lıq mərkəzi onların fəaliyyətini aktivləşdirir. Bax, elə ona görə də ac adam tez-tez qarınınun necə quruldumasını eşidir.

Biz ac olanda orqanizminiz hansısa bir qidana tələb etmir – ona sadəcə, yemək lazımdır. La-kin bizim iştahamız imkan ver-mir ki, qanımızı həmişə eyni qida ilə doldurub, canımıza ziyan vuraq. Məsələn, orqanizminizə lazım olan qədər qida maddə-sini yalnız tərəvəzlərdən almaq çox çətindir. Lakin biz əvvəlcə bir az şorba, sonra doyana kimi otlə tərəvəz, axırda da desert yesək, həm qanımızı doyacaq, həm də yeməkdən zövq alacağıq!

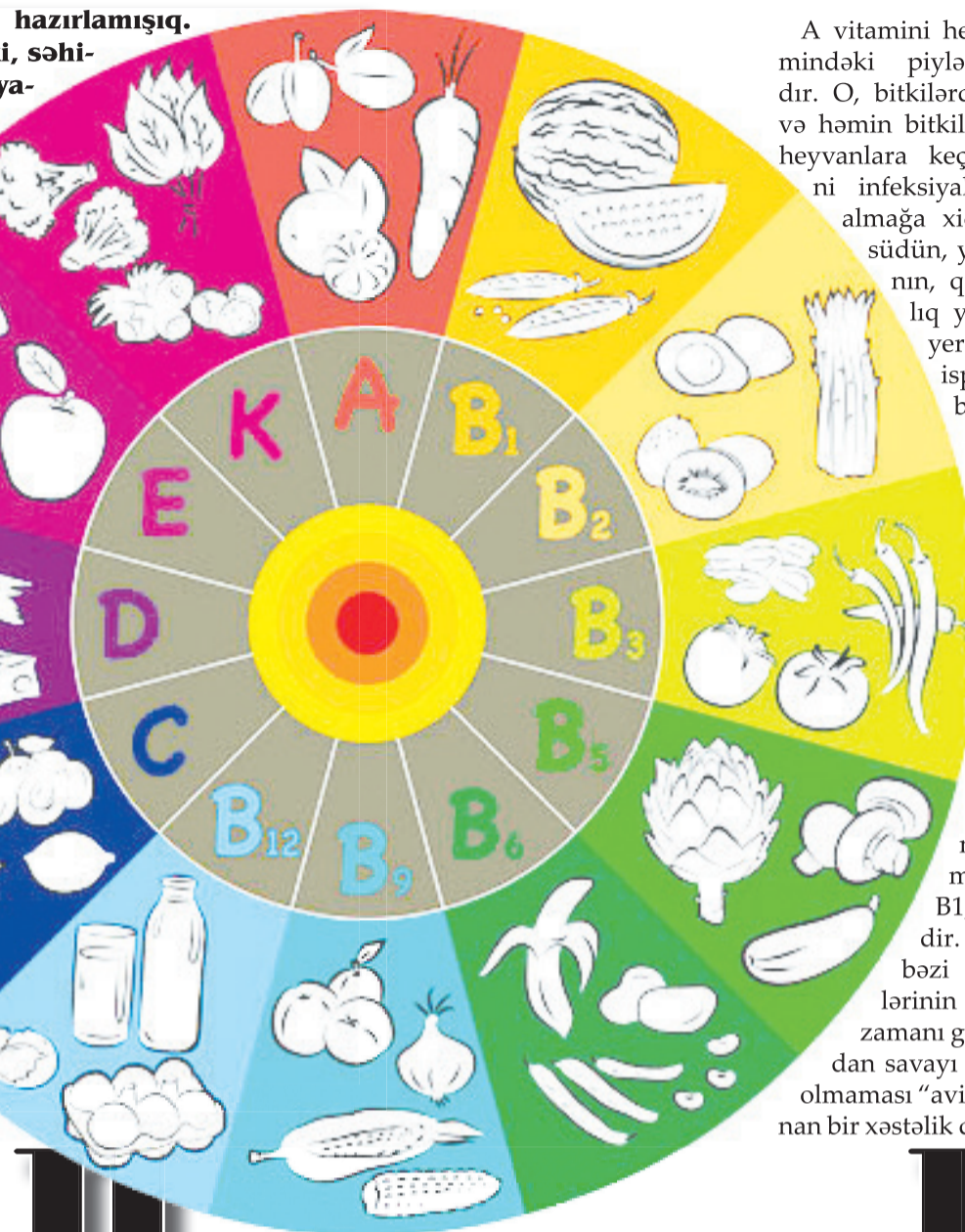
Yeməksiz biz nə qədər da-vam gətirə bilirik? Bu fərdlər-dən asılıdır. Çox sakit adam tez əsəbiləşən adamdan daha artıq ac qala bilər, çünki bədənin-dəki zülal daha yavaş sürətlə sərf olunur. Ac qalmaq üzrə dünya rekorduna Cənubi Afrikadakı bir qadın ən real iddiaçısıdır. O, öz sözlərinə görə, yalnız su ilə 102 gün keçinib!

Biz qidana necə həzm edirik?

Bizim yaşamağımız, inkişaf etməyimiz üçün qida qəbul etmək kifayət deyil. Qida öz görkəmini dəyişməli, orqaniz-min onu qəbul edə biləcəyi hala düşməlidir və bu prosesə "həzm prosesi" deyilir.

Həzm prosesi qidana ağız-nıza qoyaraq çeynəyib udan kimi başlanır. Sonra bu proses həzm yolunda davam edir. Bu yol büt-ün bədən boyu uzanmış, bəzi yerlərdə qat-qat olan borudan ibarətdir. Həzm yolunun bütün hissələri bir-biriylə birləşib, am-ma onların hər birinin öz vəzifə-si var. Ağız boğazdakı enli qırt-lağa aparır – qırtlaq həm qida, həm də hava üçün orqanizmin giriş qapısıdır. Qida borusu köks qəfəsindən keçərək qırtlaqla mə-dəni birləşdirir. Mədədən spiral şəklində burulan nazik bağırsaqlar çıxır. Həzm yolunun sonuncu hissəsi qalın bağırsaqlardır.

Qidanın başına həzm zama-nı nələrlə gəldiyini qısaca təsvir edək. Ağzıda tüpürçək nişastanı (kartofda, qarğıdalıda nişasta çox olur) parçalamağa kömək edir. Qida çeynəmə nəticəsində isla-naraq xırdalananda o, qırtlaqdan aşağı ötürülür, qida borusundan keçir, axırda mədəyə düşür.

A vitamini heyvan orqaniz-mindəki piylərlə əlaqədar-dır. O, bitkilərdə əmələ gəlir və həmin bitkilərlə qidalanan heyvanlara keçir. A vitamini infeksiyaların qarşısını almağa xidmət edir. O, südün, yumurta sarısı-nın, qaraciyərin, ba-lıq yağının, habelə yerlərinin və ispanağın tərkibində olur.

B vitamini, yaxud indi de-yildiyi kimi, "B-komp-leks" uzun illər boyu bir vitamin sayılırdı. Hal-hazırda bəllidir ki, B vitamininin modifikasiya-sı olan azı altı müxtəlif vita-min var. Onlar B1, B12 və sairə-dir. B1 vitamini bəzi əsəb xəstəlik-lərinin profilaktikası zamanı gərək olur. Bun-dan savayı onun bədəndə olmaması "avitaminoz" adla-nan bir xəstəlik də yarada bilər.

Hər suala

Həzm prosesinin əsas hissə-si elə mədədə baş verir. Burda mədənin divarlarından ifraz olunan şirə qida ilə qarışır. Bu şirələrdən biri kükürd turşusu-dur. Mədənin ifraz etdiyi başqa sekret pepsindir. O, zülalı daha sadə formalara parçalayaraq, onun həzmini asanlaşdırır. Ni-şasta parçalanmağa, ta ki mə-dədəki qida tamam turşlaşana qədər davam edir. Bax onda ni-şastanın həzmi praktiki olaraq dayanır.

Beləliklə, mədədə quru qida çalxalanaraq, həzm şirəsiylə yaxşıca qarışır. Onun sonrakı yolu mədənin çıxacağına "qa-pıçı" rolunu oynayan klapan vasitəsiylə mədəyə birləşən nazik bağırsağa.

Nazik bağırsaqlar 6,5-7,5 metr uzunluğunda, spiral kimi burulmuş borudur. Nazik bağırsağın birinci hissəsində – onikibarmaq bağırsaqlarında həzm prosesi davam edir. Qidanın parçalanmasına mə-dəaltı vəzinin və qaraciyərin şirələri kömək edir. Burda zülalın parçalanması və nişas-tanın mənimsənilməsi başa çatır, piylər təmizlənir, yəni daha təmiz hissələrə parçalanır və həzm olunmuş qi-da qana və limfaya sovrulur.

Qidanın qalın bağırsağa düşən artıq hissəsi bərkiyir, çünki onun tərkibindəki su burada sovrulur. İndi artıq nə qalırsa, tullantı ki-mi orqanizmi tərk edə bilər.

Vitamin nədir?

"Vita" sözünün mənası hə-yat deməkdir. Vitaminlər həya-tı təmin etmək üçün lazım olan maddələrdir. Onlar bitkilər, yaxud heyvanlar vasitəsiylə yaranır və orqanizmə mikros-kopik miqdarda daxil olmalı-dır ki, bədən yaşayış proseslərini təmin edə bilsin.

XIX əsrin sonlarına qədər "sinqa" adlı dəhşətli xəstə-lik bütün dünya okeanlarında üzən gəmilərin heyətlərini əl-dən salırdı. Hələ XVIII əsrin sonlarında aşkar olunmuşdu ki, təzə meyvə-tərəvəz bu xəstə-təklə mübarizəyə kömək edir. Alimlərə düz yüz il gərək oldu ki, bunun səbəbini aşkar etsin-lər: sən demə, təzə meyvələrdə vitamin varmış!

O zamanlar alimlər vitamin-lərin təbiətini dəqiq bilmədik-lərindən onlara xüsusi adlar ver-mir, eləcə əlifbanın hərfləri ilə işarə edirdilər – A, B, C, D və sairə. Gəlin görək, sağlam olmaq üçün onların bəzilərinə niyə ehtiyac yaranır.

B1 vitamini süddə, təzə mey-və-tərəvəzdə, bütün taxıllarda olur. Onun orqanizmdəki ehti-yatı daim yenilənməlidir.

Başqa mühüm vitamin C vitaminidir. Onun bədəndə yox-luğu xəstəliyə səbəb olur. Bu xəstəlik zamanı oynaqqlar mü-təhərriqliyini itirir, dişlər lax-layır, sümüklər yumşalır. C vitamini portağalda, qabaqda, pomidorda olur. Orqanizm C vitaminini özündə toplaya bil-mir deyərək, onu daim qəbul et-məyə ehtiyac yaranır.

D vitamini körpələrdə sü-müklərin və dişlərin düzgün inkişafı üçün lazımdır. Bu vita-min böyük miqdarda balıq ya-ğında, qaraciyərdə və yumurta sarısında aşkarlanıb. Əgər siz qidanızı düzgün seçirsinizsə, onda əmin olun ki, lazımı qə-dər vitamin qəbul edirsiniz.

Kalori nədir?

Bu gün az qala bütün dünya özünün "kalorisini izləmək"lə məşğuldur. Hətta elə restoran-lar da var ki, birbaşa menyuda hər xörəyin kalorisi çap olunur. Kalorinin nə olduğunu, onun orqanizmdə oynadığı ro-lu başa düşmək üçün birbaşa yeməkdən danışmalıyıq.

Bu gün elm hüceyrənin qıdanı enerjiyə necə çevirməsini hələ də dəqiq izah edə bilmir. Biz sadəcə olaraq, bunu fakt kimi qəbul etmişik. Biz həm də izah edə bilmirik ki, bədən hüceyrələrinin normal fəaliyyəti üçün niyə bütün deyil, yalnız bəzi qidalara ehtiyac duyulur.

Biz bilirik ki, orqanizmə düşən qida oksigenlə birləşir. Demək olar ki, qida da yanacaq kimi "yanır". Yanacağın gördüyü işi biz bu gün kalori ilə ölçürük.

"Qram-kalori", yaxud kiçik kalori suyun bir qramının temperaturunu Selsi şkalası ilə bir dərəcə qaldırmaq üçün lazım olan istiliyə deyilir. Böyük kalori isə 1000 kiçik kaloriyə bərabərdir.

Qidanın hər qramı "yanarkən" müəyyən miqdarda kalori əmələ gətirir. Məsələn, bir qram zülal dörd kalori verir, bir qram piy doqquz. Orqanizm nə qədər ki, yaşamını təmin edə bilir, onun üçün enerjinin alınmasında istifadə olunan yanacağın fərqi yoxdur. Məsələn, təxminən 68 kiloqram çəkisi olan insanın tam sakit, hərəkətsiz vəziyyətdə gündə cəmi 1680 kaloriyə ehtiyacı olur.

Biz niyə tərləyirik?

Bədəni daim işləyən bir "soba" saymaq olar. Qəbul etdiyimiz qida orqanizmin "yandırdığı" "yanacaq"dır. Hər gün bu prosesdə orqanizm 2500 kalori işlədir. Bu qədər kalori 23 litr suyun qaynama temperaturunun çatdırılması üçün bəs edərmi? Bəs orqanizmdəki bu qədər istilik hara sərf olunur? Əgər bədəndə temperatur tənzimləyiciləri olmasaydı, biz, yəqin özümüzü buxar qazanı kimi hiss edərdik. Amma bəllidir ki, bizim bədənimizin temperaturu heç vaxt yüksəlmir (təbii ki, əgər bir xəstəliyimiz yoxdursa). Bədənin temperaturu ortalama Selsi ilə 37 dərəcəyə yaxın həddə dəyişməz qalır.

Tər ifrazı bizim "qazanxanada" temperaturu normal saxlamaq vasitələrindən biridir. Bədənimizin temperaturu beyində "temperatur mərkəzi" deyilən mərkəz tərəfindən tənzimlənir. O, üç hissədən ibarətdir: nəzarət mərkəzi, isitmə mərkəzi və soyutma mərkəzi.

Maye buxarlananda o, özünü istiliyi də aparır. Məsələn, hamamda çiməndən sonra bizim bədənimiz sərinləyir, çünki isti dərəcələrlə təmasa girən su tez bir zamanda buxarlanaaraq, özünü bədənin istiliyini də aparır. Beləliklə, tərləmə bədənin soyutma prosesinin bir hissəsidir.

Tər leysana bənzəyir, amma ondan fərqli olaraq, bədəni içəridən isladır. Maye dəridəki milyonlarla dəlikdən xırdaca damlalar şəklində axır. Bu xırdada damlalar lazım olanda çox tez bir zamanda buxarlanaaraq, bədənin istiliyini aşağı sala bilər.

Havada rütubət çox olan günlərdə biz əziyyət çəkirik, çünki dərəcəmiz üzərindəki tər tez buxarlana bilmir. Belə zamanlarda biz ventilyatordan istifadə edirik ki, rütubətli havanı qovaq və bədənimizin buxarlanmasını gücləndirə bilək.

Niyə duza ehtiyacımız olur?

İnsan bədəninə orta hesabla 47 litrə yaxın su var. Belə məlum olur ki, orqanizmin bəzində adamı heyran qoyacaq dərəcədə su var.

Quruya köçəndən sonra onlar öz orqanizmlərindəki dəniz suyunu bədən mayesi kimi saxlayırlar. Lakin quru ərazi lazım olan qədər natural duzu təmin edə bilməz. Duz suda həll olduğu üçün torpaqdakı duzların xeyli qismi yağış suları vasitəsilə yuyularaq çaylara, dənizlərə, okeanlara axır. Nəticədə torpaqda bitən bitkilərin çoxunda lazım olan qədər su olmur.

Bax elə buna görə də bitki məhsulları qidalar yeyən heyvanların duza ehtiyacı yaranır. Başqa heyvanları ovlamaqla keçinən heyvanlara isə əlavə duz lazım olmur. Onlar bədənlərinə gərək olan duzu öz qurbanlarının orqanizmindən alırlar. Məsələn, eskimoslar ən çox ətlə qidalanırlar deyə, duza ehtiyacı çox az olur.

Dənizdən uzaqlarda yaşayan insanların duza ehtiyacı daha artıqdır. Qədim Meksikada duz o qədər yüksək qiymətləndirilirdi ki, onlarda hətta duz tanrısı da vardı. Avropada çox qədim zamanlarda insanların haqqını tez-tez duzla ödəyirdilər. İngilis dilində "salary" (məvacib) "salt" (duz) sözündən yaranıb.

İnsan bədəninə duz ən çox dərində yığılır. Əgər insan duzsuz qida qəbul edərsə, qan tərkibindəki duzu müxtəlif yollarla itirir. Oduq ki, dəri özünün duz ehtiyatını qana verməli olur ki, duzun konsentrasiyası daim eyni qalsın. Bunun dəri xəstəlikləri zamanı yaxşı effekti olur. Ona görə də bəzi xəstəliklərdə həkimlər duzsuz pəhrizlər təyin edir.

Duz bədəndən əsas etibarilə böyrəklər vasitəsilə çıxır. Əgər insanın böyrəkləri xəstədirsə, ona az miqdarda duzu olan pəhriz təyin edilir ki, böyrəklər çox gücə düşməsin.

Niyə biz susuzluq hiss edirik?

Yanğımız olanda və içməyə su tapmayanda elə əziyyət çəkirik ki, daha heç nə barədə fikirləşə bilmirik. Hamımız hərdən susuzluq hiss edirik, amma bir təsəvvür edin ki, bu hissi uzun müddət yaşayanlar necə tab gətirir. Əgər insan üç həftə ərzində içməyə su tapa bilmirsə, həlak olur.

Baxmayaraq ki, bədənimizin 50-60 faizi sudan ibarətdir, orqanizmin özünün maye ehtiyatlarını təmin etməyə daim ehtiyacı duyur! Həqiqətən də gün ərzində yetkin adam orta hesabla bədən mayesinin üçdə ikisini tərlə, bir litrə yaxınını isə təbii ehtiyatlarını ödəyərkən itirir.

Digər tərəfdən, su içib-içməməyimizdən asılı olmayaraq, maye də qəbul edirik, çünki qida ilə təxminən litrə üçdə biri qədər su bədənimizə daxil olur. Lakin itirdiyimiz su ilə qəbul etdiyimiz suyun miqdarı orqanizmin su balansını saxlamaq üçün kifayət deyil. Susuzluq hissi bədənimizin daha artıq suya ehtiyacı olmasının siqnalıdır.

Ağızdakı və boğazdakı quruluq bir çoxlarının güman etdiyi kimi, susuzluqdan yaranır. Belə hallar bir çox səbəblərdən, o cümlədən əsəbi vəziyyətdən, fiziki işdən, yaxud ağız şirəsi ifrazının azalmasından baş verə bilər. Ağızda tüpürçək ifrazını gücləndirmək olar (məsələn, az miqdarda lumu şirəsi ilə), lakin bu, susuzluğu yatırmayacaq.

Sizin tüpürçəyiniz normal ifraz oluna bilər, mədəniyyət və sidik kisəniz maye ilə dolu ola bilər, amma bunlara baxmayaraq, siz susuzluq hissindən yenə əziyyət çəkə bilərsiniz! Məsələn, barda bir necə qədər viski içmək olar, lakin əgər qədlər arasında duzlu araxis yeyirsənsə, susuzluğunuz yatmayacaq.

Məsələ bundadır ki, susuzluq qandakı duzun miqdarının dəyişməsi ilə əlaqədardır. Bizim qanımızda normal miqdarda duz və maye olur. Susuzluq hissi suya nisbətə duzun miqdarının artmasıyla əlaqədardır.

Bizim beynimizdə "susuzluq mərkəzi" var. O, qandakı duzun miqdarına nəzarət edir. Orda bir dəyişiklik baş verəndə mərkəz boğazın arxa hissəsinə xəbər göndərir. Ordan gələn cavab mesajları beynə dönür və bu cür operativ əlaqə, susuzluqdan əziyyət çəkdiyimizi hiss etməyə imkan verir.

bir cavab

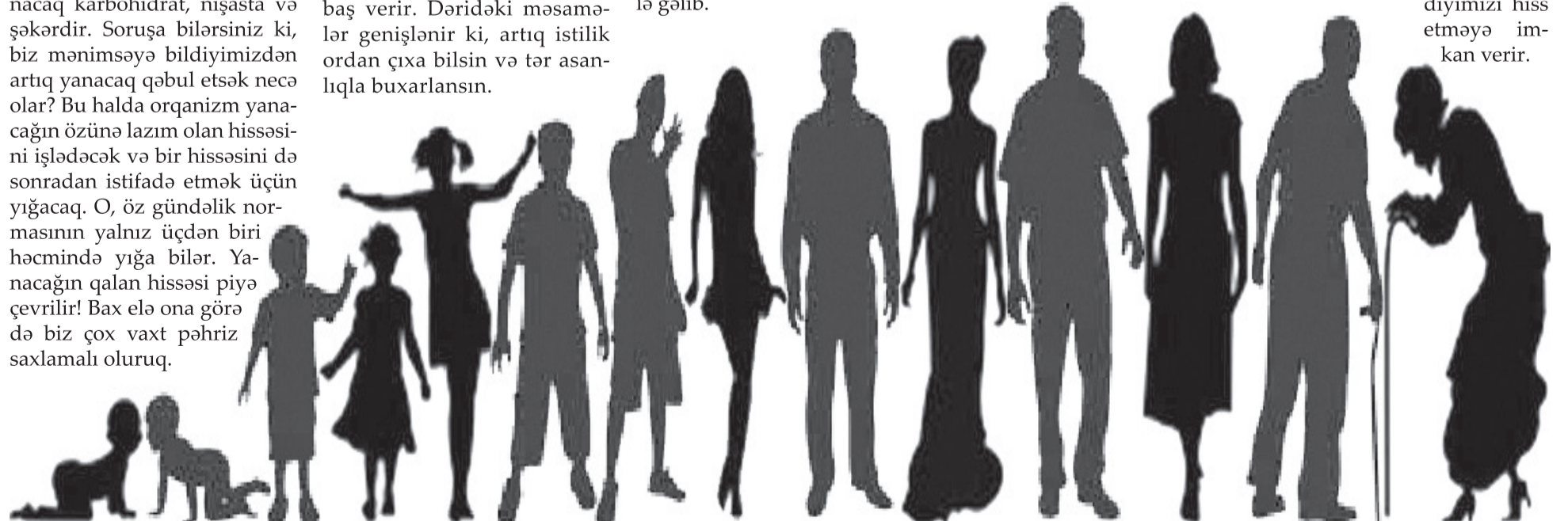
Əgər o, dəftərxana işi kimi sakit bir iş görürsə, bu rəqəm gündə 3360 kaloriyə yüksəlir. Əgər insan ağır fiziki əməklə məşğuldursa, gündə ona artıq 6720 kalori lazım olur ki, orqanizm normal fəaliyyət göstərə bilsin.

Uşaqların kaloriyə böyüklərdən çox ehtiyacı olur, çünki yaşlı adamlar toplanan yanacaq elə də asan yandıra bilmirlər. Maraqlıdır ki, biz qışda yaya nisbətən daha çox kalori işlədirik. İnsan üçün adi yanacaq karbohidrat, nişasta və şəkərdir. Soruşa bilərsiniz ki, biz mənimsəyə bildiyimizdən artıq yanacaq qəbul etsək necə olar? Bu halda orqanizm yanacağın özünə lazım olan hissəsini işlədəcək və bir hissəsini də sonradan istifadə etmək üçün yığacaq. O, öz gündəlik normalının yalnız üçdə biri həcmində yığa bilər. Yanacağın qalan hissəsi piyə çevrilir! Bax elə ona görə də biz çox vaxt pəhriz saxlamalı oluruq.

Təsəvvür edin ki, birdən qanın temperaturu nədənsə düşür. Onda işə isitmə mərkəzi girir. Onun əmri ilə xüsusi vəzilər yandırmaq üçün daha çox element istehsal edir, əzələlər və qaraciyər isə daha çox "yanacaq" yandırır. Bəs əgər temperatur hər hansı səbəbdən artsa necə? Onda da "soyutma mərkəzi" dövrəyə girir. Oksidləşmə, yaxud yanacağın yanması prosesi ləngiyir. Və burda mühüm bir hadisə baş verir. Dəridəki məsamələr genişlənir ki, artıq istilik ordan çıxa bilsin və tərsinə qanla buxarlansın.

Məsələn, əzələlərimiz 75%, qaraciyərimiz 70%, beynimiz 79%, böyrəklərimiz 83% sudan ibarətdir!

Lakin bədənin mayesi təmiz su deyil. Əslində, o, duz məhluludur. Bəs niyə belədir? Elmi nəzəriyyələrin birinə əsasən, insan da daxil olmaqla, yer üzündə yaşayan bütün heyvanlar dənizlərdə yaranan və əvvəllər orada yaşamış orqanizmlərin törəmələridir. Bu məxluqların bədənlərindəki maye isə dəniz suyundan əmələ gəlib.

Aleksandr

Yeğoroviçə məktub

Çox hörmətli və qədim dostum Aleksandr Yeğoroviç.

Uzunmüddətli susqunluğuma görə qarşınızda günahkaram. Əslində bu hiss həm də günahsız günahkarlıq hissidir. Doğrusu, təfərrüfatları açıqlamaq, məktubunuzu uzun müddət cavabsız qoymağımın səbəblərini izah etmək olduqca çətin olacaq. Çünki səbəblərim çoxşahəli və qəlizdir.

Bildirim ki, hal-hazırda gördüyüm işin üzərində sürgündə olduğum kimi oturmuşam. Sürgünümə səbəb əsərimdir – “Russkiy vestnik” dərgisində dərc olunan romanım. Altıhissəli böyük bir iş.

Əslində noyabrın sonlarında hər şey yazılmış və hazır idi. Mən isə yazdıqlarımı hamısını yandırdım. Doğrusu, bəyənməmişdim. Bunu etiraf etməliyəm. Yeni forma və plan daha çox diqqətimi çəkib marağıma səbəb oldu. O səbəbdən də hər şeyi yenidən yazmağa başladım.

Qeyd edirəm ki, səhərdən-axşamədək işləməyimə baxmayaraq, yenə də azdır. Çünki mən, hər ay “Russkiy vestnik” dərgisinə altı-səhifəlik yazı təhvil verməliyəm. Ruhü azadlığım olsaydı, bəlkə də bu, mümkün olardı.

Roman ilham işidir. Yazılması üçün dinc ruh və təxəyyül tələb edir. Mən isə sıxıntılar və məhrumiyyətlər içində boğuluram. Demək olar ki, hər gün borca görə qarımı döyənlər mənə həbslə hədələyirlər. Onlarla məsələni həll edə bilməmişəm. İnanmıram ki, yaxın gələcəkdə də tam həll edə bilim. Doğrudur, onların bəziləri yolagələndir və mən onlarla dil tapmağı bacarmışam. Məsələn, bəzilərinin borcu beş il müddətində verəcəyimə razılaşdırmışam. Bir çoxuyla problemin necə olacağı hələ də açıq qalır. Və düzəlmir.

Belə hadisələr insanı ruhdan salır, əl-qolunu bağlayır. Bəzən isə dözülməz həddə çatdırır. Çox yaxın dostumun məktubuna cavab verməməyimin səbəblərindən biri də elə budur.

Üstəlik, xəstəliklər. Xaricdə olduğum beş ay müddətində ruh düşkünlüyünə qapılmışdım. Depressiya mənə əldən salırdı. Hələ mübtəla olduğum digər xəstəliyi, babasili demirəm. Yəqin siz bu dəhşətli xəstəliyin ağırlığından və fəsadlarından xəbərsizsiniz. Artıq üç ildir ki, xəstəlikdən əziyyət çəkirəm. Bu yaxınlarda yenə də ağırlaşmışdım və on beş gün yatağa məhkum olmuşdum. Bu müddət ərzində əlimə qələm də ala bilmədim. İndi isə yerdə qalan on beş gün ərzində beşsəhifəlik yazını yazıb yekunlaşdırmalıyam. Son üç gündür özümü hələ ki gümrəh hiss edirəm. Üzücü epilepsiyadan və yataqdan xilas olmuşam.

Sizə problemlərdən yazıb ailənin çətinliklərindən, mərhum qardeşimin saysız-hesabsız işlərindən, bağlanmış dərgilərindən söz açmadım.

Qeyd edirəm ki, son vaxtlar səbirsiz və əsəbi olmuşam. Özümdən tez çıxıram. Xasiyyətim dözülməz olub. Bilmirəm, bütün bunlar mənə hara aparacaq.

Bütün qışı heç yerə getməmiş və heç kimi görməmişəm. Yalnız bir dəfə “Roqnedlər”in açılış mərasimində teatrda iştirak etmişəm. Əgər mənə həbsə atmasalar, bu cür həyat tərzim romanım bitənə qədər davam edəcək.

İndi isə məktubda qeyd etdiyiniz məqamlara cavab vermək istəyirəm. Yazıb sual edirsiniz ki, dövlətə məxsus nəşriyyatlarla əməkdaşlıq etsəm, yaxşı olmazmı? İnanmıram. Doğrusunu deyim, pulun və gəlirin çox olduğu yerlər mənə daha çox sərf edir. Ədəbiyyatda elə bir imzam və dəsti-xəttim var ki, borclarım olmasa, halal çörəyimi həmişə qazana bilərəm.

Yeri gəlmişkən, sizə son dövrlərdə gördüyüm ədəbi işlərdən də danışmaq istəyirəm. Bunları nəql etdikdən sonra sizin üçün hər şey aydınlaşacaq.

İş elə gətirdi ki, mən Katkova “Sovremennik” dərgisində ən aşağı qiymətə əməkdaşlıq istəyim haqqında təklif irəli sürdüm. Onlar bu təkliflə razılaşdılar. Sonra mənə etibarlı mənbələrdən gələn məlumatlardan aydın oldu ki, bu dərgidə son illər ədəbiyyat nümunələri getmədiyindən, hal-hazırda belə yazılara böyük ehtiyac var. Həm də aydın oldu ki, Turgenyev daha bu dərgi ilə əməkdaşlıq etmir, Lev Tolstoyla isə aralarında mübahisə yaranıb. Məhz belə bir şəraitdə mən onların karına gəlmişəm. İşlərinə yaramışam. Amma onlar vəziyyətə hiyləgərcəsinə yanaşdılar. Roman onların jurnalı üçün çox böyük idi və dərgidə yayımlanmasında hər səhifəyə ödənilməli olan 125 rubl isə büdcələrinə uyğun deyildi. Onların bütün cəhdləri qiyməti aşağı salmaqdan ibarət idi. Bu məqsədlə danışmaq aparmaq üçün Moskvaya gəlməyimi istəyirdilər. Mənim məqsədim isə Yaradanın köməyi ilə möhtəşəm alınacaq romanımın üç hissəsinin dəyişmədən dərc olunmasıdır. Çalışmaqdır.

Əslində, bununla mən oxucuların reaksiyasını öyrənmək istəyirəm. Yaranmış mənzərənin effektini müəyyənləşdirməyə çalışıram. Düşünürəm ki, romanım oxucu qazana bilsə və bəyənilsə, nəşriyyat qiyməti nəinki aşağı salar, əksinə, bir az da artırar. Əgər belə etsələr, bu, onlar tərəfindən edilmiş müqəddəs bir addım olar.

Həyatıma korluq verib, özümü sıxıb kasıb ömrü yaşayıram. Məhrumiyyətlərə, ehtiyaclar qarşı dözümlü nümayiş etdirirəm. Hər halda, qonaranı öncə almaq istəmirəm. Məqsədim də elə budur. Çünki öncə pulu alsam, həm ruhən, həm də fikrən azad olmayacağam və dərginin asılılığına düşəcəyəm. Bunu isə heç istəmirəm.

İki həftə bundan öncə romanımın birinci hissəsi “Cinayət və cəza” başlığı ilə “Russkiy vestnik” dərgisinin yanvar sayında çıxdı. Mən artıq romanın insanları heyrətləndirməsi barədə fikirlər eşitmişəm. Roman hamını heyrətə salacaq. Çünki yeni olan məqamlar çoxdur. Təəssüf edirəm ki, romandan bu qədər danışdığım halda, onu sizə göndərə bilmirəm.

İndi dinləyin: Güman edin ki, mən romanı möhtəşəm bir sonluqla bitirəcəyəm. Gözlədiyim kimi. Bu il onu ikinci dəfə nəşrə verib əlimə iki min, üç min məbləğində pul alacağam. İnanın, bu məbləği dövlət orqanlarından heç biri mənə verə bilməz. Əsl dərd onda olacaq ki, mən romanımı düşündüyüm kimi bitirə bilməyəcəyəm. Onu korlayacağam. Son vaxtlar belə olacağını daha çox hiss edirəm. Borclara görə həbsə atılsam, həqiqətən sonluq belə olacaq. Arzularım puça çıxacaq.

Özüm haqqında həddindən çox danışdım. Bunu eqoizm kimi qiymətləndirməyin. Bu, öz küncünə çəkilib yerində susan insanlara xas bir xüsusiyyətdir. Həm də çox dəhşətlidir.

Lütfən, həyat yoldaşıma mənim dərin hörmətimi və səmimi salamlarımı yetirin. Ən başlıcası isə ona cansağlığı arzulayıram.

Əziz dostum, siz ailənizdə xoşbəxtsiniz. Tale isə insanın yeganə xoşbəxt olacağı yeri – ailəni mənədən əsirgəyib.

Atanızın sizə təklifi və sizin ondan imtinanız haqqında da məktubda qeyd etmişdiniz. Bəlli işlərimin çoxluğundan, qorxuram sizə məsləhət verə bilməyim. Bir şeyi unutmayın. Heç vaxt sonda deyilməsi məqbul olan sözü əvvəldə deməyin! Qərarınızı isə yaya saxlayın. Düşünürəm ki, yayda Peterburqa gələcəyəm. Qismət olsa, görüşərik.

Ümumiyyətlə, mən çox sevinirəm ki, siz daxilən, ruhən xalqa bağlı bir insansınız. Sizinlə müxtəlif mövzularda həmsöhbət olmaq mənim üçün xoşdur. Doğrudur, bəzən fərqli fikirlər səsləndirirsiniz və mən sizinlə razılaşmıram.

Hər halda, düşünürəm ki, bunların hamısı vətəndən kənar, xaricdə yaşamağınızdan və xarici mətbuatı izləməyinizdən irəli gəlir. Xarici mətbuatda Rusiya ilə bağlı məsələlərdə çox ifrata varırlar. Xəbərləri şişirdirlər. Şəxsən özüm də xaricdə olan zaman bunları müşahidə etmişdim. İstəsək də, istəməsək də, şübhəsiz ki, bütün bunlar düşüncələrimizə təsir edir. Bir çox məqamlarda isə sizinlə tamamilə razıyam.

Qeyd edirəm ki, sizin mənə qalmış əşyalarınız olduğu kimi komoddadır. Bir də sizə borcum var. Bir az gözləyin, mən bu borcu mütləq qaytaracağam. Bir biləydiniz ki, burada hələ nə qədər adam mənədən borclarımı ödəyəcəyimi gözləyir.

Romanımı bitirdikdən sonra nə edəcəyimi bilmirəm. İnanıram ki, ədəbi imzam tam tanınandan sonra payıza yaxın yeni nəşə yazmağa başlayım. Planlarım çoxdur, hər halda ağılla hərəkət etməliyəm.

Hələlik, sağ olun, çox hörmətli dostum. Ümid edirəm ki, növbəti məktubda bir-birimizə daha çox xəbərlər göndərəcəyik. Balacalarınızı əvəzimdən öpün.

Hörmətli, Sizin F.Dostoyevski.

P.A.İsayevə məktub

Çox hörmətli Pavel Aleksandrovici. Məktub vasitəsilə sənə, mənədən xahiş etdiyini otuz rublu göndərirəm. Məktubda xəstəliyin barədə yazmışam. Ümid edirəm indiyə sağalmış olarsan. Yeni il münasibətilə sənə yalnız və yalnız xoşbəxtlik, cansağlığı arzulayıram.

Məktubda yazırsan ki, iki dəfə mənə məktub yollamısan. Qeyd edirəm ki, məktublardan heç biri gəlib çatmayıb. Hətta özüm də məttəl qalmışam. Bütün məktublar zamanında mənə yetişdiyi halda, niyə məhz sənə məktubun gəlməsin?

Bütün bunlarla bərabər, demək istəyirəm ki, sonuncu pulumu sənə yollayıram. Hal-hazırda əlimdə bir qəpiyim də yoxdur. Göndərdiyim pulu da, yazıq balalarının boğazından kəsirəm.

Moskvada sənə yardım etməyim, sənəninlə qəti maraqlanmamışım haqqında sayələr yayılıb.

Məgər mən sənə yardım etməyirəm? Sənə işləmək üçün yerləri tövsiyə etməyirəm? Əgər uğur qazana bilmirsənsə, bu, artıq mənim günahım deyil. Sən özün bu işlərin öhdəsindən gələ bilmirsən.

Anan dünyasını dəyişməzdən öncə, “Paşanı tək buraxma” deyərək vəsiyyət etmişdi. Mən bu vəsiyyəti günə bu günə qədər əməl edirəm və heç vaxt sənə tək buraxmamışam. Amma nəzərə al ki, sən artıq otuz yaşın var və həyatında baş verən uğursuzluğa görə günahkar mən deyiləm.

Mənə elə gəlir ki, sən həyatında nə isə qeyri-adi şeylər baş verir. Pul lazım olanda səsin gəlir, sonra isə yenə səndən soraq almaq mümkün olmur.

Əgər məktubunda, hörmətli həyat yoldaşıma öz sayğılarını göndərməyi unutmusansa, bari övladlarına öpüş yollayaydın. Onlar bu dəqiqə yataq xəstəsidirlər. Fedya isə, bir həftədir ki, ölümlə əllaşır. Nə isə, hələlik.

Səmimiyyət və hörmətli, F.Dostoyevski.

Tərcümə edən: Günel EYVAZLI

Bütün dahilər kimi, o da qərribə insan olub. Gah bolşevikləri dəstəkləyib, gah amansızcasına tənqid edib, gah həbs edilənlərin müdafiəsinə qalxıb, gah da repressiyalara haqq qazandırıb...

Stalin və Qorki çox yaxın olublar. Hətta dostların bəzi "vərdişləri" də oxşar olub. Rəhbər işdə və evdə dəyişikliyi xoşlamayıb. Qorki də sabitliyi sevib. Onun Ryabuşinskədə, İtaliyada və Krimdakı evlərində iş otaqlarının görünüşü, demək olar ki, eyni olub. Bununla bağlı belə bir zarafat da vardı: "Qorki hər yerə iş kabinetini də özü ilə aparır".

Rəhbər proletar yazıçısının evinə qonaq getməyi xoşlayardı. Məhz Stalinin əmri ilə yazıçının Malaya Nikitskaya küçəsindəki evi qapalı əraziyə çevrilmişdi.

Rəhbərin iki sözü daha məşhurdur. 26 oktyabr 1932-ci ildə Stalin Sovet yazıçıları Birliyinin üzvləri ilə görüşdə tarixi ifadə işlətməmişdi: "Yazıçılar insan ruhunun mühəndisleridir".

Onların daha bir görüşü isə öz əksini rəsm əsərində tapıb: "Qorki Stalinə, Molotova və Vorosilova kitab oxuyarkən".

Qorki həmin vaxt onlara "Qız və ölüm" nağılını oxuyurmuş. Bu vaxt rəhbər deyib: "Bu nağıl "Faust"dan (Höte) daha güclüdür". (Sevgi ölümə qalib gəlir). Məhz bu ifadəyə görə məmurlar "Faust"u dərsləklərə çıxarmalı olmuşdular.

Stalin və Qorkinin dostluğu 30-cu illərin əvvəllərində özünün pik nöqtəsinə çatıb. Bu barədə siyasi büro iclaslarının protokollarından geniş məlumat əldə etmək olar. 1931-ci ilin martından 1932-ci ilin oktyabrına qədər "M.Qorki ilə bağlı məsələlər"ə düz 11 dəfə baxılıb. Lakin sonrakı üç il yarımda yazıçının ədəbiyyatla bağlı yalnız iki qeydi müzakirə edilib. Yəqin ki, İosif Vissarionoviç artıq canlı klassikdən "soyumuşdu".

Maksim Qorkinin redaktə etdiyi "Stalin adına Belomorsk-Baltik kanalı" kitabı onların "dostluğuna" ən bariz nümunədir. Aralarında yaranmış soyuqluq kitabda da nəzərə çarpır.

Əvvəlcə Qorki, sadəcə olaraq, "iddia" edirdi ki, Stalin İliçin varisidir:

"Dünyada İosif Stalinin nüfuzu durmadan və sürətlə artır... Qətiyyəti, iradəsi, böyük nəzəriyyəçilərə xas iti ağılı, istedadlı rəhbər cəsarəti, insan keyfiyyətlərini çox incəliklə duyan,

onlardan ən yaxşılarını qiymətləndirməyi bacaran əsl inqilabçı intuisiyası, müəyyən yüksəkliyə birinci qalxmağa mane olanlara qarşı amansız mübariz olması ona Leninin əvəzləməyə imkan verdi".

Stalin bütün Avropada məşhur olan Qorkinin hörmət və nüfuzundan repressiyalara bəraət qazandıрмаq üçün istifadə edirdi. Bundan başqa, Belomorkanal haqqında danışıq Qorki sovet penitensiar sisteminin "məğzini" də açıqlayırdı...

"Bu, keçmiş düşmənlərin fəhlə sinfinin aparıcı üzvünə, hətta dövlət əhəmiyyətli işlərdə əsl əmək qəhrəmanlarına çevrilməsinə xidmət edən əla təcrübədir. Dövlət tərəfindən tətbiq edilən islahedici əmək siyasəti bir daha parlaq şəkildə özünü təsdiq etdi".

Qorkinin ölümü ətrafında çox söz-söhbətlər yarandı. Əvvəlcə onun zəhərlənərək ölməsi versiyası irəli sürüldü. Buna əsas verən faktlar isə yəqinləndirici idi. Belə ki, yazıçı ölənlərin ehtimala, nahar stolunun üstündə yarılmışdı. Beyni tədqiqatə göndərilmiş, nəşi tələsik surətdə Kreml divarları yanında dəfn edilmək üçün yandırılmışdı.

Bütün məsuliyyət isə "Ellər atası"nın üzərində qaldı. Çünki onunla Qorki arasında münasibətlər pozulanda söz-söhbət yarandı ki, yazıçı artıq repressiyaları həddini aşmış dərəcədə hesab edib, İtaliyaya qaçmaq istəyirmiş.

1938-ci ilin martında artıq rəsmi versiyası açıqlamaq vaxtı gəlmişdi. Deyilirdi ki, Qorki "antiso-vet trotskiçi dəstə"nin məhkəmə prosesini zamanı xalq düşmənləri tərəfindən öldürülmüş. SSRİ-nin Baş prokuroru Vişinskinin 60 səhifəlik ittihamnaməsinin 16 səhifəsi "Sovet dövlətinin ictimai xadimləri S.M.Kirov, V.R.Menjinski, V.V.Kuybişev, A.M.Qorkinin ölümünə" həsr edilmişdi.

Çıxışda "məhkumların etirafları və Qorkinin öldürülmə səbəblərinin təhlili"ndən tutmuş "qətl" təsviri'nə kimi hər şey vardı.

Prokuror Andrey Vişinskinin ittihamnaməsindən:

"Bessonov deyir ki, o, 1934-cü ildə Parisdə Qorkiyə nifrət edən Trotski (Qorki də bu beynəlxalq casusa və xəyanətkar Trotskiyə nifrət edib) ilə görüşəndə o, dedi ki, Qorkini nəyin bahasına olursa olsun, kənarlaşdırmaq lazımdır. Dedi ki, Qorki Stalinin yaxın dostu və partiyanın baş xəttinin əsas təbliğatçısı kimi çox məşhurdur".

Sonra prokuror öz-özünə sual verir ki, SSRİ-də belə bir sui-qəsd nəyə görə və necə baş verə bilər: "Onlar Qorkini siyasi fəaliyyətdən necə kənarlaşdırma bilirdilər?"

Vişinski Sovet hökumətinin keçmiş yüksək çinli məmuru Aleksey Rikovu istintaq protokollu oxuyur: "- Siz A.M.Qorkini necə təcrid etmək istəyirdiniz? - Bunu yalnız bir yolla etmək olardı - Qorkini öldürməklə".

Əslində, isə Qorki, "dahi proletar yazıçısının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə" 1935-c ildən ev dustağı idi. Vişinski isə gah zəhərlənməkdən danışıq, gah da deyir ki, müalicə düzgün aparılmayıb. Sonda o, anonim ekspertlərin rəylərinin üstündə dayanaraq bildirir ki, böyük miqdarda ürək dərmanı verməklə Qorkini qətlə yetiriblər. Nəticədə, "zəhərlənmə" ilə bağlı çekist Yaqoda, həkimlər, Kryuçkova və Bula nova güllələndilər...

Məlum yazarlar haqqında naməlum faktlar

Yazdıqları kitablara və qazandıqları mükafatlara rəğmən, qələm sahibləri də adi insanlardır və onların da özünəməxsus qəribəlikləri, hobbiləri və inancları var.

Bram Stoker

"Drakula"nın müəllifi Bram Stoker təkcə yarasalar, qan və ölümsüzlük haqqında romanlar yazmayıb. Stokerin "Məşhur firil-daçqılar" adlı bir araşdırma əsəri də var. Bir çox fırlıdaçqının ifşa edildiyi kitabda diqqəti daha çox cəlb edən məqam kraliça Elizabet Stokerin haqqında yazılanlardır. Yazıçı, onun formal olaraq bu adı daşdığına, taxt-tacı idarə edənlərin isə onun qılığına girmiş yaltaqların olduğuna diqqət çəkir.

Maya Angelou

Ötən ilin mayında dünyasını dəyişən Maya Angelou təkcə yazıçı kimi deyil, həm də şairə, rəq-qasə, aktrisa və müğənni kimi tanınır. Ancaq Angelounun hələ 17 yaşında ikən "ən qədim peşə"nin nümayəndələrindən olduğunu indiyə qədər heç kim bilməyib. Belə ki, gənc və tənha ana olan Mayanın bir müddət bu yolla pul qazandığı, lakin qardaşının müdaxiləsindən sonra bu yoldan çəkdiyini bildirilir.

Çarlz Dikkens

İngilis ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan Dikkensin heç kimə məlum olmayan qəribəlikləri və maraq dairəsi olub. Məşhur yazıçı asudə vaxtını Paris morqunda keçirməkdən, ya da Temza çayı kənarında polislərlə birlikdə durub intihar edənlərin meyitlərinə baxmaqdan zövq almış.

Mark Tven

Amerikanın ən məşhur yazıçılarından olan Mark Tven yazıçılıqla yanaşı, müxbirlik də edib, mədəndə çalışıb, hətta kapitan kimi də fəaliyyət göstərmiş. Çalışdığı bütün sahələrdə çox bacarıqlı olan Mark Tvenin moda sahəsində də kiçik bir "kəşfi" var: belə ki, o, qadın geyimlərinin vacib aksesuarlarından birinin müəllifidir.

Filip K.Dik

Ölümündən sonra məşhurlaşan Filip K.Dikin bir çox filmlərin ssenarisinin əsasını təşkil edən roman və hekayələrinin yazılma prosesi qərribə olub. 1974-cü ildə dişini çəkdirmək üçün xəstəxanaya gələn yazıçı, ölümündən əvvəl etdiyi bir açıqlamada həkimin ona ağrıkəsici dərman verməsini gözləyəndə yadplanetlilərin nəzarətinə keçdiyini və bu hadisənin onu hekayə yazmağa ilhamlandırdığını deyib.

Ceyms Metyu Barrou

Şotland dramaturqu və romançısı Ceyms Metyu Barrou kriket idman növünə aludəçiliyi ilə ad çıxarıb. Bu həvəsinin ardınca gədən yazıçı, hətta bir idman klubu açır və komanda üzvlərini təcridə və bacarıqlarına görə deyil, tamamilə başqa kriteriyalarına görə seçir. Belə ki, Barrou həyat yoldaşlarını sevən və ona qeyri-adi görünən adamları komandasına dəvət edirmiş. Bu komandada onun dəvətəli Artur Konan Doyl da olub.

Artur Konan Doyl

Ədəbiyyat tarixinin bəlkə də ən məntiqli və ən ağıllı obrazı olan Şerlok Holmsun yaradıcısı Artur Konan Doylun özünün, qəhrəmanının tam əksi olduğu bildirilir. Oğlunun Birinci Dünya müharibəsində həlak olmasından sonra özünü ruhi-mənəvi biliklərə həsr edən Doyl, dostu Harli Qudinin qeyri-adi sehr gücünün olduğunu sübut etmək üçün xeyli əmək sərf edib.

Aqata Kristi

Ədəbiyyat aləminin ən məşhur "xarakter qatili" Aqata Kristinin romanları, təkcə ağıllıq cına-yətlərin açıldığı və amansız qatillərin yaxalandığı hadisələrdən ibarət deyil. Kristinin "Ölüm cadusu" adlı məşhur romanı dünyanın müxtəlif yerlərində, müxtəlif zamanlarda üç müxtəlif adamın ölümünün qarşısını alıb.

Stiq Larson

Əsl döyüş qəhrəmanı olan Ernest Heminquey ədəbiyyat aləminin yeganə "səyyah" yazıçısı deyil. "Əjdaha döyməli qız" əsərinin də daxil olduğu "Millenium" seriyasının müəllifi, yazıçı Stiq Larson çiyin çantasıyla Afrikaya gəzib-dolaşmış, solcu bir jurnalist olduğu üçün bəzi dairələrdən ölüm təhdidləri də almışdı.

Norman Meyler

Siyahıda növbəti ad Pulitzer mükafatı laureatı Norman Meylerdir. Hirsli və alkoqol düşgünü olan Meyler qeyri-adi davranışları ilə ad çıxarıb. Məsələn, onun adı bir mübahisə üstündə adam öldürməsi, yazıçı Qor Viddalı yumruqlaması və həyat yoldaşı Adele Moralesə qələm tullaması kimi cılıqlıqları məlumdur..

Hazırladı: NARINGÜL

Qorki və Stalin münasibətləri

Qızıl Qlobus

N 42(51) 06.11.2015

Beş dəfə "Oskar" mükafatına təqdim edilmiş italyan əsilli amerikalı aktyor, prodüser Leonardo Vilhelm di Kaprio 11 noyabr, 1974-cü ildə ABŞ-ın Kaliforniya ştatının Los-Anceles şəhərində anadan olub. İtalyan ata və alman ananın övladı olan atası Corc di Kaprio komik romanlar müəllifi kimi tanınmış. Anası isə bomba sığınacağında yaşayan alman Vilhelm İnderbirken və rus mühacir Yelena Smirnovanın (Helena İnderbirken) ailəsində, Qərbi Almaniyanın Ork-Erkenşvik bölgəsində doğulub. 1955-ci ildə Vilhelm və Helena ABŞ-a mühacirət edib.

Kapriyonun damarında italyan, alman və rus qanı axır. 2010-cu ildə Tiqrin sammitində Vladimir Putinlə görüşün Leonardo di Kaprio prezidentə nənəsinin rus olduğunu deyir. Leonardonun sözlərinə görə, nənəsi Yelena Rusiyadan köçəndə 2 yaşında olsa da, rus dilində danışmış və onun babası da rus olub. "Ona görə də, mən yarı rusam," - deyər aktyor bildirir.

Leonardo adını isə aktyora anası verib. İtaliyada muzeydə Leonardo da Vinçinin əsərlərinə baxanda anasını bərk sancı tutub və buna görə də o, gələcək övladına Leonardo adını verəcəyini deyib. Leonardonun 1 yaşında valideynləri ayrılıb və o, anası ilə qalıb. Kiçik Leonardonun anası işlədiyinə görə o, Los-Ancelesin müxtəlif məhəllələrində qalmalı olurdu.

Leonardo əvvəlcə "Seeds elementary School" məktəbinə gedib. Məktəbi bitirdikdən sonra "Los-Angeles Center for Enriched Studies" Universitetinə daxil olub.

Karyerası

Leo ilk dəfə 2 yaş yarımlıq olanda -- atası onu məşhur uşaq telesousuna aparanda kamera qarşısında durub. 14 yaşında aktyor olmaq qərarına gələn Leonardo bir agentlə tanış olur. Leonun saç düzümü və adı agentin diqqətini cəlb edir. Yeniyetmə Leo 30-dan artıq reklam rolində və bir neçə serialda, o cümlədən məşhur "Santa Barbara", "Lessinin yeni sərgüzəştləri", "Rozanna" və başqa seriallarda çəkilib.

Onun kinoda debütü "Dilavərlik - 3" adlı komediyada olub. 1991-ci ildən o, "Xəstəliyin inkişafı" adlı serialda çəkməyə başlayıb. Ancaq "Bu oğlanın həyatı" filmində Robert de Niro və Ellen Barkinlə tərəfmüqabili olduğundan, tezliklə işini yarımçıq qoymağa məcbur olub.

Sonralar, 1993-cü ildə Leonardo Conni Depp ilə birlikdə "Hilbert Qreyv nə gəmirir" dramında çəkilib. Bu filmə o, Arni - Hilbertin ağıldankəm qaradaşı rolunda oynayıb. Film tənqidçilər tərəfindən yaxşı qarşılanıb. Bu roluna görə Leonardo di Kaprio ilk dəfə olaraq "Ən yaxşı ikincidərəcəli rola görə", "Qızıl qlobus" və "Oskar" mükafatlarının nominantı olub.

1995-ci ildə Kaprio Şeron Stoun, Cin Hekmen və Rassel Krou ilə birlikdə "Cəld və ölü" filmində çəkilib. Bundan başqa o, "Tam tutulma" filmində şair, yaşca özündən böyük olan həmkarı Pol Verlenə vurulmuş və ondan ustad dərsləri almaq istəyən Artur Rembo rolunda çəkilib.

1996-cı ildə "Romeo və Cülyetta" filmində Romeo rolunu ifa edən aktyor Berlin film festivalında "Ən yaxşı kişi roluna görə" "Silver Berlin Bear" mükafatına layiq görülür. Bu film 147 milyon dollar gəlir gətirmişdi.

1997-ci ildə rejissor Ceyms Kemeron Kaprioya dünya şöhrəti gətirən məşhur "Titanik" filmi çəkdi. Aktyor bu filmə Cek Davson rolunda çəkilib. Leo əvvəlcə filmə çəkilməkdən imtina edir. Lakin sonradan Leonun istedadına inanan rejissor onu razı sala bilib. 1996-cı ilin əsas mədəniyyət hadisəsi sayılan film 11 Oskar mükafatına layiq görülüb. Lakin mükafatın təqdimatı, Kino Akademiyasının "Ən yaxşı kişi roluna görə" kateqoriyasında Leonardo di Kaprionu irəli sürmədiyinə görə qalmaqalla keçib.

Buna baxmayaraq, Leonardo di Kaprio bu filmə görə ən yaxşı aktyor nominasiyasında "Qızıl qlobus" mükafatına layiq görülüb.

Məhz "Titanik" filmindəki roluna görə Leonardo di Kaprio Hollivudun ən çox qazanan aktyorları sırasına daxil olub.

"Titanik" bütün dövrlərdə ən çox izlənen filmidir.

1997-ci ildə "Pipl" ("People") jurnalının apardığı araşdırmaya görə, Di Kaprio dünyanın 50 ən gözəl insanı siyahısına daxil olub.

Di Kaprio bundan sonra Vudi Allenin ağ-qara "Məşhurluq" adlı filmində çəkilib. Elə həmin il o, həm də "Dəmir maskalı adam" filmində XIV Lüdovik roluna çəkilib. Tənqidçilərin soyuq reaksiyasına baxmayaraq, bu film ABŞ-da və dünya prokatında 180 milyon dollara yaxın gəlir gətirib.

2002-2007-ci illər

2000-ci illərin əvvəllərində di Kaprio "Amerika psixopati" filminə maraq göstərsə də, sonradan Patrik Beytman rolundan imtina etdi və həmin rolunu Kristian Beyl oynadı.

2002-ci ildə Leo rejissor Stiven Spilberqin kriminal tragikomediya janrında çəkdiyi "Bacarsan, tut məni" filmində çəkilib. Əsasını hələ 1960-cı illərdə kobudluğu, qabalığı ilə ad çıxarmış Frenk Ebiqneylin bioqrafiyasının təşkil etdiyi film cəmi 52 gün ərzində 147 müxtəlif məkanda

lentə alınmışdır.

Tənqidçilərdən müsbət rəy alan bu ekran əsəri Kapriyonun karyerasında ən çox gəlir gətirən filmlərdən biri oldu. Beləliklə, Leonardo bu filmdəki roluna görə özünün üçüncü "Qızıl qlobus" mükafatını qazandı.

2006-cı ildə Leonardo "Al-qırmızı almaz" və "Dönük" filmlərində çəkildi. Rejissor Edvard Sviqin çəkdiyi və Simon Honsu, Cenifer Konellinin də rol aldığı "Al-qırmızı almaz" filmi 1999-cu ildə Syerza-Leonedə vətəndaş müharibəsi zamanı almaz axtarışı və satışı ilə məşğul olan gənc qaçaqmalçı Denni Arçerdən bəhs edir.

Rejissor Martin Skorsezenin çəkdiyi "Dönük" filmində Leo irland mafiyasını dəstəkləyən polis Uilyam Kostiqan rolunu ifa edib. Tənqidçilərin müsbət rəy verdiyi bu filməki roluna görə Leonardo di Kaprio "Qızıl qlobus" və "BAFTA" mükafatlarına layiq görülür. Filmə Kapriodan başqa, məşhur aktyorlar Mett Deymon, Cek Nikolson, Martin Şin və Mark Uolberq də çəkilib.

2008-ci ildə Leo rejissor Ridli Skottun yazıçı Devid İqnatiusun eyniadlı romanı əsasında çəkdiyi "Yalanın cəmi" filmində və elə həmin il aktrisa Keyt Uinslet ilə birlikdə "Dəyişikliklər yolu" filmində çəkilib və bu filməki roluna görə növbəti "Qızıl qlobus" mükafatını qazanır.

Növbəti layihədə di Kaprio Klint İstvudun Federal

Təhqiqatlar Bürosunun ilk direktoru

Edqar Quverdən bəhs edən "Con

Edqar" filmində çəkilib və

bu filmə aktyora daha

bir "Qızıl qlobus" mükafatı

qazandırır.

2012-ci ildə Kventin

Tarantino di Kaprionu

"Azad edilmişlərin canqosu"

filmində dəvət edir. Qəddar

quldar Kelvin Kendi rolunu

oynayan Leonardo di Kaprio

doqquzuncu dəfə "Qızıl qlobus" mükafatını qazanır.

Bir müddət sonra Leonardo Skorseze ilə yenidən əməkdaşlıq edir və "Uoll-stritdən olan canavar" filmində çəkilib. Bu, Skorseze ilə Kapriyonun beşinci birgə işi olur. Bu filməki roluna görə də Kaprio "Qızıl qlobus", "Oskar" və "BAFTA" mükafatlarına namizəd göstərilir. Filmin çəkilişləri bitdikdən sonra Leo elan edir ki, artıq yorulub və istirahət etmək istəyir.

Şəxsi həyatı

Kapriyonun sevgililəri, əsasən məşhur modellər olub. Lakin bu münasibətlərin heç biri evliliklə nəticələnməyib. Məsələlərinin birində o, evlənməyəcəyini söyləyib.

1990-cı illərdə Leonardo danimarkalı model Helena Kristensenlə görüşürdü. 2000-ci ildən 2005-ci ilə qədər isə braziliyalı model Jizel Byundhenlə yaxın münasibətdə olub. 2006-cı ildən 2009-cu ilə qədər isə o, israilli model Bar Rafeinin məşuqu olub. Onlar 2010-cu ildə ayrılıqlarını rəsmən elan ediblər. 2010-cu ildə cütlük yenidən görüşməyə başlayıb və artıq evlənməyi planlaşdırıb. Lakin bir müddət sonra "Nyu-York Post" qəzeti 2011-ci ilin mayında onların birdəfəlik ayrılıqlarını yazıb.

2011-ci ilin iyun ayında Leo aktrisa Bleik Layvli ilə görüşməyə başlayır. 2011-ci ilin oktyabrında isə onlar ayrılıqlarını, lakin dost kimi qalacaqlarını bəyan edirlər. 2011-ci ilin dekabrından aktyor "Victoria's Secret" brendinin alt paltan geyimləri modeli Eron Hizertonla görüşsə də, 2012-ci ilin noyabr ayında hər ikisinin gərgin iş qrafiki səbəbindən ayrılıqlarını bildirirlər.

2013-cü ilin may ayında aktyorun alman model Toni Qarmla sevgi macərası başlayıb.

Los-Anceles və Manhettendə malikanələri olan Leonardo di Kaprio 2009-cu ildə Beliz adası yaxınlığındakı Blekador adasını alıb və orada təmiz ekoloji kurort şəhərciyi yaratmağı planlaşdırır.

Maraqlı faktlar

Əgər bəyəndiyi ssenari olarsa, Leonardo di Kaprio Stalinin obrazını canlandırmağı arzulayır.

Leonardo anasını ən yaxın dostu hesab edir və vaxtaşırı ona bahalı hədiyyələr alır. Dediyyə görə, onunla ciddi münasibət quracaq qızı əvvəlcə anası bəyənməlidir.

O, 5 yaşından antropologiya ilə maraqlanır. Hal-hazırda evində bir neçə vəhşi dinozavr qalıqları var.

Aktrisa Keyt Uinslet Leonun bağlıdığı üstü yazılı üzüyü heç vaxt barmağından çıxartmır. Lakin orada nə yazıldığını indiyə qədər Keytlə Leodan başqa, kimsə bilmir.

Leonardo di Kaprio 80-ci illərin estetikasına daha çox yaxındır. Endi Uorxola, Jan Mişel Baskiya, Françesko Klemente və Culiana Şnabel Kapriyonun ən çox sevdiyi qəhrəmanlardır.

O, heç vaxt evlənməyəcəyini deyir, çünki çox azad insan olduğuna görə heç vaxt heç kimin sözüylə oturubdurmaq istəmir.

Leonardo di Kaprio üçün xüsusən janr yoxdur. O deyir ki, ssenarini oxuyur və sonra intuisiyası işə düşür. İntuitiv şəkildə qərar verir ki, bu filmə çəkilmək, yoxsa yox.

NARINGÜL

Leonardo di Kaprio - Stalin olmaq istəyən aktyor